

ORTAÖĞRETİM

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ

10

DERS KİTABI

ORTAÖĞRETİM

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ 10

YAZARLAR
Dr. Numan KONAKLI
Hüseyin ÇINAR
Süleyman EMİROĞLU

Editör
Dr. Numan KONAKLI

Dil Uzmanı
Mehmet ATEŞ

Program Geliştirme Uzmanı
Talip AYDEMİR

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı
Turgay ÜNAL

Rehberlik ve Psikolojik Danışma Uzmanı
Kenan PINARBAŞI

Görsel ve Grafik Tasarım Uzmanı
İlhan UÇAR-Gönül KAYA-Emel UZUNER

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar ki şehadetleri dînin temeli
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-i mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;

Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif ERSOY

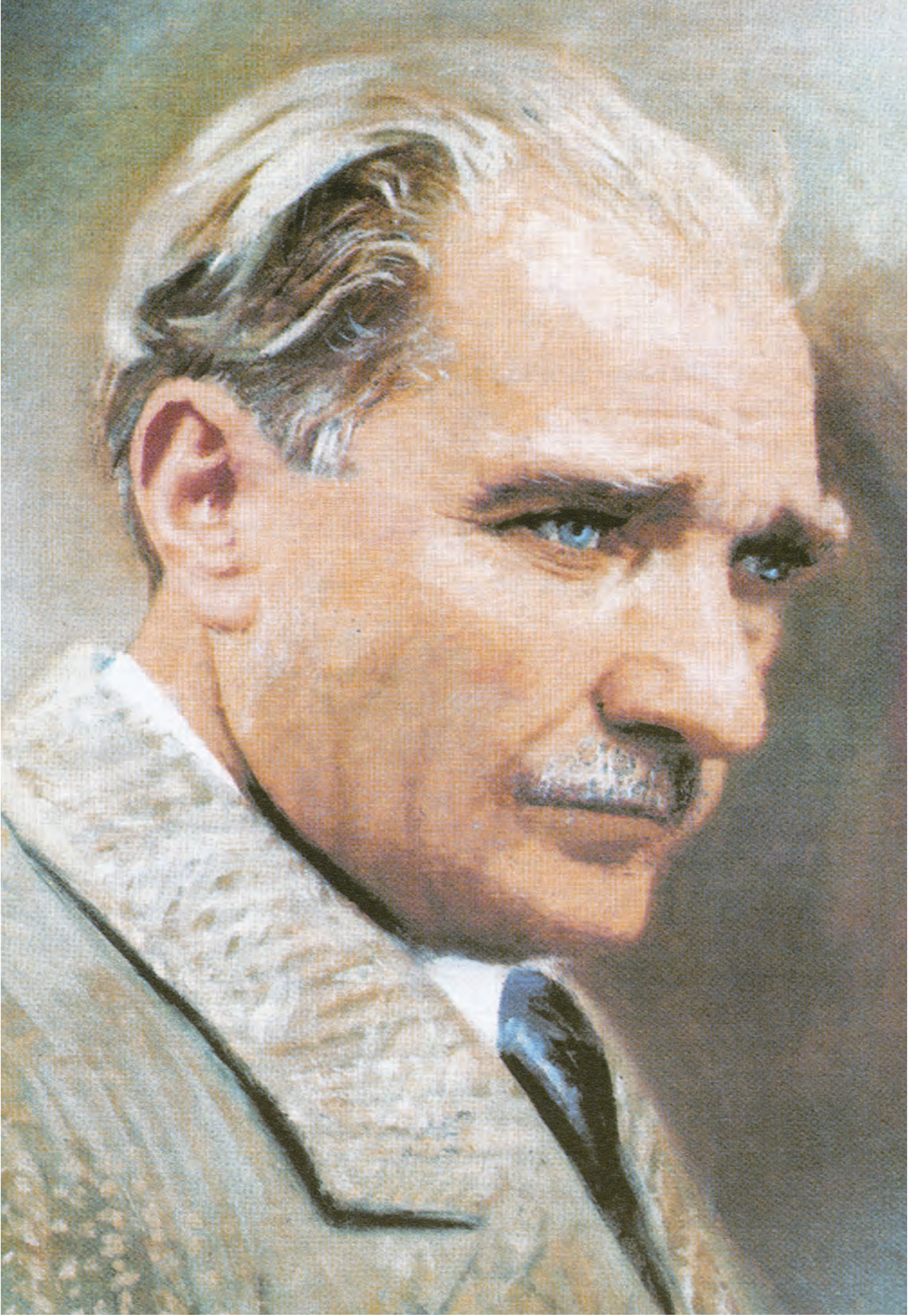
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

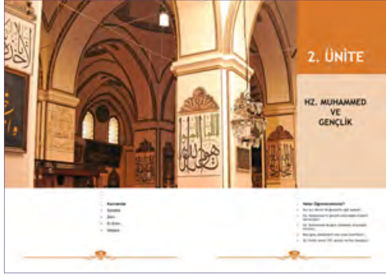
Mustafa Kemal ATATÜRK

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

ORGANİZASYON ŞEMASI

Ünite Adı
Ünite kapağında ünitenin numarası ve adı bu bölümde yer alır.

Kavramlar
Öğrencilerin konu içinde öğreneceği temel kavramlar bu bölümde yer alır.

Neler Öğreneceksiniz?
Ünitede neler öğreneceğiniz bu bölümde yer alır.

Konu Başlığı
Ünitedeki konu başlıkları bu bölümde yer alır.

Dikkat Çekme
Konu girişlerinde derse dikkat çekecek cümle bu bölümde yer alır.

Ünitemizi Değerlendirelim
Konuyla ilgili öğrenilen bilgi ve kazanılan becerilerin ölçüldüğü çalışmalar bu bölümde yer alır.

ORGANİZASYON ŞEMASI

- Etkinlik Kutuları
- Kısaltmalar
- Karekod

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam	MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
b.	: bin/binti	r.a.	: Radiyallâhu anh / anhâ
bk.	: bakınız	s.	: sayfa
C	: cilt	s.a.v.	: Sallalahu aleyhi ve sellem
c.c.	: Celle celâlühü	TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
çev.	: çeviren		
ed.	: editör		
haz.	: hazırlayan		
Hz.	: hazreti		
md.	: madde		

Kavramlar

- Esmâ-i Hüsnâ
- Tilavet
- Kıraat
- Dua
- Tövbe
- İstiğfar

1. ÜNİTE

ALLAH İNSAN İLİŞKİSİ

Neler Öğreneceksiniz?

- Allah (c.c.) inancının insan hayatındaki yeri ve önemini,
- Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği konusunda aklî ve naklî delilleri,
- Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatlarının yansımalarını,
- Kur'an-ı Kerim'de insanın özelliklerini,
- İnsanın Allah (c.c.) ile irtibat yollarını,
- Rûm suresi 18-27. ayetlerde verilen mesajları.

1. ÜNİTE ALLAH İNSAN İLİŞKİSİ

Ünitemize Hazırlanalım

1. İnancımız gündelik yaşantımızı nasıl etkiler?

2. Evrende gördüğümüz düzen sizce bir tesadüf müdür? Neden?

3. Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatlarından bildikleriniz hangileridir?

4. İnsanı diğer canlılardan ayıran özellikler nelerdir?

5. İnsanlar Allah (c.c.) ile irtibatlarını hangi yollarla sağlar?

1. ALLAH İNANCI VE İNSAN

Allah'a (c.c.)* inanmanın iyi bir insan olmaya katkısı var mıdır?

İslam'ın temelini inanç esasları oluşturur. İnanç esasları içerisinde de en başta Allah'a (c.c.) iman gelir. Allah'a (c.c.) iman etmek dinî anlamda her şeyin başıdır ve büyük bir kıymet ifade eder. Kur'an-ı Kerim Yüce Allah'a iman etmenin kıymetini "**Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir.**"[1] ayetiyle öz bir şekilde dile getirir.

Kur'an-ı Kerim Allah (c.c.) inancını meyve veren bir ağaca benzetmiştir. Bir ayette şöyle buyrulur: "**Allah'ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü (iman), kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti. O ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir...**"[2]

Düşünceden uygulamaya aktarılmayan bir inanç meyvesiz bir ağaca benzer. Allah'a (c.c.) inanmanın meyve vermesi, imanın insan hayatında kendisini göstermesi demektir. Allah (c.c.) inancı insanların kalplerine yerleşip kuvvetlenince onların davranışlarını etkiler. İnanan insanlar Allah'a (c.c.) karşı kulluk görevlerini yerine getirmeye çalıştıkları gibi insanlık için de daima faydalı olmaya gayret ederler.[3]

Görsel 1.1: Kur'an-ı Kerim Allah (c.c.) inancını meyve veren bir ağaca benzetir.

* Celle celâlühü: Yüceler yücesi.
1 Mü'minûn suresi, 1. ayet.
2 İbrâhîm suresi, 24-25. ayetler.
3 Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C 3, s. 315.

Not Edelim

İmandır o cevher ki ilahi ne büyüktür.
İmansız olan paslı yürek, sinede yüktür.

(M. Akif Ersoy, Safahat, Tevhid yahut Feryad, s. 21.)

Görsel 1.2: Allah (c.c.) inancı insanı güzel işler yapmaya sevk eder.

Yorumlayalım

Elif okuduk ötürü,
Pazar eyledik götürü.
Yaradılanı hoş gör,
Yaradandan ötürü.

Yunus Emre

(Haz. Mustafa Özçelik, Bizim Yunus, s. 39.)

Yukarıdaki şiiri Allah (c.c.) inancının insan davranışlarına etkisi açısından yorumlayınız.

Allah'a (c.c.) inanmak kuru bir söz değildir. İslam dini, hayatın içinde kendini gösteren bir inancı değerli görmüştür. İslam; dinin temel hükümlerine inanılmasını, hükümlerinin uygulamaya konulmasını ve hayata yansımasını ister. Bu durum dinin yaşanması bakımından önemli olduğu gibi imanın korunması bakımından da gereklidir.[4]

Allah'a (c.c.) inanmak insanın hayatında olumlu değişiklikler yapar. Bunun nedeni imanın; duygu, düşünce ve davranışlar üzerinde etkili olmasıdır. İnsan büyük oranda inancına göre görür, düşünür ve davranışlar sergiler. Bu durumu açıklayan birçok ayet ve hadis bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ'ya inanan ve O'na karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimseler şöyle anlatılır: **"Onlar ki bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever."**[5] Bir başka ayette ise şöyle buyrulmaktadır: **"İman edip iyi işler yapan, namaz kılan ve zekât verenler var ya, onların mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur, onlar üzüntü de çekmezler."**[6]

Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Hiçbiriniz kendisi için istediğini (mümin) kardeşi için istemedikçe (gerçek) iman etmiş olamaz."*[7] Yine bir başka hadiste de şöyle buyrulur: *"İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız."*[8]

İslam'a göre insanın Allah'a (c.c.) olan inancı dünyaya bakışını değiştirir. Eşya, tabiat ve canlılar onun gözünde farklı bir boyut kazanır. Kâinatı ve her şeyi yaratanın Allah (c.c.) olduğunu idrak eden insan, kendisiyle evren arasında bir yakınlık hisseder. Dolayısıyla insan, kendisini evrenden bağımsız

4 İlyas Çelebi, İslam İnanç Esasları, s. 17.
5 Âl-i İmrân suresi, 134. ayet.
6 Bakara suresi, 277. ayet.
7 Buhârî, İman, 7.
8 Müslim, İman, 93.

Görsel 1.3: Allah (c.c.) inancı insanın anlam arayışına cevaptır.

olarak düşünmez. Tabiatı yağmalanacak bir alan olarak görmez. İnsana değer verir, yeryüzünde kibirlenerek yürümez, diğer varlıklara zarar vermekten kaçınır.

İnsan, Allah (c.c.) inancı sayesinde davranışlarına çekidüzen verir. İnsan öncelikle Yüce Allah'ın emrettiği şeyleri yapmaya ve yasakladıklarından kaçınmaya çalışır. İbadetlerini ve kulluk görevlerini yerine getirerek Allah'ın (c.c.) razı olduğu bir kimse olmaya gayret eder. Rabbinin isteklerine uygun hareket ettiği gibi başkalarıyla iyi ilişkiler kurmaya çalışır. Verdiği sözleri tutar, haksızlık yapmaz, muhtaçlara yardım eder ve insanlara karşı adaletli olur.

Allah (c.c.) inancı insanın anlam arayışına bir cevaptır. İnsan, Allah'a (c.c.) iman sayesinde hem kendi varlığı hem de bütün varoluşla ilgili temel sorulara cevaplar bulur.[9] Çok eski zamanlardan beri insan, hayatın anlamını aramış ve kendisinin evrendeki yeri hakkında sorular sormuştur. Allah (c.c.) inancı bu soruların cevaplanmasına yardımcı olur.

Not Edelim

"Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır."

(Asr suresi, 1-3. ayetler.)

Allah (c.c.) inancı, ahlaki değerlere kaynaklık eder. İnsan olmayı önemseyen herkes için ahlaki değerler vazgeçilmezdir. Allah (c.c.) inancı, insanı erdemli kılar. İnanan; kendini erdemli görmüyorsa bunu dine değil kendi kusuruna bağlar. İmanın işe yaramadığını düşünerek ondan sıyrılmak gibi bir fikre kapılmaz.[10] İman, insanî değerlerin gelişmesi için uygun bir iklim sunar.

İnanan insan "... **İman edenlerin Allah'a olan sevgileri çok daha fazladır...**"[11] buyruğu doğrultusunda Rabbini sever. İman etmenin Allah'ın (c.c.) hoşnut olacağı güzel işler yapmak anlamına geldiğini kavrar. O, dünya hayatının bir imtihan yeri olduğunu bilerek hareket eder. Bu anlayışla insana yakışan bir hayat sürdürür.

9 Ali Köse, "İman", TDV İslam Ansiklopedisi, C 22, s. 215.
10 Hanifi Özcan, "İman", TDV İslam Ansiklopedisi, C 22, s. 218.
11 Bakara suresi, 165. ayet.

2. ALLAH'IN VARLIĞI VE BİRLİĞİ

Çevrenizde gördüğünüz eşyaların kendiliğinden oluşması mümkün müdür?

İnsan, kendini tanıdıkça ve varoluş amacı üzerine düşündükçe Allah'a (c.c.) daha çok yaklaşır. İnsanın bu dünyada bulunuş amacı da öncelikle yaradılışına uygun yaşamak, iman sahibi olmak, sonra da imanının gerektirdiği iyi davranışlarda bulunmaktır. Allah'a (c.c.) inanmak; O'nun varlığını ve birliğini kabul etmekle başlar.

Kur'an-ı Kerim akıl ve gözlemle Allah'ın (c.c.) varlığını ve birliğini bulmada bizlere yol gösterir. Bir ayette şöyle buyrulur: **"Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için (Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlayan) birçok deliller vardır."**[12] Bir başka ayette de şöyle buyrulur: **"Yeryüzünü enine boyuna uzatan, onda sabit dağlar ve ırmaklar meydana getiren, orada meyvelerin her birinden çifter çifter yaratan O'dur. Geceyi de gündüzün üzerine O bürüyüp örtüyor. Düşünen insanlar için şüphesiz bütün bunlarda ibretler vardır."**[13]

Kur'an-ı Kerim bu ayetlerle Allah'ın (c.c.) varlığını zihinlere yaklaştırmayı amaçlar. İnsanların akıllarına ve kalplerine seslenerek ayetlerdeki gerçekleri düşünmelerini ister. Böylece Kur'an, insanların Allah'ın (c.c.) varlığıyla ilgili doğru çıkarımlar yapmalarına yardımcı olur. İnsanın Allah (c.c.) inancına ulaşması için aklın ve kalbin birlikte çabalaması gerekmektedir.

İnsanlar, basit çıkarımlarla Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği fikrine kolaylıkla erişebilirler. Hayatta hiçbir şey kendiliğinden ve tesadüfen olamaz. Tüm varlıkları meydana getiren bir sebep bulunur. Her elbise bir terziye, her sıra bir marangoza ve her resim bir ressama ihtiyaç duyar. Ressam olmadan bir resmin meydana gelmesi mümkün değildir. Evren de yoktan var olduğuna göre onu da yaratan bir güç vardır. O da Yüce Allah'tır.

Yorumlayalım

"Göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?"

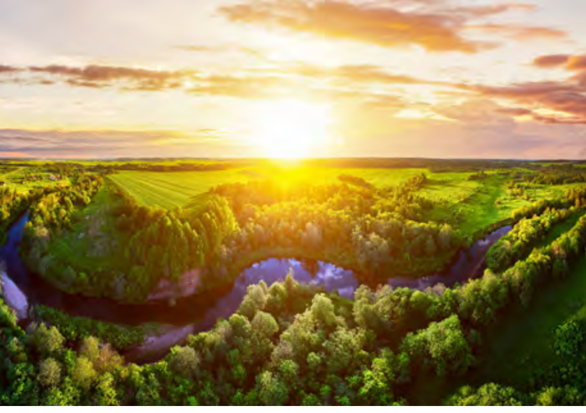
(Gâşiye suresi, 18-20. ayetler.)

"O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler. Şüphesiz ki bunlarda aklını kullananlar için pek çok deliller vardır. Yeryüzünde rengarenk şeyleri de sizin için yaratmıştır. Bunda, öğüt alan kimseler için ibret vardır."

(Nahl suresi, 12-13. ayetler.)

Yukarıdaki ayetleri Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği çerçevesinde yorumlayınız.

12 Bakara suresi, 164. ayet.
13 Ra'd suresi, 3. ayet.

Görsel 1.4: Kur'an-ı Kerim akıl ve gözleme dayalı unsurlarla Allah'ın (c.c.) varlığını bulmaya yardımcı olur.

Görsel 1.5: Evrenin işleyişinde ölçü ve düzen vardır.

Kimi İslam bilginleri yeryüzünde bulunan nesne ve maddelerin Allah'ın (c.c.) varlığına ve birliğine açık bir delil olduğunu söyleyerek başka delil aramaya gerek olmadığını belirtmişlerdir. Kimileri de insanların kendi başlarına Allah'ın (c.c.) varlığını ve birliğini idrak edemeyeceklerini öne sürerek çeşitli deliller ortaya koymuşlardır.[14]

Bu delillerden biri, **gaye ve nizam delilidir**. Bu delil dış dünyada gördüğümüz varlıkların sahip olduğu düzen ve amaçtan hareketle Allah'ın (c.c.) varlığını ve birliğini ispatlamaya çalışır. Kâinatta var olan her şey bir ölçü ve ahenk içindedir. Hücreden insana, atomdan galaksilere kadar mükemmel bir düzen işlemektedir. **"Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık."**[15] ayeti buna işaret eder.

Kur'an-ı Kerim'de, evrende kusursuz bir düzenin işlediğini gösteren pek çok ayet vardır. Bu ayetlerden birinde şu ifadeler yer alır: **"O ki birbiri ile tam bir uyum içinde yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak; göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) âciz ve bitkin halde sana dönecektir."**[16]

Bu dünyada hiçbir şey boş yere yaratılmamıştır. Her varlığın bir amacı vardır. El iş yapmaya, dil konuşmaya ve kanat uçmaya yaramaktadır. Kış mevsimi gelince C vitaminine ihtiyaç duyan insan vücudu için doğada bu vitamini içeren meyveler yetişir. Kur'an-ı Kerim bu gerçeği şöyle anlatır: **"Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık..."**[17] Tüm bunlar her şeyin kudretli bir yaratıcı tarafından oluşturulduğu fikrini desteklemektedir. O da şüphesiz Yüce Allah'tır.

Düşünelim-Konuşalım

"Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaradılışı üzerinde düşünürler. 'Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru' derler."

(Âl-i İmrân suresi, 191. ayet.)

Yukarıdaki ayeti okuyunuz ve evrendeki amaçlılık üzerine düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

14 bk. Bekir Topaloğlu, "Allah", TDV İslam Ansiklopedisi, C 2, s. 474.
15 Kamer suresi, 49. ayet.
16 Mülk suresi, 3-4. ayetler.
17 Sâd suresi, 27. ayet.

Evrende bulunan varlıklar madde ve atomlardan oluşur. Tüm bunlar kendi başlarına bir düzen oluşturacak güce ve kudrete sahip değildir. Üstelik kendilerini bile oluşturamazlar. Karşımızda duran bu harika düzenin ve varlıkların amaçlı hareketlerinin kendiliğinden ortaya çıkması imkânsızdır. Öyleyse bunları tasarlayan bir yaratıcı olmalıdır. İşte bu varlık tüm evreni ve içinde bulunanları yaratan ilim ve kudret sahibi Yüce Allah'tır.

Görsel 1.6: Evrende hiçbir varlık kendiliğinden ortaya çıkmaz.

Yüce Allah, her yıl denizlere milyonlarca yumurta bırakan balık türlerine bir sınır getirmiştir. Eğer bu yapılmasaydı bu balık türleri denizleri istila ederdi. Örneğin ıstakoz denize yılda 7 milyon yumurta bırakır. Bunların hepsi ıstakoz olsaydı birkaç sene içinde denizler ıstakozla dolardı. Mezgit balığı da yılda 6 milyon yumurta yumurtlar. Bunların hepsi yaşasaydı bir senede denizler mezgitle dolardı. Ancak buna sınır getirilmiş ve denizlerde bir denge hâkim olmuştur. Atmosferdeki oksijen dengesi de dikkat çekicidir. Atmosferde %21 oksijen, %77 azot ve %2 oranında da diğer gazlar bulunur. Eğer oksijen biraz daha fazla oranda olsaydı bir kibrit çakıldığında dünya yanabilirdi. Tüm bu hassas dengelerin varlığı ancak ilahi bir kudretle mümkündür. Bu ilahi kudretin sahibi de Allah Teâlâ'dır.

Görsel 1.7: Denizlerde ölçülü bir denge hâkimdir.

Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliğiyle ilgili delillerden bir diğeri de **ekmel (mükemmel) varlık delilidir**. Bu delil Allah'ın (c.c.) varlığını insanın zihninde oluşan bir düşünceden hareketle ispatlamaya çalışır. Bu görüş bazı Müslüman ve Batılı felsefeciler tarafından savunulmuştur. Buna göre insanın zihninde mükemmel varlık düşüncesi mevcuttur. Bu düşünce insanın kendi ürettiği bir şey değildir. Böyle mükemmel bir varlığın mutlaka olması gerekir. İşte bu mükemmel varlık düşüncesi insana kendisi mükemmel olan Allah'tan (c.c.) gelmiştir.

Görsel 1.8: İnsan doğasında yüce bir varlığa inanma eğilimi vardır.

Evrendeki kusursuz düzen Allah'ın (c.c.) varlığına işaret ettiği gibi aynı zamanda O'nun birliğini de göstermektedir. İslam inancında Allah'ın (c.c.) varlığı yanında O'nun birliğine de inanmak gerekmektedir.

Düşünelim-Konuşalım

- Yeryüzünde bulunan sayısız canlıya rızkını veren kimdir?
- Gökten yağmur indirip yeryüzündeki canlılara hayat veren kimdir?
- Yaşamımızı sürdürmemiz için gerekli olan meyve ve sebzeleri karşılıksız sunan kimdir?

Yukarıdaki soruları okuyarak düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kur'an-ı Kerim'de bununla ilgili olarak **"İşte O (Allah) sizin Rabbinizdir. O'ndan başka ilah yoktur. O her şeyin yaratıcısıdır. Öyleyse O'na kulluk edin, O her şeye vekildir."**[18] buyrulur. Yüce Allah eşsiz kudretiyle evreni eksiksiz ve kusursuz olarak yaratmıştır. Bu durum O'nun birliğinin en önemli tezahürüdür.

Kâinatta tek yaratıcı olmasaydı evrenin düzeni bozulurdu. Evrende kaos ve düzensizlik ortaya çıkardı. Kur'an-ı Kerim bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: **"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu..."[19]** Evren düzenli olduğuna göre Allah'tan (c.c.) başka bir ilahın olması imkansızdır. Eğer varlık âleminde Allah'tan (c.c.) başka ilah olsaydı ilahlar arasında anlaşmazlık meydana gelir ve evrenin düzeni bozulurdu. Ayette bahsedilen bu durumu günlük hayatımızdan örneklerde de görebiliriz. Her köyün bir muhtarı ve her okulun bir müdürü vardır. Evreni yaratan ve onu düzene sokan da tek olan Allah'tır (c.c.).

Düşünelim-Konuşalım

Bir okulu iki müdürün yönettiğini varsaydığınızda ne gibi problemler ortaya çıkardı? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

İnsan, aklı sayesinde olaylar arasında ilişki kurabilir. Aklın fonksiyonu, bağ kurmak ve çıkarım yapmaktır. Akıl doğru kullanıldığında görünenden görünmeyene ulaşabilir. Yeryüzünde, doğada ve insan bedeninde bulunan birçok delil bizi tek bir yaratıcının olduğu fikrine ulaştırır. Aklımızın dışında duygularımız ve Kur'an-ı Kerim'in sunduğu bilgiler de bizi Allah'ın (c.c.) varlığını ve birliğini kabul etmeye sevk eder.

18 En'âm suresi, 102. ayet.
19 Enbiyâ suresi, 22. ayet.

3. ALLAH'IN İSİM VE SIFATLARI

Allah'ı (c.c.) tanımak isteyen bir insan sizce nasıl bir yol izlemelidir?

İnsan bir yandan kâinat diğer yandan da Kur'an-ı Kerim'in sunduğu bilgiler üzerine düşünerek Allah'ın (c.c.) varlığına ulaşır ve O'na inanmaya başlar. Bu durum insan için önemli bir adımdır. Allah'a (c.c.) inandıktan sonra yapılması gereken şey O'nu doğru tanımaktır. İslam dini, insanlara Allah'ı (c.c.) doğru bir şekilde tanıtmayı amaçlar. Çünkü Allah (c.c.) inancı doğru olmayan kişinin diğer iman esaslarını sağlıklı bir şekilde kavraması mümkün değildir.

İnanan bir kimsenin Allah'a (c.c.) yönelip O'na gönülden bağlanması için zihin ve gönül dünyasının aydınlığa kavuşması gerekir. Bu da ancak Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri ve yüce sıfatları hakkında bilgi edinmekle gerçekleşir.[20] Yüce Allah bilinmeyi ve tanınmayı hak eden bir varlıktır. Allah'ın (c.c.) zatı zaman ve mekân boyutlarının ötesindedir. Hiçbir varlığa benzemez. Duyu organlarıyla kavranamaz. Bu nedenle insan O'nu ancak isim ve sıfatlarıyla tanıyabilir.

Görsel 1.9: Kâinat, Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatlarının yansımasıdır.

Kâinat ve içindekiler Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellisidir. Bu tecelli süreklidir ve karıncadan gökyüzündeki büyük cisimlere kadar her şeye uzanır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: **"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır ve Allah her şeyi kuşatmaktadır."**[21]

İnsan da Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatlarının tecellilerini görür ve hisseder. Örneğin bir bebeğin dünyaya gelişinde O'nun **Muhyî** (can veren), bir annenin şefkat ve merhametinde **Rahmân** (merhameti sonsuz olan), dalından koparılan bir elmada **Rezzâk** (kesintisiz biçimde çokça rızık veren) ve bir hastanın iyileşmesinde **Şâfî** (şifa veren) isimlerinin tecellileri görülür.

İslamiyet, Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatları konusuna ayrı bir önem vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın (c.c.) güzel isimlerinin bulunduğu, O'na bu isimlerle dua, niyaz ve ibadette bulunulması gerektiği belirtilmiştir.[22] Yüce Allah'ın isim ve sıfatları oldukça fazladır. Bunların bir kısmı zatıyla, bir kısmı kâinatla, bir kısmı da insanla ilgilidir. Bunlar içerisinden Yüce Allah'ın tanınması konusunda öne çıkan bazı isim ve sıfatlar söz konusudur.

Not Edelim

"De ki: O, Allah'tır, tektir. O sameddir. Doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun hiçbir dengi yoktur."

(İhlâs suresi, 1-4. ayetler.)

Allah (c.c.) birdir. O'nun "Ehad" ismi bunu ifade eder. Kelime-i tevhid dediğimiz "La ilahe illallah, Muhammedün resulullah" cümlesi de bunu vurgular. Yüce Allah'ın bir oluşu sayı anlamında değildir.

20 İlyas Çelebi, "Sıfat", TDV İslam Ansiklopedisi, C 37, s. 102.
21 Nisâ suresi, 126. ayet.
22 Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", TDV İslam Ansiklopedisi, C 11, s. 409.

O’nun birliği denilince akla zatında ve sıfatlarında eşi ve benzerinin bulunmaması gelir. İnsan Yüce Allah’ı eşsiz ve tek olarak görmedikçe gerçek mümin olamaz. Aksi takdirde Kur’an’da affedilmeyecek bir günah olduğu belirtilen şirk koşma hatasına düşer.

Not Edelim

“Allah gökleri ve yeri hikmetli olarak yarattı, size şekil verdi, şeklinizi güzel yaptı. Dönüş de ancak O’nadır.”

(Tegâbün suresi, 3. ayet.)

Allah (c.c.) yaratandır. Tekvin sıfatı Allah’ın (c.c.) yaratma özelliğine işaret eder. Mikroskopla görülebilen küçük varlıklardan gök cisimlerine kadar her şeyi sonsuz ilmi ve kudreti ile Yüce Allah yaratmıştır. Kur’an-ı Kerim’de **“... O, her şeyi yaratmıştır...”**[23] buyrularak Allah’ın (c.c.) her şeyin yaratıcısı olduğu vurgulanmıştır.

Görsel 1.10: Yüce Allah’ın yaratmasındaki mükemmellik akıllara hayranlık verir.

Yüce Allah’ın **Hâlık**, **Bâri’** ve **Musavvir** gibi isimleri O’nun yaratma özelliğinin çok çeşitli boyutlara sahip olduğunu gösterir. Hâlık O’nun genel olarak yaratıcı özelliğini ifade eder. Yüce Allah hem yoktan yaratır hem de var olan bir şeyden yeni bir şey meydana getirir. Yoktan var etme anlamında bir yaratma sadece Allah’a (c.c.) mahsustur. Bâri’ sıfatıyla bir model olmaksızın canlıları yaratır. Yaratması ölçülü ve dengeli olup yerli yerindedir. Musavvir sıfatı ise O’nun yaratmasının rastgele değil biçimlendirilmiş ve sanatlı olduğuna işaret eder. Çiçekler, kuşlar ve doğada gördüğümüz estetik tasarımlar Allah’ın (c.c.) yaratma sanatındaki güzelliği gösterir. Allah (c.c.) insanı da en güzel biçimde yaratmıştır.

Allah’ın (c.c.) yaratması kesintisiz olarak devam eder. Sadece geçmiş zamanda olup bitmiş bir şey değildir. Yüce Allah her an yeniden yaratmakta ve kâinatta tasarrufta bulunmaktadır. Her saniye yenilenen insan hücreleri ve her gün yeniden doğan güneş bu sürekliliği gösterir. Bu konuda Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulur: **“Göklerde ve yerde olanlar her şeyi O’ndan isterler; O her an yaratma halindedir.”**[24] Her varlık gibi insan da yaşamını devam ettirebilmek için Allah’ın (c.c.) yaratmasındaki sürekliliğe muhtaçtır.

Not Edelim

Allah’ın (c.c.) yaşatması ile ilgili güzel isimlerinden örnekler:

- Bâsıt: Rızkı genişleten
- Nâfi’: Fayda veren
- Vehhâb: Karşılık beklemeden bol bol veren

Allah (c.c.) yaşatandır. O sadece yaratmakla kalmaz aynı zamanda yaşatır. O bütün hayatların kaynağıdır. Yüce Allah hücre ve atomlardan bitkilere, kuşlardan insanlara kadar her canlıya hayat vermiştir. Balığın yüzmesi, kuşun uçması ve kedinin koşması Allah’ın (c.c.) verdiği hayat özelliğiyle olur. İnsanın doğması, nefes alıp vermesi ve hareket etmesi de bu sayededir. Hayat, kendisi de diri, canlı ve hayat sahibi (**Hayy**) olan Allah’tan (c.c.) gelir.

23 En’âm suresi, 101. ayet.
24 Rahmân suresi, 29. ayet.

Allah'ın (c.c.) yaşatması aynı zamanda canlılar için uygun yaşam alanları yaratması demektir. Yaşam alanları olmadan canlılar yaşayamaz. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur: **"Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten yağmur indiren ve onunla size rızık olarak türlü meyveler çıkaran, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize veren, nehirleri de hizmetinize sunandır. O, sürekli olarak yörüngelerinde hareket eden Güneş'i ve Ay'ı sizin hizmetinize sunan, geceyi ve gündüzü sizin emrinize verendir. O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız..."**[25] İnsanın tüm bu gerçekler üzerine düşünmesi ve ibret alması gerekir.

Bilgi Kutusu

ALLAH'IN (C.C.) SIFATLARI

Zâtî Sıfatlar	Sübûtî Sıfatlar
Vücud: Allah'ın (c.c.) var olmasıdır. Allah (c.c.) vardır ve O'nun yokluğu düşünülemez.	**Hayat:** Diri ve canlı olmaktır. Allah (c.c.) diridir. Tüm varlıkların hayat kaynağı O'dur.
Kıdem: Ezelî olmak, başlangıcı bulunmamaktır.	**İlim:** Allah'ın her şeyi bilmesidir.
Beka: Varlığının sonu olmamak, ebedî olmaktır.	**Semi:** Allah'ın (c.c.) her şeyi işitmesidir.
Vahdaniyet: Allah'ın (c.c.) bir olmasıdır. Allah (c.c.) tektir. Eşi, benzeri, ortağı yoktur.	**Basar:** Allah'ın (c.c.) her şeyi görmesidir.
Muhâlefetün li'l-Havâdis: Sonradan yaratılmışlara benzememektir.	**İrade:** Allah'ın (c.c.) dilemesidir. Bir şeyin var olmasını dilerse var eder.
Kıyâm bi Nefsihî: Var olmak için hiçbir şeye ihtiyaç duymamaktır.	**Kudret:** Allah'ın (c.c.) sınırsız güç sahibi olmasıdır.
Zâtî sıfatlar sadece Allah'ın (c.c.) zâtına has olan ve başka varlıklarda bulunmayan sıfatlardır. Sübûtî sıfatlar ise Yüce Allah'ın mutlak olarak, diğer varlıkların da sınırlı olarak sahip olduğu sıfatlardır.	**Kelâm:** Allah'ın (c.c.) konuşmasıdır.
	Tekvin: Yaratmak anlamına gelir. Yüce Allah (c.c.) kudret ve tekvin sıfatıyla dilediğini yoktan yaratır.

Bilgi Kutusu

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın (c.c.) güzel isimleri (**Esmâ-i Hüsnâ**) olduğu ifade edilmiş, Hz. Peygamber'in bazı hadislerinde de Allah'ın (c.c.) isimlerinin 99 olduğu belirtilmiştir. Allah'ın (c.c.) isimleri ve Allah'ın (c.c.) sıfatları tabirleri çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılır.

(Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", TDV İslam Ansiklopedisi, C 11, s. 404-418.)

---

25 İbrâhîm suresi, 32-34. ayetler.

Görsel 1.11: Yüce Allah'ın "Rezzâk" ismini yansıtan bir hüsnü hat çalışması.

Allah (c.c.) canlıların ihtiyaç duyduğu şeyleri yaratarak onları yaşatır. O **Rahmân**'dır, rahmeti sınırsız olandır. O **Rahîm**'dir, merhameti sonsuz olandır. **Rezzâk** sıfatıyla maddi ve manevi lütuf ve ikramları yeryüzüne yayar. Tüm canlılar gibi insanın da yaşam alanlarını hava, su ve besinle donatır. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilir: **"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'a ait olmasın..."**[26] Yüce Allah insanlığa yetecek kadar rızık yaratmıştır. Rızık O'nun teminatı altındadır. İnsan paylaşmayı bilirse dünyanın nimetleri herkes için yeterlidir.

Ders Dışı Etkinlik

Bakara suresi 255. ayetini Kur'an-ı Kerim mealinden bularak defterinize yazınız.

Allah (c.c.) koruyup gözetendir. O, **Müheymin**'dir. Kâinatın işlerini gözetir. O, **Kayyum**'dur. Kâinatı idare eder ve her şeyin varlığı kendisine bağlıdır. Kur'an-ı Kerimde **"Allah, O'ndan başka ilah yoktur; O, Hayy ve Kayyûm'dur..."**[27] buyrulur. Eski ve yeni bazı fikri ve felsefi akımlara göre Allah'ın kâinatla ve insanla ilişkisi yoktur. Allah kâinatı yaratmıştır ama artık onunla bir ilişkisi kalmamıştır. Bu yaklaşımlar İslam düşüncesi açısından doğru değildir.[28] Yüce Allah yarattığı varlıklarla ilişkisini kesmez. O kâinatı sürekli olarak idare etmekte, koruyup gözetmektedir.

Görsel 1.12: İnsan evrende yalnız bırakılmamıştır.

Yüce Allah evrendeki yasalarıyla canlıları korur ve gözetir. Bunu evrendeki fiziksel ve biyolojik yasalara bakarak anlayabiliriz. Bu yasalar evrenin yaratılışından günümüze kadar gelmiştir, kıyamete kadar da devam edecektir. Dünya'mız; Ay, Güneş ve diğer gezegenlerle çarpışmadan milyonlarca yıldır belli bir yörüngede yüzüp gitmekte ve sürekli yenilenen yaşam döngüsü tüm canlılarda kendini göstermektedir.

Yüce Allah'ın koruyup gözetmesi aynı zamanda kâinattaki olayları düzenleyip idare etmesi demektir. Yer çekiminin kuvvet oranı ne eksik ne fazladır. Atmosferdeki azot-oksijen dengesi tam da canlıların ihtiyaçlarını karşılayacak şekildedir. Bunlar Allah'ın (c.c.) yarattıklarını koruyup gözettiğini göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de **"...Şüphesiz Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir."**[29] buyrularak bu konuya dikkat çekilmiştir.

26 Hûd suresi, 6. ayet.
27 Bakara suresi, 255. ayet.
28 bk. Hüsamettin Erdem, "Deizm", TDV İslam Ansiklopedisi, C 9, s. 111.
29 Hûd suresi, 57. ayet.

İnsan da Allah'ın (c.c.) koruması ve gözetimi altındadır. O yeryüzünde yalnız, terk edilmiş ve başıboş değildir. Yüce Allah bu durumu Kur'an-ı Kerim'de **"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?"**[30] ifadesiyle bildirir. Yaşamını sürdürmesi için ihtiyaç duyduğu tüm donanımlar kendisine sunulmuştur. Faydalı ile zararlıyı ayırabilsin diye akıl sahibi kılınmış, doğru yolu bulması için kendisine ilahi kitaplar ve peygamberler gönderilmiştir. Böylece Allah (c.c.) insanı belirsizlik ve karanlık içinde bırakmamıştır. Ona doğru yolun kapılarını açmıştır.

Allah (c.c.) irade sahibi, bilen ve yaratandır. Evreni oluşturmayı istemiş, tasarlamış ve ona en güzel şekilde biçim vermiştir. İnsan bunları düşündükçe Allah'ı (c.c.) daha iyi tanıyacak ve bu şekilde O'na olan sevgisi ve imanı artacaktır. İnsana düşen, bu nimetleri takdir etmek ve bunları veren Allah Teâlâ'yı daima hatırlamaktır.

Etkinlik Yapalım

"O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır; duyular ve akılla idrak edilemeyeni de edileni de bilir. O rahmândır, rahîmdir.

O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır; egemenliğin mutlak sahibidir (melik), her türlü eksiklikten uzaktır (kuddûs), esenlik verendir (selâm), güven sağlayan ve kendisine güvenilendir (mümin), görüp gözeten ve yönetendir (müheymin), üstündür (azîz), iradesine sınır yoktur (cebbâr), büyüklükte eşi olmayandır (mütekebbir). Allah onların yakıştırdıkları ortaklardan tamamıyla münezzehtir.

O, takdir ettiği gibi yaratan (hâlık), canlıları örneği olmadan var eden (bâri'), onlara biçim ve özellik veren (musavvir) Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdekiler hep O'nu tesbih ederler. O üstündür (azîz), hikmet sahibidir (hakîm)."

(Haşr suresi, 22-24. ayetler.)

Yukarıdaki ayetlerde geçen Allah'ın (c.c.) isimlerin bulup kutucuklara yazınız.

30 Kıyâmet suresi, 36. ayet.

4. KUR’AN-I KERİM’DE İNSAN VE ÖZELLİKLERİ

Kur’an-ı Kerim’e göre Allah (c.c.) insanı en güzel şekilde yaratmış, ona doğru yolu göstermiş ve sorumluluk yüklemiştir.

Görsel 1.13: Allah (c.c.) insanı üstün yeteneklerle donatmıştır.

Evrendeki tüm canlılar Yüce Allah’ın eseridir. Her şey, Allah (c.c.) tarafından yaratılmış ve varlık sahasına çıkartılmıştır. Bu konuda Kur’an-ı Kerim’de şu ifadeler yer alır: **“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır ve Allah her şeyi kuşatmaktadır.”**[31] Tüm varlıklar gibi insan da Allah’ın (c.c.) eseridir. **“İnsanı O yarattı.”**[32] ayetinde belirtildiği gibi insan Allah (c.c.) tarafından yaratılmıştır.

İnsanın yaradılışı ve dünyaya gelmesi sıradan bir iş değildir. Kur’an-ı Kerim insanın yaradılışındaki güzelliğe dikkat çeker. Bu konuda **“Biz insanı en güzel biçimde yarattık.”**[33] buyurur.

İnsanın yaşaması için gerekli olan tüm unsurlar Yüce Allah tarafından ona verilmiştir. O daha üstün özelliklerle donatılmıştır. Bu özellikler sayesinde insan diğer varlıklardan daha ayrıcalıklı bir konumdadır. Bu durum Kur’an-ı Kerim’de **“And olsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.”**[34] ifadeleriyle dile getirilir.

Görsel 1.14: Kur’an-ı Kerim, insanı doğru yola ulaştırır.

Yüce Allah insana akıl nimeti vermiş, düşünmeyi, konuşmayı ve yazmayı öğretmiştir.[35] Bu şekilde Allah (c.c.) insanın bu dünyadaki yaşamını kolaylaştırmıştır. Böylece insan hem başkalarıyla iletişim kurabilme hem de doğru ile yanlışı, faydalı ile zararlıyı birbirinden ayırma imkânına kavuşmuştur.

Evrendeki her varlığın bir amacı olduğu gibi insanın da hayatta bir amacı vardır. Allah (c.c.) evreni ve içindeki varlıkları, özellikle de insanı boş yere yaratmamıştır. Kur’an-ı Kerim’de Yüce Allah **“Biz gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.”**[36] buyurur. Kur’an-ı Kerim’e göre insanın yaratılış amacı Allah’ı (c.c.)

31 Nisâ suresi, 126. ayet.
32 Rahmân suresi, 3. ayet.
33 Tîn suresi, 4. ayet.
34 İsrâ suresi, 70. ayet.
35 bk. Rahmân suresi, 4. ayet; Alak suresi, 4. ayet.
36 Enbiyâ suresi, 16. ayet.

tanıması, O'na kulluk etmesi ve bu dünyanın bir imtihan yeri olduğunu bilerek iyi ameller ortaya koymasıdır.[37] İnsana düşen, dünyada bu bilinçle hareket etmek ve hayatını buna göre düzenlemektir.

İnsan üstün değerlere ulaşma konusunda Yüce Allah (c.c.) tarafından desteklenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan **"Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik. İster şükredici, isterse nankör olsun."**[38] ifadesi bunu gösterir. Allah (c.c.), insana bir yandan akıl ve duyu organlarıyla diğer yandan da vahiy bilgisiyle doğru yolu göstermiştir.

Görsel 1.15: İnsanın yücelmesi ve alçalması kendi elindedir.

Kur'an-ı Kerim'e göre insanın hedefi doğru yolu bulmak olmalıdır. İnsanı doğru yola ulaştıracak ilk adım Yüce Allah'a iman etmektir. İman sayesinde insan hem doğru yolu bulur hem de üstün değerleri yansıtan bir hayat yaşar. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur: **"Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir. Onlar ki namazlarında derin bir saygı hali yaşarlar. Anlamsız, yararsız şeylerden uzak dururlar. Zekâtı verirler. İffetlerini korurlar."**[39]

Kur'an-ı Kerim'e göre ilahi irade, insana son derece büyük bir rol vermiş ve onu yeryüzünde halife yapmıştır. Bakara suresinin 30. ayetinde **"Hani Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.' demişti..."** buyrulmuştur. Bu durum insan için büyük bir onurdur. Buna göre insan ilahi irade doğrultusunda dünyayı güzelleştirmek için çalışacaktır. İnsan ahlak ve adalete uygun bir yaşam kuracak ve yeryüzünde iyiliği hâkim kılma çabası gösterecektir.

İnsanın halife olarak seçilmesi ona sorumluluk yükler. İnsan Allah'ın (c.c.) halifesi olma görevini alarak bu sorumluluğu üstlenmiştir. Yeryüzünde sorumlu tutulan tek varlık insandır. Kur'an-ı Kerim insanın yüklendiği bu sorumluluğu "emanet" kavramıyla ifade eder. Bu konuda Kur'an'da **"Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yüklendi..."**[40] buyrulur. Bu yüzden insanın bu dünyada sorumluluk bilinciyle hareket etmesi ve yeryüzünde Allah'ın istekleri doğrultusunda bir hayat sürdürmesi gerekir.

Yorumlayalım

"Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin hiç bir zaman kullarına zulmedici değildir." **(Fussilet suresi, 46. ayet.)**

Yukarıdaki ayeti insanın iyilik ve kötülük yapmadaki rolü açısından yorumlayınız.

Kur'an-ı Kerim'e göre insanın yücelmesi ve alçalması kendi elindedir. İnsanın tercih ve tutumları bu süreçleri belirler. Cansız bir topraktan yaratıldığı halde yücelme imkânına sahip olduğu gibi manevi düşüşe de açıktır.[41] İyilik sahibi olması için kendisini kötülüklerden arındırması gerekir. Bu başaran kimse kurtuluşa erecektir.[42] Bu amaçla ilahi buyruklara kulak vermeli ve kendisine verilen aklı dikkatli kullanmalıdır.

37 bk. Zâriyât suresi, 56. ayet; Mülk suresi, 2. ayet.
38 İnsân suresi, 3. ayet.
39 Mü'minûn suresi, 1-5. ayetler.
40 Ahzâb suresi, 72. ayet.
41 bk. Tîn suresi, 4-5. ayetler.
42 bk. Şems suresi, 8. ayet.

İslam inancına göre insan iyi ve güzel davranışlar yapmakla yükümlüdür. Kur'an-ı Kerim'de adalet, iyilik ve doğruluk gibi güzel davranışlar sergilemeleri insanlara öğütlenmiştir. Bunun yanında kul hakkı yemek, yalan söylemek ve büyüklenmek gibi kötü davranışlardan uzak durulması gerektiği dile getirilmiştir. Bu nedenle insanın lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesi gerekir. Çünkü iyi işler yapan kendisi için yapar, kötülük yapanın da kötülüğü kendinedir. İnsanın yaptığı tüm davranışlar dünyada ve ahirette karşılığını bulur. Bu husus Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir: **"Kim zerre kadar iyilik yaparsa onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yaparsa onu görür."**[43]

Allah (c.c.) katında insanın ayrı bir konumu vardır. Tertemiz bir yaradılışla dünyaya gelen insan yeryüzünde iyilikleri çoğaltmak için çalışmalıdır. Yüce Allah "... **İyiliklerde yarışın...**"[44] buyurarak insanların iyilik konusunda yarışmalarını öğütler.

5. İNSANIN ALLAH İLE İRTİBATI

Yüce Allah insanın kendisiyle irtibat kurmasını ister.

İnsan sosyal bir varlıktır. Hayatını iletişim kurarak sürdürür. Evde ailesiyle başlayan bu iletişim giderek gelişir. Sokakta, okulda ve çevresinde diğer insanlarla sürekli iletişim halindedir. İnsanın iletişimi bununla sınırlı kalmaz. O yaratıcısıyla da irtibat kurmalıdır.

Görsel 1.16: İnsan Yaradanla irtibat kurabilir.

Yüce Allah'a inanan kişi O'na karşı derin bir sevgi besler. Bu nedenle O'na yakınlaşmayı arzu eder. Yüce Allah da insanın kendisiyle irtibat kurmasını istemektedir. İnsanın Allah'la (c.c.) irtibatı dua, ibadet, tövbe ve Kur'an okuma gibi yollarla gerçekleşir.

Etkinlik Yapalım

"Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle; Ey Rabbimiz! Duamı kabul et! Ey Rabbimiz! Hesabın görüleceği günde beni, ana babamı ve müminleri bağışla!."

(İbrâhîm suresi, 40-41. ayetler.)

Yukarıdaki ayetleri okuyunuz ve özgün bir dua metni oluşturunuz.

....

....

....

43 Zilzâl suresi, 7-8. ayetler.
44 Bakara suresi, 148. ayet.

Dua

Dua, Allah Teâlâ'nın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesi, isteklerini O'na arz ederek O'nun lütuf ve yardımını dilemesidir.[45] Kâinatta bulunan tüm varlıklar Yüce Allah ile irtibat halindedir. Her biri kendi dilince Rabbini tesbih edip O'na dua etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: **"Göklerde ve yerde bulunanlarla dizi dizi kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi duasını ve tesbihini bilmiştir. Allah, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilir."**[46] Tüm varlıklar gibi insanın da Rabbiyle irtibat kurması ve O'na dua etmesi gerekir.

Not Edelim

Hz. Peygamber şöyle dua etmiştir:

"... Allah'ım, fayda vermeyen ilimden, huşu duymayan kalpten ve doymayan nefisten sana sığınırım..."

(Müslim, Zikir, 73; Nesâî, İstiâze, 65.)

Görsel 1.17: Samimiyetle yapılan dualar yerini bulur.

Kur'an-ı Kerim'de **"De ki: Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?..."**[47] buyrularak duanın önemine işaret edilmiştir. Dua, kulun Rabbi katında değer kazanmasını sağlar.

Dua doğrudan Allah'a (c.c.) yapılır. O'ndan başka varlıklara dua edilmez. Kur'an-ı Kerim'de geçen **"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz."**[48] buyruğu ibadet ve duaların yalnızca Allah'a (c.c.) yapılmasını öğütler. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın (c.c.) insana çok yakın olduğu ifade edilir.[49] Yüce Allah insanı görür ve onun niyazını işitir. Kul bu bilinçle hareket eder, duada başka aracılara ihtiyaç duymaz. İstek ve yakarışlarını doğrudan Allah'a (c.c.) iletir.

Allah Teâlâ **"Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim..."**[50] ayetinde kendisine dua edilmesini ve dua etmeleri halinde kullarının dualarının kabul edileceğini bildirmiştir. Allah (c.c.) hiç şüphesiz her duayı işitir ve kabul eder. Yeter ki kul samimi şekilde Rabbine yönelip dua etsin. Samimiyetle yapılan dualar karşılıksız kalmaz.

Duada sabırlı olmak önemlidir. İnsan, Rabbiyle kurduğu bu özel irtibatta acele etmeden duasının sonucunu beklemelidir. Hz. Peygamber acele edilmedikçe duaların kabul edileceğini belirterek şöyle buyurur: *"Acele etmedikçe her birinizin duası kabul edilir. Bu sebeple (acelecilik yüzünden) insan, dua ettim de kabul olunmadı der."*[51] Buna göre samimi bir kul dua adabına riayet ettiği müddetçe sonuç alır.

Duaya konu olan istek ve niyazların hayırlı işlere yönelik olması gerekir. Hz. Peygamber duada istenecek şeylerin meşru, olumlu olmasına özen gösterirdi. Günah işlemeyi hedefleyen veya akrabalık ilişkilerinin kesilmesini isteyen duaların kabul edilmeyeceğini bildirmişti.[52] Kul haram ve mekruh şeyler için dua etmemeli, Rabbinden iyilik ve hayırlar

45 Mehmet Görmez, Mehmet Emin Özafşar, İsmail Hakkı Ünal, Yavuz Ünal, Bünyamin Erul, Hadislerle İslam, C 2, s. 52.
46 Nûr suresi, 41. ayet.
47 Furkân suresi, 77. ayet.
48 Fâtiha suresi, 5. ayet.
49 bk. Kâf suresi, 16. ayet.
50 Mü'min suresi, 60. ayet.
51 Muvattâ, Kur'an, 29.
52 Mehmet Görmez, Mehmet Emin Özafşar, İsmail Hakkı Ünal, Yavuz Ünal, Bünyamin Erul, Hadislerle İslam, C 2, s. 56.

dilemelidir. Bu konuda Hz. Peygamber "*Kendinize hayırdan başka dua etmeyin. Çünkü melekler söylediğiniz şeylere "Amin!" derler."*[53] buyurmuştur.

Sadece zor zamanlarda dua etmek doğru değildir. İnsan bir nimete kavuştuğunda ve bir başarıya ulaştığında da dua etmeyi ihmal etmemelidir. Yemek yedikten sonra ve güzel bir haber işitince şükretmek amacıyla dua etmek güzel bir davranıştır. Allah (c.c.) sadece zor zamanlarda dua edenleri kınamıştır: **"Dağlar gibi dalgalar kendilerini kuşattığında içten inanarak Allah'a yalvarırlar. Ama Allah onları kurtarıp karaya çıkarınca, onlardan bir kısmı sözünde durur..."**[54]

Sevmek, anmayı gerektirir. Kur'an-ı Kerim, Allah'ı (c.c.) sık sık anmamızı ister.[55] İnsanın Rabbiyle irtibatı her zaman devam etmelidir. Duada süreklilik önemlidir. Bu sayede Rabbimizle irtibatımızı canlı tutmuş ve imanımızın gereği olan yakınlığı göstermiş oluruz.

İbadet

İbadet, Allah'a (c.c.) gönülden isteyerek yönelmek, boyun eğmek ve itaat etmektir.[56] İnsan ibadet sayesinde gönülden Allah'a (c.c.) yönelir, O'nunla irtibata geçer. Çünkü Allah (c.c.) insanın Rabbidir. İnsanı yaratmış ve onun hayatını düzenlemiştir. Kur'an-ı Kerim ibadeti bu çerçevede ele alarak şöyle buyurur: **"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz..."**[57]

Görsel 1.18: İbadet, kulun Rabbine en yakın olduğu anlardan biridir.

Düşünelim-Konuşalım

"Allah göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu hâlde, O'na ibadet et ve O'na ibadet etmede sabırlı ol. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?"

(Meryem suresi, 65. ayet.)

Yukarıdaki ayeti okuyunuz ve ibadetlerin Allah (c.c.) ile irtibattaki önemi hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

53 Müslim, Cenâiz, 7.
54 Lokmân suresi, 32. ayet.
55 bk. Ahzâb suresi, 41. ayet.
56 Hayreddin Karaman, Ali Bardakoğlu, Hacı Yunus Apaydın, İlmihal, C 1, s. 217.
57 Bakara suresi, 21. ayet.

Allah (c.c.) âlemlerin Rabbidir. İbadete lâyık olan tek varlık O'dur. Bu yüzden ibadet sadece Allah'a (c.c.) yapılır. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilir: **"De ki: Şüphesiz benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm hepsi alemlerin Rabbi Allah içindir."**[58]

İbadet, imanın bir göstergesi olup imana bağlı olarak ortaya çıkar. İnsanın imanını korur ve güçlendirir. İnanan kimse Rabbine hamd ederek, şükrederek ve O'na saygı göstererek ibadet eder. İbadette samimi olmak gerekir. İnanan insanlar Allah'a (c.c.) karşı samimiyet ve içtenlikle ibadet etmekle emrolunmuşlardır.[59]

İnsanın Rabbiyle irtibatı devamlılığa muhtaçtır. Bu nedenle ibadetlerde süreklilik esastır. Kur'an-ı Kerim'de **"Sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et!"**[60] buyrularak ibadetlerde sürekliliğin gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

İbadet etmek insanı Rabbine yakınlaştırır. O'nunla irtibatını daha üst bir noktaya taşır. Hz. Peygamber bir hadisinde *"Kulun Rabbi'ne en yakın olduğu an, secdede olduğu andır..."*[61] buyurarak bu hususu dile getirmiştir.

Kur'an-ı Kerim'e göre ibadet etmek insanın yaratılış amaçları arasında yer alır. Yüce Allah **"Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."**[62] buyurarak kullarından kendisine ibadet etmelerini istemiştir. İbadet Allah'ın (c.c.) razı olacağı işlerin başında gelir. İbadetin hedefi Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak olmalıdır. İbadetlerde gösteriş yapmak ve dünyevi çıkarlar elde etmek gibi bir amaç güdülmemelidir.

Görsel 1.19: Tövbe işlenen günahları terk etmektir.

Tövbe

Allah'la (c.c.) irtibat kurmanın bir başka yolu da tövbedir. İnsan hem iyilik hem de kötülük yapma kudretine sahip bir varlıktır. Yüce Allah insana akıl ve irade vermiş, iyilik yapıp kötülüklerden sakınmasını istemiştir. İnsan zaman zaman yanlış tercihler yapmakta; hata, kusur ve günah işlemektedir. Böyle bir durumda yapılması gereken şey tövbe ve istiğfar etmektir.

Düşünelim-Konuşalım

"Onlar bir kötülük yaptıklarında ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tövbe-istiğfar ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar etmezler."

(Âl-i İmrân suresi, 135. ayet.)

Yukarıdaki ayeti okuyunuz. İnsanların neden tövbeye başvurdukları ile ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

58 En'âm suresi, 162. ayet.
59 bk. Zümer suresi, 11. ayet.
60 Hicr suresi, 99. ayet.
61 Müslim, Salât, 215.
62 Zâriyât suresi, 56. ayet.

Not Edelim

"Günahından tövbe eden kimse, günahsız kimse gibidir."

(İbn Mâce, Zühd, 30.)

Tövbe, insanın, bilerek veya bilmeyerek yaptığı hata, büyük ve küçük günahlarından dolayı pişman olup bir daha aynı kusurları yapmamaya karar vererek bunlardan vazgeçmesidir.[63] **İstiğfar**, günahların Allah (c.c.) tarafından bağışlaması için af dilemektir. İstiğfar sözle; tövbe ise fiili olarak yapılan bağışlanma isteğidir.[64] Kur'an-ı Kerim'de geçen bir ayete göre tövbe, istiğfar ile birlikte yapılır. Bu konuda şöyle buyrulmaktadır: **"Rabbinizden mağfiret (istiğfar) dileyin, sonra O'na tövbe edin. Allah da sizi belirli bir süreye kadar dünya nimetlerinden güzelce yararlandırsın, fazlasını yapan herkese de iyiliğinin karşılığını versin..."**[65] Buna göre tövbe etmek istiğfarı da içermektedir.

Tövbe, Hz. Peygamber'in ifadesiyle işlenen günahı tamamen bırakıp bir daha ona dönmemektir.[66] Tövbe pişmanlıkla başlar. Kişi hatasının farkına varıp günahından pişmanlık duyar. Hz. Peygamber *"Günahtan pişmanlık duymak tövbedir."*[67] buyurarak hata ve kusurların ardından pişmanlık duymanın önemini dile getirmiştir.

Hata ve günahlar insan benliğinde yaralar açar. İnsan, ruhunun derinliklerinde acılar hisseder, sığınılacak bir merci arar. Böyle durumlarda insan hemen Rabbiyle irtibat kurmalıdır. Çünkü Allah (c.c.) âlemlerin Rabbidir. Allah (c.c.) kulunu görmekte ve onun yakarışlarını işitmektedir. Kul, rahmet kapısının açık olduğunu bilmeli ve Rabbinin affediciliğine sığınmalıdır.

Yüce Allah'ın rahmet ve merhameti sonsuzdur. O, kendisiyle irtibat kuranları geri çevirmez. Kul "Ben affedilmem." diye düşünmemeli, Rabbine yönelmeli ve O'nun affından ümidini kesmemelidir. Nitekim Yüce Allah şöyle bildirmektedir: **"Her kim de işlediği zulmün arkasından tövbe edip durumunu düzeltirse kuşkusuz Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."[68]**

İnsanın Rabbiyle irtibatı samimiyete dayalıdır. Kul tövbe konusunda da samimi olmalı ve içtenlikle Rabbinden bağışlanma dilemelidir. Kur'an-ı Kerim'de **"Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin..."**[69] buyrulmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v.) insanın tövbe etmesine Yüce Allah'ın çok sevindiğini belirtmiş[70] ve günde yetmişten fazla tövbe etmiştir.[71]

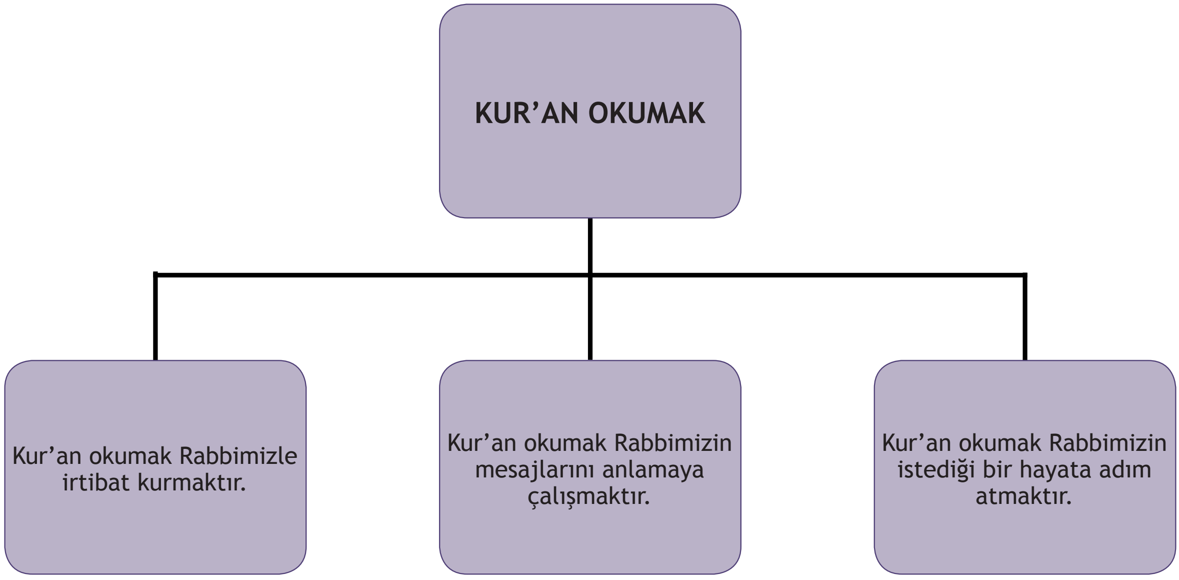
Kur'an Okumak

Kur'an-ı Kerim, insanları doğru yola iletmek için indirilmiş bir kitaptır. Günümüze kadar hiç değişmeden gelen Allah (c.c.) kelamıdır. Bu nedenle sözlerin en güzeli olarak kabul edilir. Kur'an okumak ve okunurken onu dinlemek Müslümanlara öğütlenmiştir.[72] Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını içeren Kur'an-ı Kerim'i okumak bir ibadettir.

Görsel 1.20: Kur'an okumak ibadettir.

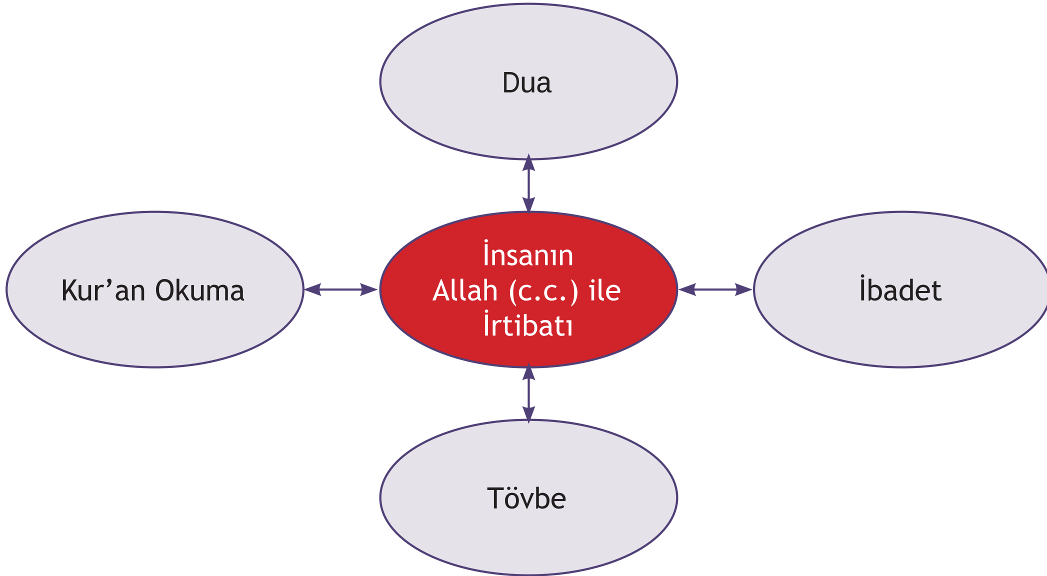
63 MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 368.
64 bk. MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 180.
65 Hûd suresi, 3. ayet.
66 bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 1, s. 446.
67 İbn Mâce, Zühd, 30.
68 Mâide suresi, 39. ayet.
69 Tahrîm suresi, 8. ayet.
70 bk. Müslim, Tevbe, 2.
71 bk. Buhârî, Deavât, 3.
72 bk. Neml suresi, 92. ayet; A'râf suresi, 204. ayet.

Şema 1.1: Kur'an okumanın Müslümanın hayatındaki yeri.

Kur'an okumanın farklı şekilleri vardır. Kur'an-ı Kerim anlamak, hayata geçirmek ve sevap kazanmak için okunur. Kur'an okumaya genel olarak **kıraat** denir. Hem okumak hem de emir ve yasaklarını hayata geçirmek amacıyla Kur'an okumaya ise **tilavet** denir. Tilavet ideal olan okuma biçimidir. Çünkü ilahi kitaplar sadece okunmak için değil, aynı zamanda hükümlerinin uygulanması için gönderilmiştir.[73]

Bu sebeple Müslüman bir kişinin Kur'an-ı Kerim'i anlayarak okuması ve hayatına aktarması gerekir. Hz. Peygamber'in bir hadisinde buyurduğu *"Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretendir."*[74] ifadesi bu çerçevede anlaşılmalıdır. Kur'an-ı Kerim sıradan bir kitap değildir. O, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın (c.c.) kelamıdır. Kişi Kur'an okuduğunda Rabbiyle irtibat kurmuş olur. Kur'an okumak Yüce Allah'la konuşmak gibidir.

Şema 1.2: İnsanın Allah (c.c.) ile olan iletişim yolları.

73 Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, C 1, s. 201.
74 Buhârî, Fezâilü'l Kur'ân, 21.

Kur'an okurken Allah'ın (c.c.) ayetleri üzerine düşünüp öğüt almaya çalışılmalıdır. Kur'an ayetlerini okumak müminin Rabbiyle irtibatını pekiştirir ve inancını arttırır. Bir ayette buyrulduğu üzere **"İnananlar ancak o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer; ayetleri okunduğu zaman bu onların imanlarını artırır. Ve onlar Rablerine güvenirler."**[75]

Kur'an okuyan kişi Yüce Allah'ın muhataplığına erişmiş olur. Bu insanlar için ne büyük bir şereftir. Böylece insan Allah'ın (c.c.) isteklerini doğrudan kendisinden öğrenir. Müslüman kişi Rabbinin kendisine gönderdiği bu ebedi mesajdan uzak kalmamalı, Kur'an okumaya gayret etmelidir.

6. KUR'AN'DAN MESAJLAR: RÛM SURESİ 18-27. AYETLER

> **"Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah'ı tesbih edin. Ölüden diriyi, diriden de ölüyü O çıkarıyor; yeryüzünü ölümünün ardından O canlandırıyor. İşte siz de böyle çıkarılacaksınız. Sizi topraktan yaratması, O'nun (varlığının) delillerindendir. Sonra siz, (her tarafa) yayılan insanlar oluverdiniz. Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır. O'nun delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için (alınacak) dersler vardır. Gece olsun gündüz olsun, uyumanız ve Allah'ın lütfundan (nasibinizi) aramanız da O'nun delillerindendir. Gerçekten bunda, işiten bir topluluk için ibretler vardır. Yine O'nun delillerindendir ki size korku ve ümit vermek üzere şimşeği gösteriyor, gökten su indirip ölümünün ardından yeryüzünü onunla diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan bir topluluk için (alınacak) dersler vardır. Göğün ve yerin O'nun buyruğu ile durması da O'nun delillerindendir. Sonra sizi bulunduğunuz yerden bir çağırdı mı hemen çıkıverirsiniz. Göklerde ve yerde bulunanlar hep O'na aittir, hepsi O'na boyun eğmiştir. Yaratmaya başlayan, sonra onu tekrarlayan O'dur, ki bu, O'nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde olan en üstün sıfatlar O'nundur. O, mutlak güç ve hikmet sahibidir."**

Rûm suresi Mekke Dönemi'nde inmiştir. 60 ayettir. Adını ikinci ayette geçen Rûm kelimesinden almıştır. Surede ağırlıklı olarak ahiret inancının önemi, Allah'ın (c.c.) sınırsız kudretine işaret eden deliller, Allah'ın (c.c.) birliği ve şirk inancının çürütülmesi ile ilgili konular yer alır.

Yeryüzünde bulunan her varlık Allah'ı (c.c.) tesbih etmektedir. Hayatın koşuşturmacası insanı Allah'tan (c.c.) uzaklaştırabilir. Bu nedenle insanın gün içinde ibadetlerle O'nu hatırlaması gerekir.

Yüce Allah, cansızdan canlıya; canlıdan cansıza hayat vermektedir. Ölümden sonra dirilişin olacağına ihtimal vermeyen kimseler Yüce Allah'ın yeryüzündeki yaratma sanatına iyi bakmalıdır.

İnsan ilahi kanıtlarla dolu bir dünyada yaşar. Evrende Yüce Allah'ın varlığına ve sınırsız kudretine işaret eden pek çok delil vardır. Kur'an insana bu kanıtları göstermeye çalışarak insandan, evreni ve kendi yaşamındaki birtakım gerçekleri gözlemlemesini ister.

75 Enfâl suresi, 2. ayet.

Bilgi Kutusu

Ayet; Türkçede delil, kanıt, işaret gibi anlamlara gelir. Yaygın anlamına göre Kur'an-ı Kerim'in surelerini oluşturan cümleler demektir. Kur'an-ı Kerim'de daha çok "Yüce Allah'ın varlığını ve sınırsız kudretini gösteren kanıtlar" anlamında kullanılır.

(bk. MEB Dini Terimler Sözlüğü, s. 27-28.)

Örneğin insan, Yüce Allah'ın evreni nasıl yarattığını ve evrendeki varlıklara nasıl bir düzen verdiğini incelemelidir. Çünkü evren O'nun koyduğu tabiat kurallarına göre hareket etmektedir. Ancak çok yönlü düşünebilen, aklını kullanan ve gönlünü gerçeklere açık tutan kimseler ibret alabilir.

Kâinatta bulunan tüm varlıklar Yüce Allah'a boyun eğmekte, O'nun iradesi dışına çıkmayıp koyduğu kurallara uygun hareket etmektedir. İnsana düşen de Allah'ın (c.c.) buyruklarına uygun bir hayat yaşamaktır.

Allah (c.c.) için yoktan var etmek de yeniden diriltmek de kolaydır. Ölümden sonraki hayatın varlığını kabul etmeyen kimseler, yeniden diriltmenin Allah (c.c.) için zor bir iş olmadığını bilmelidirler. Yoktan var etmek, yeniden diriltmekten daha zordur. Yüce Allah insanı yoktan var ettiğine göre onu yeniden diriltmesi daha kolaydır.

Görsel 1.21: Kâinat ilahi delillerle doludur.

Etkinlik Yapalım

Rûm suresinin 18-27. ayetlerini okuyunuz. Kâinattaki ilahi delilleri kimlerin fark edebileceğini aşağıdaki kutucuklara yazınız.

Etkinlik Yapalım

Rûm suresinin 18-27. ayetlerini inceledikten sonra çıkardığınız mesajları aşağıdaki boşluklara yazınız.

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

Okuma Parçası

BÜTÜN KAPILARI AÇAN İNANÇ

İki aslı vardır insanın: Bir, madde aslı, toprak; bir de ruh aslı, yücelikler. Allah (c.c.) katındaki yücelikler. İnsan, bu iki asıl arasında bir dairede dönerek gelişme çizgisini tamamlar. İnsan yaratılmış, sonra yüceltilmiş, sonra imtihan için, ruh pişsin ve olgunlaşsın diye madde aslına döndürülmüş, ondan ruh aslına yönelmesi istenmiş, bu yönde göstereceği bütün çaba desteklenmiştir.

Ama insan, madde aslının dolaylarında ruh aslını unutur ve tekrardan yücelmeye niyetlenmezse, maddeden de öteye fırlatılır. Aşağıların aşağısına düşürülür. Ama bir kere de yüceye yöneldi mi ona bütün kapılar açılır. Mucizeler ülkesinin kapıları. Melekler de onun yardımcısıdır. Zaman bile şuurlanır. Ve insan Ashab-ı Kehf gibi mağaradan çıkar. Uykunun şartları yerine uyanıklığın dinamik kanunu geçer.

Sen artık sende değilsin. Senden senlik gitmiştir artık. İçin bir başka özle dolmuş. Seni senden boşaltarak yeniden saf bir özle doldurmuşlar. Sen kendi kendine sorarsın: “Ay! O ben miydim? Ay! O kadar düşmüş müydüm? Ve bu ben miyim? Ne kadar hafifledim. Bütün ağırlıklarım geride kaldı sanki.” Böyle böyle, artık geriye bile dönüp bakmayacak bir uzaklığa kadar gidersin. Ve o uzaklık asıl yakınlıktır. Söz bitmiştir. Aşktır gönlün alınteri. Bu alınterinin sözü geçerlidir artık.

(Sezai Karakoç’un Yitik Cennet adlı eserinden derlenmiştir.)

Ünitemizi Değerlendirelim

A) Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere doğru sözcüğü/sözcükleri yazınız.

1. Sadece Yüce Allah'ın sahip olduğu, başka hiçbir varlıkta bulunmayan özelliklere .... denir.

2. "De ki: O, Allah'tır, tektir. O .... Doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun hiçbir dengi yoktur." (İhlâs suresi, 1-4. ayetler.)

3. İstiğfar ....; tövbe ise fiili olarak yapılan bağışlanma isteğidir.

4. "Biz gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri .... olsun diye yaratmadık." (Enbiyâ suresi, 16. ayet.)

5. İnsanın Allah'a (c.c.) isteklerini arz ederek O'nun lütfunu dilemesine .... denir.

B) Aşağıdaki açık uçlu soruların cevaplarını boş bırakılan yerlere yazınız.

6. Allah'ın (c.c.) varlığını bir delil ile açıklayınız.

7. İnsan Allah'ı (c.c.) nasıl tanıyabilir?

8. İnsanın yaratıcıyla irtibat kurma yolları nelerdir?

9. Kur'an-ı Kerim'e göre insanın yaratılış amacı nedir?

10. Rûm suresi 18-27. ayetlerinin ele aldığı temel konular nelerdir?

C) Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları okuyunuz ve doğru seçeneği işaretleyiniz.

Kendimize, dünyaya ve kâinata baktığımızda mükemmel bir düzen ve ahenk olduğunu görürüz. Bu mükemmellik üzerine düşündüğümüzde bunun kendiliğinden ya da tesadüf eseri olmadığı sonucuna ulaşırız. Her şeyin sonsuz bir ilim ve kudretin tecellisi olduğu düşüncesi bizi tek bir yaratıcı inancına götürür.

11. Yukarıdaki paragrafta anlatılmak istenen ana fikir aşağıdakilerden hangisidir?

A) Kâinatın tesadüfen oluşması mümkündür.
B) Kâinattaki mükemmel sistem insanı Allah (c.c.) inancına götürür.
C) Dünyaya kaos hakim olduğu için bir yaratıcıdan bahsedilemez.
D) İnsan aklı Allah'ın (c.c.) varlığı fikrine ulaşacak donanıma sahip değildir.
E) Kâinatın bir ilim ve kudret eseri olduğu söylenemez.

12. "Varlıklardan hiçbirine benzemez. O, düşündüğümüz her şeyin ötesindedir."
Yukarıda Allah'ın (c.c.) hangi zâtî sıfatı açıklanmıştır?

A) Muhâlefetün li'l-havâdis B) Vücut
C) Kıyam bi nefsihi D) Kıdem E) Vahdaniyet

13. Aşağıdakilerden hangisi insanın Allah (c.c.) ile irtibat yollarından biridir?

A) Selam vermek B) Kur'an okumak C) Sabırlı olmak

D) İlim öğrenmek E) Tevekkül etmek

14. İnsanın Allah (c.c.) ile irtibatı hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) İnsan aklının Allah'a (c.c.) ait tüm sıfatları kavraması mümkün değildir.

B) Yüce Allah insanı dünyada başıboş ve kendi haline bırakmamıştır.

C) İnsanlar dua ve ibadetlerinde Allah (c.c.) ile aralarında bir aracıya ihtiyaç duyarlar.

D) İnsanın, Allah'ı (c.c.) tanıması O'nun isim ve sıfatlarını bilmekle gerçekleşir.

E) İnsan, Allah'ı (c.c.) daha iyi tanıdıkça O'na olan sevgisi ve imanı artar.

15. Dua ile ilgili olarak aşağıdaki bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) Dua, inanan bir insanın Allah (c.c.) ile irtibat yollarından biridir.

B) Dua etmek için özel ve kutsal yerlere gitmek gerekmez.

C) Sadece sıkıntılı zamanlarda yardım istemek için dua edilmez.

D) İnsan bir aracıya gerek olmadan doğrudan Rabbine dua eder.

E) İnsanın dünyada yaptığı bütün dualar kabul edilir.

16,17 ve 18. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

"İmanın olgunluğuna ermek, imanı üstün bir dereceye getirmek ve böylece iman sahibi kimselere Allah'ın (c.c.) vaat ettiği sonsuz nimetlere kavuşmak için ibadet ve amel gereklidir. Düşünce ve kalpten eylem ve davranış alanına yansımamış olan iman meyvesiz bir ağaca benzer. Kalbimizde parlatmış olduğumuz iman ışığının hiç sönmeden sürekli parlaması ve bu ışığın her an kuvvetini bir kat daha artırması ve böylece çevresini aydınlatması için ibadete ihtiyaç vardır. İnsan sadece inanılması gereken şeyleri tasdik eder fakat ibadet ve diğer kulluk görevlerini yerine getirmezse dine ve Allah'a (c.c.) olan bağlılığı yavaş yavaş zayıflar, günün birinde sönüp gider."

(A. Saim Kılavuz, İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş, s. 47.)

16. İman davranışlara yansımadığı zaman nasıl sonuçlar ortaya çıkar?

17. Metinde belirtilen ideal bir inanca sahip olmak için neler yapılması gerekir?

18. İman etmek insani değerleri geliştirmede etkili midir? Neden?

Kavramlar

- Sahabi
- Âlim
- el-emin
- İstişare

2. ÜNİTE

HZ. MUHAMMED VE GENÇLİK

Neler Öğreneceksiniz?

- Kur'an-ı Kerim'de gençlerle ilgili ayetleri,
- Hz. Muhammed'in gençlik yıllarındaki erdemli davranışlarını,
- Hz. Muhammed ile genç sahabiler arasındaki iletişimi,
- Bazı genç sahabilerin öne çıkan özelliklerini,
- Âl-i İmrân suresi 159. ayette verilen mesajları.

2. ÜNİTE Hz. MUHAMMED VE GENÇLİK

Ünitemize Hazırlanalım

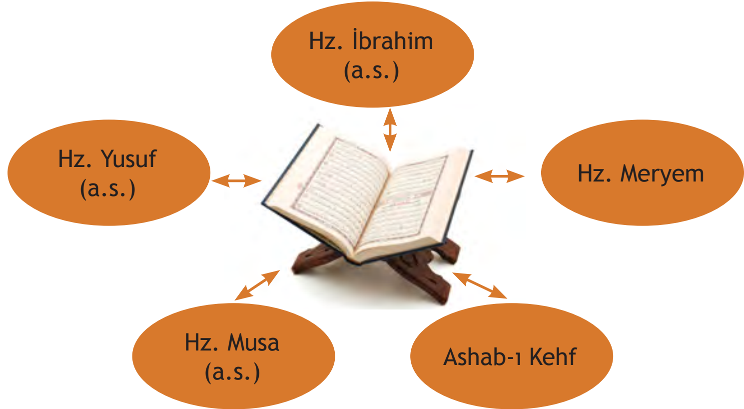
1. Gençlerin topluma kazandırılmasında dinî metinlerin nasıl bir fonksiyonu olabilir?
2. Bir toplumda gençlerin saygın bir konumda olmalarını sağlayan temel ahlaki davranışlar neler olabilir?
3. Hz. Peygamber, İslam'ın ilk yıllarında büyük fedakârlıklar gösteren genç sahabilerle nasıl bir iletişim kurmuş olabilir?
4. Örnek şahsiyetleriyle ön plana çıkan genç sahabilerden hangilerini biliyorsunuz?
5. Hz. Peygamber, İslam'ı kısa sürede geniş kitlelere ulaştırmada nasıl bir iletişim tarzı benimsemiş olabilir?

1. KUR'AN-I KERİM'DE GENÇLER

Peygamberler; gençlik dönemlerindeki erdemli davranışlarıyla içinde yaşadıkları topluma örnek olmuşlardır.

Gençlik; çocukluk ve erişkinlik arasında yer alan gelişme ve bağımsız yaşamaya hazırlanma ile birlikte bedensel, toplumsal ve ruhsal olgunlaşma dönemidir.[1]

Kur'an-ı Kerim'de gençlerle ilgili övgü dolu sözler yer almakta ve onların itina ile yetiştirilmelerinin önemi vurgulanmaktadır.[2] İslam'ın tebliğ edildiği ilk yıllarda da gençler, dinî, ilmî, askerî, idari, siyasi, sosyal alanlarda çok önemli görev ve sorumluluklar üstlenerek önemli devlet görevlerinde bulunmuşlardır.

Görsel 2.1: Kur'an-ı Kerim'de gençlik hâllerinden bahsedilen bazı peygamberler ve şahıslar.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ı (c.c.) arama gayreti içerisinde bir genç olarak Hz. İbrahim (a.s.) örnek verilir. En'âm suresinin 76-79. ayetlerinde **"Gece basınca bir yıldız gördü, 'İşte bu benim Rabbim!' dedi; yıldız batınca, 'Batanları sevmem.' dedi. Ay'ı doğarken görünce, 'Rabbim budur.' dedi.**

1 Atalay Yörükoğlu, Gençlik Çağı, s. 13.
2 bk. Nûr suresi, 59. ayet.

O da batınca 'Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum' dedi. Güneşi doğarken görünce de 'Rabbim budur, zira bu daha büyük.' dedi. O da batınca dedi ki: 'Ey kavmim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Doğrusu ben yüzümü, gökleri ve yeri yaratana, doğruya yönelerek çevirdim, ben ortak koşanlardan değilim." şeklinde Hz. İbrahim'in (a.s.) tefekkürü anlatılır.

Görsel 2.2: Doğruyu arayan gençler Kur'an-ı Kerim'de övülmüştür.

Gençler, içinde bulundukları gelişim döneminin özellikleri sebebiyle mevcut sosyokültürel yapıyı, değerleri tenkit etmeye ve sorgulamaya meyilli olurlar. Örneğin, Ashab-ı Kehf, putperest bir kavmin içinde olmasına rağmen Allah'ın (c.c.) varlığına ve birliğine inanmış, bu inançlarını açıkça dile getirerek içinde bulundukları topluma karşı çıkmışlardır. İnançlarından ötürü taşlanarak öldürülmekten veya dinlerini zorla değiştirmekten kurtulmak için mağaraya sığınmışlardır. Kur'an-ı Kerim'de bu gençlerin Allah'a (c.c.) iman konusunda toplumlarından farklı bir sağduyuya sahip olduklarına işaret edilmektedir. Bu yüzden Kur'an'da bu gençlerden "Rablerine inanmış gençler" şeklinde söz edilmektedir.[3]

Düşünelim-Konuşalım

Ashab-ı Kehf gençlerinin yerinde siz olsaydınız, inancınız doğrultusunda ne yapardınız ?

Kur'an-ı Kerim'de gençler tasvir edilirken onların toplumsal olaylarla ilgilenen ve insanlara yardım eden yönlerine dikkat çekilmektedir. Örneğin Kur'an'da Hz. İbrahim'den (a.s.) bahsedilirken müşrik olan babasını Allah'ın (c.c.) birliği inancına çağırmasına, iyiliğe ve yardıma, yakın çevresinden başlamasına dikkat çekilmektedir.[4] Ayrıca onun canını teh-

3 bk. Kehf suresi, 13. ayet.
4 bk. Meryem suresi, 42-48. ayetler.

likeye atarak kalplerdeki batıl inancı sarsmak amacıyla putları kırması[5] da aynı amaca yöneliktir.

Kur'an-ı Kerim'de, genç şahsiyet modeli olarak Hz. Yusuf (a.s.), Hz. Musa (a.s.), Hz. Şuayb'ın (a.s.) kızları ve Hz. Meryem'den bahsedilmektedir.

Yusuf suresi, iffet ve sabır örneği olarak gösterilen bir gençten övgüyle bahseden ayetlerle örülüdür. Hz. Yusuf (a.s.), kendisine yapılan teklif karşısında iffetini koruyarak Rabbine sığınmıştır.[6]

Ders Dışı Etkinlik

İffet modeli olarak Hz. Yusuf'un (a.s.) hayat hikâyesini Kur'an-ı Kerim'den araştırınız.

Hz. Musa (a.s.) ile Hz. Şuayb'ın (a.s.) kızları arasında geçen olayda da iffet ve hayâ örneklerini görmekteyiz. Hz. Musa (a.s.) su başında karşılaştığı genç bir kızın edep ve hayâsına[7] aynı şekilde karşılık vermiştir.

İffet ve hayâ örneği bir diğer genç şahsiyet de Hz. Meryem'dir.[8] Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın onu üstün kıldığı, en önemli vasfının ise iffet, hayâ, edep ve takva olduğu belirtilmektedir.[9] Yine Kur'an-ı Kerim'de onun kendisini ibadete verdiği, en zor zamanlarda bile teslimiyetinden hiçbir şey kaybetmediği ifade edilmektedir.[10]

2. BİR GENÇ OLARAK HZ. MUHAMMED

Hz. Muhammed (s.a.v.) gençliğinde sahip olduğu değerlerle içinde yaşadığı toplumda saygın bir yer edinmiştir.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğmadan önce babası, altı yaşında iken annesi, sekiz yaşında iken de dedesi vefat etmiştir. Daha çok küçük yaşlardayken büyük acılar yaşayan Hz. Peygamber, dedesinin vasiyetiyle amcası Ebû Talib'in himayesinde yaşamaya başlamıştır. Ebû Talib ailesinin yakın ilgisine karşılık Hz. Peygamber ev işlerinde sorumluluk almış, kendisine verilen işleri hakkıyla yapmış, amcasına ve yengesine saygıda kusur etmemiştir. O, zaman zaman koyunlara çobanlık yapmak suretiyle evin dışındaki işlerde de ailesine yardımcı olmuştur.[11]

Görsel 2.3: Hz. Muhammed (s.a.v.) gençliğinde çobanlık yaparak ailesine yardımcı olmuştur.

Hz. Muhammed (s.a.v.) gençlik yıllarında cahiliye kültürünü yansıtan panayırlara katılmaktan da kaçınmıştır. Hz. Peygamber ticari hayata ilk adımını amcası Ebû Talib ile atmış, dokuz yaşından itibaren ticaret

5 bk. Enbiyâ suresi, 58-67. ayetler.
6 bk. Yûsuf suresi, 23-24. ayetler.
7 bk. Kasas suresi, 25. ayet.
8 Mehmet Emin Ay, Kuran'da Gençler ve Gençlik Değerleri, s. 33.
9 bk. Âl-i İmrân suresi, 42. ayet.
10 bk. Tahrîm suresi, 12. ayet.
11 bk. Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, C 1, s. 46.

kervanları ile Şam istikametindeki şehirlere gidip gelmeye başlamıştır. Ticaret sayesinde Hz. Peygamber, alışveriş usullerini, insanlarla iletişim kurma yollarını öğrenmiştir. Sosyal yönü gelişmiş, değişik ülkelerin insanlarını ve kültürlerini tanımıştır. Onun ticaretle uğraşması, başkasına yük olmamasını ve kendi alın teriyle kazancını temin etmesini sağlamıştır.

Hz. Peygamber genç yaşında İslam'dan önceki sosyal ve iktisadi hayatı iyileştirmeye yönelik bazı faaliyetlerde kendi iradesiyle bulunmuştur. Örneğin o, Mekke ve çevresinde ticari faaliyetlerle ilgili konularda güvensizlik ortamını önlemek amacıyla kurulan Hilfu'l-fudûl'a isteyerek katılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.), başta Ebû Cehil olmak üzere yabancı tacirleri ezmek, kandırmak ve çeşitli hilelerle mallarına el koymak isteyenlerin kötü davranışlarına engel olmaya çalışmıştır.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamber olmadan önceki arkadaşları ve dostları ahlakı düzgün, hatırı sayılır kimselerdi. Hz. Muhammed (s.a.v.) gençlik çağında da kötü alışkanlıklardan uzak durmuş, arkadaş çevresini de bu doğrultuda belirlemiştir.

Düşünelim-Konuşalım

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) genç yaşta Hilfu'l-fudûl'a (Erdemliler Topluluğu) katılmasında sahip olduğu hangi değerler ön plana çıkmış olabilir?

Hz. Peygamber, gençlik yıllarında Kâbe'nin tamirinde bulunmuş, Hacerü'l-esved'in yerine konulması sırasında ortaya çıkan anlaşmazlığın giderilmesinde hakem olarak seçilmiştir.

Listeleyelim

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gençlik yıllarındaki erdemli davranışlarından bazılarını listeleyiniz.

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.

Vefakar bir insan olan Hz. Muhammed (s.a.v.), kendisine emeği geçenleri de unutmamıştır. Örneğin amcası Ebû Talib'in yükünü hafifletmek için Hz. Ali'nin (r.a.) bakımını üstlenmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) gençliğinde ölçülü ve dengeli tutuma sahip, sözü dinlenir, herkes tarafından sevilen ve takdir edilen, doğruluğundan ve samimiyetinden şüphe edilmeyen karaktere sahipti. Bu yüzdendir ki yaşadığı toplumda **"el-emin"** (doğru, güvenilir) lakabı ile tanındı. Onunla peygamberlik öncesinde ticari ilişkilerde bulunanlar, çok iyi bir arkadaş olduğunu, hak hususunda zerre kadar sapmadığını söylemişlerdir. O; zayıfları korumuş, yoksulları himaye etmiş, genç yaşına rağmen haksızlığa karşı direnmiş ve bu gaye için risk almaktan çekinmemiştir.[12]

3. HZ. MUHAMMED VE GENÇLER

Hz. Muhammed (s.a.v.) İslam toplumunun şekillenmesinde gençlere büyük görevler vermiştir.

Hz. Peygamber gençlere ayrı bir önem vermiştir. Çocukları hafife almamış, onlara yetişkin bir insana verdiği gibi selam vermiş[13] ve böylece geleceğin gençlerine ne kadar önemli birer insan oldukları duygusunu yaşatmıştır. Onları hür düşünmeye, yararlı şeylerden çekinmeden istifade etmeye ve sonucu ne olursa olsun doğru bildiğini cesaretle ifade etmeye teşvik etmiş ve bu sayede onların kişilik sahibi olmalarını sağlamıştır.[14]

Hz. Muhammed (s.a.v.) gençlere öylesine candan ve şefkatli davranmıştı ki gençler etrafında pervane olmuş; ona yürekten bağlanmışlardı. Hz. Peygamber İslam`ı tebliğ ederken toplumun yeniliğe açık, idealist ve enerjik kesimini oluşturan gençlerden büyük ölçüde destek almıştır.

İslam'ı yayma konusunda Hz. Peygamber'e asıl destek, toplumun yeniliğe açık, idealist ve enerjik kesimini oluşturan gençlerden gelmiştir. Mekke Dönemi'nde Müslüman olanlara baktığımızda elli yaşın üzerinde sadece birkaç kişinin olduğunu geri kalan çoğunluğun ise otuz yaşın altında bulunduğunu görmekteyiz. Örneğin genç yaşta İslam'ı kabul edenlerden Zeyd b. Hârise (r.a.) 15, Erkam b. Ebi'l-Erkam (r.a.) 19, Mus'ab b. Umeyr (r.a.) 20, Cafer b. Ebi Talib (r.a.) 22 ve Hz. Ömer (r.a.) de 25 yaşında idi.[15]

Genç erkekler gibi genç kızlar da İslam'ı ilk seçenler arasında yerlerini almışlardır. Hz. Ömer'in (r.a.) kız kardeşi Fâtıma binti el-Hattâb (r.a.), Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) kızları Esmâ (r.a.) ve Aişe (r.a.) bunların başında gelir. Bu gençlerin çoğu büyük çile ve fedakârlıklara katlanarak Hz. Peygamber'in safında yer almayı tercih etmişlerdir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) İslam toplumunun şekillenmesinde, İslami değerlerin yaşanmasında ve yayılmasında gençlere büyük görevler vermiştir. Onların cesaret ve enerjilerinden gereği gibi yararlanmak için her şeyden önce gençlerin kendine güvenen, sağlam bir kişilik geliştirmelerine imkân sağlanmasını istemiştir. Zira Hz. Peygamber, gençlerin sorumluluk gerektiren en yüksek görevlere hazırlanmalarını, onların en tabiî hakkı olarak görüyordu. Bundan dolayı gençlere özel ilgi gösteriyor ve görevler üstlenmeleri hususunda onları

12 bk. Mustafa Fayda, "Muhammed", TDV İslam Ansiklopedisi, C 30, s. 408-423.
13 bk. Buhârî, Kitâbu'l-İsti'zân, 15.
14 bk. Hayati Hökelekli, "Hz. Peygamber'in Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı", s. 55.
15 bk. İbrahim Sarıçam, Hz. Muhammed'in Evrensel Mesajı, s. 304-308.

sürekli teşvik ediyordu. Bu manada o, 25 yaşında bir genç olan Mus'ab b. Umeyr'i Medine'ye öğretmen olarak göndermiş[16], Muaz b. Cebel'i ise henüz 21 yaşında iken hem yönetici hem de öğretmen olarak Yemen'e tayin etmiştir[17]. Rumlarla savaşması için hazırladığı ordunun başına da 18 yaşında olan Üsame b. Zeyd'i getirmiştir.[18] Bu süreçte görev ve sorumluluğun bilincinde olan kumandanlar, alimler ve hakimler yetişmişse bu ancak Hz. Peygamber'in teşviki sayesinde olmuştur.

Hz. Muhammed (s.a.v.), gençlerin kendi ilgi alanlarında yetişmesine büyük önem vermiştir. Zeka ve kabiliyetine güvendiği gençleri ilgi duydukları alanlarda görev almaya teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber gençlerin ilim alanında yetişmesine önem vermiş; bazı gençleri o günün çok ihtiyaç duyulan yabancı dillerini öğrenmeye teşvik etmiştir. Vahiy kâtiplerini genellikle gençler arasından seçmiş; gençlerin fetvâ vermesine müsaade etmiş, ayrıca onlardan öğretmenler tayin etmiştir.

Hz. Peygamber genç sahabileri, çoğu yaşlı sahabilerden oluşan ordulara komutan olarak tayin etmiştir. Yine pek çok gazvede sancağı bizzat gençlere vermiştir. Örneğin Tebük seferinde sancağı önce Zeyd bin Sabit'e (r.a.) vermiş, yine yirmi yaşlarında olan Üsâme bin Zeyd'i (r.a.) ise Suriye'ye göndermek üzere hazırladığı orduya komutan olarak tayin etmiştir. Hz. Peygamber Attab bin Esîd'i (r.a.) ise yirmi yaşlarında iken Mekke valisi olarak tayin edip ona maaş bağlamıştır.[19]

İlkeler Çıkaralım

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gençlerle olan iletişiminde ortaya koyduğu temel ilkeleri yazınız.

1.
2.
3.
4.
5.

Hz. Peygamber erdemli davranış sergileyen gençleri methetmiştir. O, kıyamet gününde arşın gölgesi (Allah'ın (c.c.) himayesi) altında mutlu olacaklar arasında, gönlü Allah'a (c.c.) bağlı ve O'na severek ibadet eden gençleri de zikretmiştir.[20]

Yorumlayalım

"Yedi sınıf insan vardır ki, Allah onları hiç bir gölgenin bulunmadığı günde (kıyamette) himayesi altına alır. Adil bir yönetici, gençliğinde ibadet eden kimse, kalbi camilere bağlı kimse, Allah için seven, Allah için buluşup Allah için ayrılan iki kişi, ... , sağ elinin verdiği sadakayı sol eli bilmeyecek derecede gizli sadaka veren kişi, tenha yerde Allah'ı anarak göz yaşı döken kimse ."

(Buhârî, Zekât, 16; Müslim, Zekât, 91.)

Yukarıdaki hadiste methedilen gencin hangi yönüne vurgu yapılmaktadır? Yorumlayınız.

16 Hakkı Dursun Yıldız (editör), Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C 1, s. 248.
17 bk. Ebû Dâvûd, Kitâbu'l-Kazâ, 11.
18 Said Abdulazim, Çocuk Yetiştirmede Nebevi Yöntem (10 Yaş ve Üzeri), s. 102.
19 bk. Mehmet Efendioğlu, "Sahâbe", TDV İslam Ansiklopedisi, C 35, s. 491-500.
20 bk. Buhârî, Zekât, 16; Müslim, Zekât, 91.

4. BAZI GENÇ SAHABİLER

“Ashâbım gökteki yıldızlar gibidir…” Hz. Muhammed (s.a.v.)

(bk. Beyhakî, Sünen, el-Medhal, s.164.)

Tevhid mücadelesinin ilk yıllarında genç sahabiler, Hz. Muhammed’i (s.a.v.) yalnız bırakmamışlar ve her türlü zorluğa birlikte göğüs germişlerdir. Özellikle bazı genç sahabiler erdemli davranışlarıyla öne çıkmış ve sonraki nesiller için İslam ahlakının sembolü haline gelmişlerdir.

Bilge ve Kahraman Bir Genç: Hz. Ali (r.a.)

Hz. Ali (r.a.), Hz. Peygamber’in amcası Ebû Talib’in en küçük oğludur. Mekke’de baş gösteren kıtlık üzerine Hz. Peygamber, onu himayesine almıştır. Hz. Ali (r.a.), aynı zamanda Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliğine ilk iman edenlerdendir.

Görsel 2.4: Hat sanatıyla yazılmış “Hz. Ali (r.a.)” levhası. (Ayasofya Camii)

Mekkeli müşriklerin Müslümanlar üzerindeki baskı ve şiddeti gittikçe dayanılmaz bir hale gelince Hz. Peygamber, Yesrib halkının daveti üzerine Yüce Allah’ın izniyle hicret etmeye karar vermiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) Hz. Ali’yi (r.a.), kendisini öldürmeye gelecek müşrikleri oyalamak amacıyla Mekke’de bırakmıştır. O da geceyi Peygamber’in yatağında geçirerek onun evde olduğu kanaatini uyandırmıştır.

Hicretin beşinci ayında muhacirler ile ensar arasında yakınlık ve dayanışma sağlamak amacıyla kurulan muahat (kardeşlik antlaşması) sırasında Hz. Peygamber, Ali’yi (r.a.) kendisine kardeş olarak seçmiştir.

Bilgi Kutusu

Muâhât: Hicretten sonra Hz. Peygamber’in, Mekke’den hicret eden muhacirlerle Medineli ensardan olan Müslümanlar arasında yapmış olduğu kardeşlik antlaşması. Bu antlaşma ile Mekke’deki mallarını bırakıp tamamen yoksul durumda kalan Müslümanlar, Medine’deki din kardeşlerinin yardımıyla yoksulluktan kurtulmuşlardır. Medineli Müslümanlar, evlerine, tarlalarına, paralarına muhacirleri ortak etmişlerdir. Hz. Peygamber, Medine’ye geldiklerinde Mekkeli muhacirlerle ensar arasında muahat yapmıştır.*

(MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 242.)

Hz. Ali (r.a.); Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmıştır. Hz. Ali (r.a.), bu savaşlarda Hz. Muhammed’in (s.a.v.) sancaktarlığını yapmış ve daha sonraları da büyük kahramanlıklar göstermiştir. Uhud’da ve Huneyn’de çeşitli yerlerinden yara almasına rağmen Hz. Peygamber’i bütün gücüyle korumuştur. O, Hayber’de seferin zaferle sonuçlanmasında büyük katkı sağlamıştır.[21]

21 bk. Ethem Ruhi Fığlalı, “Ali”, TDV İslam Ansiklopedisi, C 2, s. 371-374.

Bilgi Kutusu

Aslan, en eski dönemlerden beri hemen bütün milletlerde olduğu gibi Araplarda da kuvvet, cesaret, kahramanlık sembolü sayılmış ve bu sebeple Hz. Ali'ye (r.a.) savaştaki cesaret ve kahramanlığından dolayı "Haydar-ı Kerrâr" (döne döne saldıran) ismi verilmiştir. Çünkü Hz. Ali'nin (r.a.) düşman askerlerinin arasına tıpkı ceylan sürüsüne dalan bir aslan gibi tek başına daldığı ve onun gibi döne döne saldırdığı bilinmektedir.

(Komisyon, "Haydar", TDV İslam Ansiklopedisi, C 17, s. 24.)

Hz. Ali (r.a.), Hz. Peygamber'e kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmış, Hudeybiye Antlaşması'nı da yazmıştır. Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'deki putları imha etme görevi ona verilmiştir. Hz. Peygamber vefat ettiğinde, cenaze hizmetlerini, O'nun vasiyeti üzerine Hz. Ali (r.a.) yapmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medine'de ikamet edip dinî ilimlerle uğraşmayı, diğer görevlere tercih etmiştir. Kur'an ve hadis konusundaki derin ilminden dolayı hem Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) hem de Hz. Ömer'in (r.a.) fikrine müracaat ettikleri bir sahabi olmuştur.

Hz. Ali (r.a.), ilim, takva, samimiyet, fedakârlık, kahramanlık vb. pek çok yüksek ahlaki değere sahip olması bakımından İslam dünyasında ayrı bir yere sahiptir.[22]

Yorumlayalım

"Haksızlık karşısında eğilmeyiniz. Zira hakkınızla beraber, şerefinizi de kaybedersiniz."

Yukarıdaki özdeyiş sizde neyi çağrıştırmaktadır? Yorumlayınız.

Genç Bir Davetçi: Erkam b. Ebi'l-Erkam

İslam'a ilk giren gençlerden biri olan Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın (r.a.) Safa Tepesi'nin yanındaki evi, Hz. Peygamber ve diğer Müslümanlar için adeta bir karargah olmuştur. Erkam (r.a.) Hz. Peygamber'e sadakatle bağlanarak evini onun emrine verdi. Hz. Peygamber, İslam tarihinde "Dârü'l-Erkam" diye anılacak olan bu evi tebliğ faaliyeti için çok elverişli bularak, merkez haline getirmiştir. Hz. Peygamber, peygamberliğin ilk dönemlerinde insanları İslam'a bu evde davet etmiş, onlara ibadetleri burada öğretmiştir. Müslümanlar, müşriklerin şerrinden korunmak için de bu evde gizlenmişlerdir.[23]

Görsel 2.5: Daru'l Erkam, İslam'ın ilk yıllarında Müslümanların eğitim merkezi olmuştur. (Temsili resim).

Henüz 17-18 yaşındaki bir gencin, Kâbe'nin hemen yanı başındaki evini İslam davetine açabilmesi, onun ne denli cesur ve fedakâr bir genç olduğunu da göstermektedir.

---

22 bk. M. Yaşar Kandemir, "Ali", TDV İslam Ansiklopedisi, C 2, s. 375-378.
23 Ahmet Önkal, "Erkam b. Ebül-Erkam", TDV İslam Ansiklopedisi, C 11, s. 305.

Dârü-l Erkam, Müslümanlar kırk kişi oluncaya kadar tam bir sığınak olmuştu. **"Şimdi sen emrolunduğunu açıkça tebliğ et. Müşriklerden yüz çevir."**[24] ayetiyle Müslümanlar için gizli davet dönemi bitip açıktan tebliğ dönemi başlamıştır. Bu ayetten sonra Müslümanlar Erkam'ın (r.a.) evinden ayrılarak hicrete kadar Mekke'de İslam'ı yaymaya çalışmışlardır.

Toplum yararına çalışan Hilfu'l-fudûl'da da mazlumların hakkını arayan Erkam (r.a.) açıktan davet döneminde de tüm gayretiyle insanlara İslam'ı öğretmeye devam etmiştir.

Erkam (r.a.), Bedir, Uhud ve diğer savaşlara katılmış ve büyük fedakârlıklar göstermiştir. Hz. Muhammed (s.a.v) zaman zaman onu, zekât toplamakla vazifelendirmiştir.

Geçimini, ziraat ve ticaretle temin eden Erkam (r.a.), dürüst ve takva sahibi bir davetçi olarak toplumda her zaman değer görmüştür.[25]

Genç Bir Öğretmen: Mus'ab b. Umeyr

Mekke'nin en zengin ve asil ailesine mensup olan Mus'ab b. Umeyr (r.a.), refah ve bolluk içinde yetişmiş, kılık kıyafeti, nezaketi ile herkesin beğenisini kazanmıştır. Son derece zeki ve akıllı aynı zamanda güzel ve açık konuşmasıyla da herkesin gıpta ettiği bir gençti. Mus'ab'ın (r.a.) erişemediği herhangi bir dünya nimeti yoktu. Ancak manevi bir boşluk, ruhi bir bunalım içerisindeydi ve Erkam'ın (r.a.) evinde bulunan Hz. Peygamber'in yanına geldi, Müslüman oldu.[26]

Düşünelim-Konuşalım

Genç bir öğretmen olsaydınız, öğrencilerinizle nasıl bir iletişim kurardınız?

Ailesi onu İslam'dan vazgeçirmek için her çareye başvurmuştu. Ama Mus'ab (r.a.), ailesini de servetini de terk edip Habeşistan'a hicret etti. I. Akabe Biatı'nda Medineliler, kendilerine İslamiyet'i öğretecek bir öğretmen isteyince, Hz. Peygamber onu bu göreve tayin etti. Medine'de birçok kişi İslam'a onun çabasıyla girdi ve birçoğu İslam'ı ondan öğrendi.[27]

Hicrete kadar Medine'de insanları büyük bir özveriyle İslam'a davet eden Mus'ab b. Umeyr (r.a.), mütevazılığı, sabrı ve anlayışıyla gönüllerde taht kurmuş, pek çok sahabinin İslam'la şereflenmesine vesile olmuştur.

Mus'ab (r.a.), iyi bir öğretmen olmanın yanı sıra savaşlarda sancaktarlık yaparak büyük kahramanlıklar göstermiş ve Uhud Savaşı'nda şehit düşmüş genç bir sahabiydi. Zengin bir ailenin çocuğu olarak varlık içerisinde dünyaya gelen Mus'ab (r.a.), Uhud'da şehit düştüğünde üzerindeki şal ile başını örttüklerinde ayakları, ayakları örtüldüğündeyse başı açık kalmıştır. Nihayet Hz. Peygamber'in emriyle şal ile başı örtülmüş, ayaklarına da ot konulmuştur.[28]

---

24 Hicr suresi, 94. ayet.
25 bk. İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe, C 1, s. 74-75.
26 bk. İbn Sa'd, Tabakât, C 3, s. 116.
27 M. Asım Köksal, İslam Tarihi (Mekke), s. 236.
28 bk. Adem Apak, "Uhud Şehidi Genç Sahabe Mus'ab b. Umeyr", s. 2.

Genç Bir Komutan: Üsame b. Zeyd

Üsame b. Zeyd (r.a.), Hz. Peygamber'in evlatlığı ve azatlısı olan Zeyd b. Harise'nin (r.a.) oğludur. Hz. Peygamber, Üsame'yi (r.a.) küçüklüğünden beri çok sever, bir dizine onu, diğer dizine de Hz. Hasan'ı (r.a.) oturtur ve *"Allah'ım, ben bunları seviyorum, sen de sev!"* diye dua ederdi.[29]

Hz. Peygamber, yaşının küçüklüğünden dolayı Üsame (r.a.) Uhud Gazvesi'ne katılmasına izin vermeyince Üsame (r.a.) çok üzülmüştür. Hendek Savaşı öncesinde boyunu biraz daha uzun göstermeye çalışarak Hz. Peygamber'e gelmiş, Hz. Peygamber de onun bu kararlılığı karşısında savaşa katılmasına izin vermiştir.

Düşünelim-Konuşalım

Üsame b. Zeyd'in (r.a.) genç yaşta komutan olarak seçilmesinde etkili olan faktörler sizce nelerdir?

Üsame (r.a.) henüz on sekiz yaşını doldurmamışken Mute Savaşı'nda babası Zeyd b. Hârise'nin (r.a.) sancağı altında savaşmıştır. Üsâme (r.a.), Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber ile birlikte Beytullah'a girmiş, Huneyn Savaşı'nda da Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yanında kalan çok az sayıda sahabiden biri olmuştur.

Mekke'nin fethinde olduğu gibi Hz. Peygamber ona duyduğu sevginin bir yansıması olarak birçok seferde onu devesinin terkisine almıştır.

Hz. Peygamber, vefatından kısa bir süre önce, Üsame'yi (r.a), aralarında Hz. Ebû Bekir ve Hz.Ömer'in (r.a) de bulunduğu, Suriye dolaylarına gönderilecek ordunun komutanlığına atamıştı. Hz. Muhammed (s.a.v.), burada İslam'ın öngördüğü yönetim anlayışında sınıf ve yaş farkının değil, ehliyet ve liyakatin asıl olduğunu fiilî olarak göstermiştir. Bu tutum ayrıca toplumun hangi kesiminden olursa olsun gençlere fırsatlar tanınması ve onların yetiştirilmesine katkı sağlanması açısından oldukça önemlidir.[30]

Genç Bir Yönetici: Muaz b. Cebel

Muaz b. Cebel gerek kendi kabilesi arasında gerekse Medine'de İslam dininin yayılmasında etkin bir şekilde yer aldı. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden itibaren sürekli O'nun yanında olmaya gayret gösteren Muaz (r.a.), Huneyn Savaşı ve Taif Kuşatması dışındaki bütün askeri seferlere katıldı. Bu iki savaşa katılamamasının sebebi ise onun Mekke'nin fethinin ardından Hz. Peygamber tarafından Mekke'ye emir ve Kur'an öğretmeni olarak tayin edilmesidir. Hz. Peygamber, genç bir yetenek olan Muaz'ı (r.a.) hicretin 9. yılında zekât memuru ve kadılık göreviyle Yemen'e göndermiştir.[31]

Muaz (r.a.), Hz. Peygamber'in vefatına kadar Yemen'deki kadılık görevine devam etti. Bu sürenin sonuna doğru Yemen'de peygamberlik iddiasında bulunan ve bölge halkından pek çok kişiyi etrafında toplayan Esved el-Ansî'nin etkisiz hale getirilmesi ve bölgede Müslümanların yeniden hakimiyet kurmasında etkin bir görev almıştır.

29 Buhârî, Fezâilu's-sahâbe, 18.
30 bk. Mehmet Salih Arı, "Üsâme b. Zeyd", TDV İslam Ansiklopedisi, C 42, s. 362.
31 M. Yaşar Kandemir, "Muaz b. Cebel", TDV İslam Ansiklopedisi, C 30, s. 338-339.

Bilgi Kutusu

Hz. Muhammed (s.a.v.), Muaz b. Cebel (r.a.)'e görevi esnasında kendisine bir mesele arz edildiğinde nasıl hüküm vereceğini sordu. Muaz (r.a.) ise cevaben ilk önce Allah'ın kitabını esas alacağını, onda konuyla ilgili olarak herhangi bir hüküm bulamazsa Hz. Peygamber'in sünnetine müracaat edeceğini, bu iki temel kaynakta bulamazsa da kendi içtihadına göre hüküm vereceğini bildirdi. Hz. Peygamber onun verdiği cevabı olumlu karşılamış ve memnuniyetini ifade etmiştir. Bu görüşmeden sonra Hz. Peygamber kendisine bazı tavsiyelerde bulunarak Yemen'deki görevine uğurlamıştır.

(bk. Tirmizî, Ahkâm, 3.)

Muaz (r.a.), ilme düşkünlüğü ve Hz. Peygamber'e bağlılığıyla meşhur olmuş bir sahabidir. Muaz (r.a.), devamlı Hz. Peygamber'in yanında bulunmaya özen göstermiş, özellikle fıkhi konularda sorular sormak suretiyle kendisinden bilgi alma gayreti içerisinde olmuştur. Hz. Peygamber de Muaz'ın (r.a.) şahsına duyduğu muhabbeti sık sık ifade etmiştir.

İbadete, özellikle namaza düşkünlüğüyle bilinen Muaz (r.a.), aynı zamanda namazlarında uzun sureler okumasıyla tanınmıştır. Muaz'ın (r.a.) "Oğlum! Namaza durduğunda dünyaya veda etmek üzere olduğunu ve oraya bir daha dönmeyeceğini düşün.", "İnsanlarla az, Rabbinle çok konuş. Belki o zaman kalbin Rabbini görür." sözleri onun namaza verdiği önemi açık bir şekilde ortaya koyar.

Muaz (r.a.), **âlim** sahabilerdendir. Yaşadığı dönemde Kur'an-ı Kerim'i baştan sona ezbere bilenlerdendir. Hz. Peygamber, kendisinden Kur'an-ı Kerim öğrenilebilecek kişilerden biri olarak Muaz'ı (r.a.) zikretmiştir. Muaz (r.a.) dinî konulardaki bilgi ve birikimi sayesinde fetva verebilecek dereceye ulaşmıştır. Gerek Hz. Peygamber döneminde gerekse ondan sonraki dönemlerde, insanlara Kur'an'ı ve dinî meseleleri öğretmek amacıyla muallim olarak görevlendirilmiştir. Hz. Ömer (r.a.) halifeliği döneminde de fıkhi konularda Muaz'a (r.a.) sık sık başvurmuştur.[32]

Genç Bir Âlim: Hz. Aişe (r.a.)

Hz. Peygamberin eşi Hz. Aişe (r.a.), dinî ilimleri bizzat Hz. Peygamber'den öğrenmişti. Hz. Peygamber ile aynı evi paylaştığı için, onun ilminden gece gündüz istifade etmiştir. Hz. Peygamber'in ders ve sohbetlerini dinlemiş, kavrayamadığı veya merak ettiği her meseleyi de Hz. Peygamber'e sorup öğrenmiştir.

Görsel 2.6: Hz. Aişe (r.a), kendisinden sonra gelen pek çok âlime ilim öğrenme ve öğretmede öncülük etmiştir.

Hz. Aişe (r.a.), Hz. Peygamber'den aldığı bilgi sayesinde İslam esaslarının en seçkin öğreticilerden biri olmuştur. Sünneti nakledip onu açıklamakla kalmamış; aynı zamanda onun doğru anlaşılması konusunda yoğun bir çaba ortaya koymuştur. Kuvvetli hafızası sayesinde Hz. Peygamber'in hadis ve sünnetinin, daha sonraki nesillere ulaştırılmasında üstün çaba göstermiştir. Rivayet ettiği toplam 2210 hadisle, en çok hadis aktaran yedi âlim sahabiden biri olmuştur.[33]

32 bk. Adem Apak, "Fakih, Muallim ve Komutan Sahabe: Muaz b. Cebel", s. 3.
33 bk. Mustafa Fayda, "Aişe", TDV İslam Ansiklopedisi, C 2, s. 201-205.

Bilgi Kutusu

Âlim: Sözlükte bilgin, iyi bilen, hakkıyla bilen anlamına gelen âlim, bir ilim dalında daha çok ilerleyip uzmanlaşan kimseye denir.

(bk. MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s.15.)

Hz. Aişe (r.a.), sadece hadis nakilcisi değil, aynı zamanda müfessir, fakih ve hatip idi. Arap tarihi, ensab (soy ilmi), şiir ve tıp alanlarında derin bilgi sahibiydi.

Hz. Peygamber'in sevgili eşi Hz. Aişe (r.a.), zekası, engin deneyimi ile toplumda her kesimin kendisine danıştığı, irşad ve tavsiyelerine kulak verdiği bir sahabiydi. Hatta o, sık sık ziyaret edilen, kendisine hürmet edilen bilge bir gençti. Kapısı, toplumun her kesiminden insana açıktı. O'nun evi; ilim, irfan, irşad ve danışma merkezi gibi her gün girip çıkanlarla dolup taşmaktaydı. Bu mütevazı ev, kadın erkek, büyük küçük birçok kimsenin huzuruna gelip kendisini dinlediği, varsa soru sorup cevabını aldığı bir ilim ocağı oldu. Onun bu faaliyetleri sayesinde Medine, İslam ilimlerinin temellerinin atıldığı bir şehir olmuştur. Hz. Aişe (r.a.) hadis ve fıkıh sahalarında Medine ekolünün oluşmasına kaynaklık etmiştir. Hz. Aişe (r.a.), gerek Medine'de gerekse Mekke'de kendisine yöneltilen sorulara cevap vermiş ayrıca muhtelif bölgelerden gelen soruları da cevapsız bırakmamıştır.[34]

Genç Bir Anne: Hz. Fatıma (r.a.)

Hz. Fatıma (r.a.) İslam'ın tebliğ sürecini birebir yaşayarak tecrübe etmiş, Mekke Dönemi'nin acımasız sosyal ortamını bizzat yaşamıştır. Küçük bir kız çocuğu olmasına rağmen Hz. Peygamber'e yapılan sataşmalar karşısında korkusuzca kendisini siper etmiştir. Her zaman Hz. Peygamber'in yanı başında bulunan Hz. Fatıma (r.a.), Uhud Savaşı'na da katılarak gazilere yiyecek ve su taşımış, yaralıları tedavi etmiştir.[35]

Hz. Fatıma (r.a.), dürüst ve güvenilir bir şahsiyetti. Hz. Peygamber, onun hakkında: *"Cennetlik olan kadınların en faziletlisi şu dört kişidir: İmran'ın kızı Meryem, Huveylid'in kızı Hatice, Muhammed'in kızı Fatıma, Muzahim'in kızı (Firavun'un hanımı) Asiye."*[36] şeklinde buyurarak Hz. Fatıma'nın (r.a.) yüce bir ahlak üzere olduğunu vurgulamıştır.

Görsel 2.7: Hz. Fatıma'nın (r.a.) eğitim yöntemleri arasında en dikkat çekici olanı, çocuklara küçük yaşlardan itibaren Allah sevgisini aşılamak ve ibadete önem vermelerini sağlamaktır.

Hz. Peygamber'in sade ve mütevazı hayat şartları, Hz. Fatıma (r.a.) ve Hz. Ali'nin (r.a.) haneleri için de geçerliydi. Onlar ihtiyaçlarından fazlasına tamah etmez, hep ihtiyaç sahiplerinin yardımlarına koşarlardı.

Hz. Fatıma (r.a.), Hz. Peygamber'in neslini devam ettiren tek evladıdır. Hz. Fatıma (r.a.) ile Hz. Ali'nin (r.a.) evliliklerinden Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin (r.a.) dünyaya gelmiştir.

34 bk. Abdullah Kahraman, "Müminlerin Bilge Annesi ve Fakih Kadınların Öncüsü: Hz. Aişe (r.a.)", s. 4.
35 bk. M. Yaşar Kandemir, "Fâtıma", TDV İslam Ansiklopedisi, C 12, s. 223.
36 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 4, s. 409.

Genç yaşta anne olan Hz. Fatıma (r.a.), çocuklarını İslam ahlakıyla örnek bir şahsiyet olarak yetiştirmiştir. Nitekim Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin (r.a.) örnek şahsiyetleriyle İslam dünyasının parlayan yıldızları olmuşlardır.

Görsel 2.8: Çocuklarıyla güzel bir iletişim kuran anneler için Hz. Fatıma (r.a.) ideal bir örnektir.

Örnek bir anne olan Hz. Fatıma (r.a.) çocukları üzerinde hassasiyetle titreyen, onları en güzel şekilde yetiştirmeye gayret eden biridir. O, çocuklarıyla ilişkilerinde sevgi, adalet, dürüstlük ve fedakârlığı dikkate almıştır. Çocuklarına şefkatle yaklaşmış ve onlara her konuda destek olmuştur. Babasından sevgi ve destekle beslenen Hz. Fatıma (r.a.) çocuklarına da aynı şekilde yaklaşmıştır. Hz. Fatıma (r.a.) çocuklarıyla oyun oynar, onlarla arkadaşlık yapar ve onlara hakkı tavsiye ederdi. O, çocuklarıyla olan ilişkilerinde adaleti esas alır ve onlar arasında ayrım yapmazdı.[37]

Sorumluluk Sahibi Bir Genç: Esma binti Ebi Bekir

Hz. Esma binti Ebi Bekir (r.a.), Hz. Peygamber'in sadık dostu Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) kızı, müminlerin annesi Hz. Aişe (r.a.)'nin kız kardeşidir. Zübeyr b. Avvam'ın eşi ve Abdullah b. Zübeyr'in annesidir.

O, İslam'ın ilk dönemlerinde Müslüman olmuş, son nefesine kadar da İslam'a hizmet etmiştir. Pek çok kez Hz. Peygamber'in övgüsüne de mazhar olan Esma (r.a.), Asr-ı saâdet'in örnek kadınlardan biri olmuştur. Hz. Muhammed'in (s.a.v.), insanları İslam'a davet ettiği dönemde, çağrısına yetişkinlerden ilk kulak verenlerden biri de Hz. Ebû Bekir'dir (r.a.). Onunla birlikte ailesi de İslam'ı kabul etmiş, sonrasında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) en büyük yardımcısı ve destekçisi olmuşlardır.

Düşünelim-Konuşalım

Sorumluluklar, insanı olgunlaştırmada nasıl bir etkiye sahiptir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

37 bk. Gülgen Uyar, "Babasının Sırrı Fatıma Hazretleri", s. 4.

Hz. Ebû Bekir (r.a.) ailesinin en küçüğünden en büyüğüne kadar Hz. Muhammed'e (s.a.v.) inancı ve bağlılığı hep farklı olmuştur. Babası İslam'ı kabul ettiğinde yaşı henüz küçük olan Esma (r.a.), Peygamber sevgisini babasından öğrenmiştir. Hicret emri verildiğinde, İslam uğruna hiçbir fedakârlıktan çekinmeyip göç eden babasına yardım etmiştir.

Esma (r.a.), yaşamını, inanan bir kadına yakışır şekilde geçirmiş; olaylara karşı gösterdiği sabır ve metanetiyle Müslümanlara örnek olmuştu.

Esma (r.a.), İslam'ı öyle özümsemiş; Hz. Peygamber'e öyle büyük bir inançla bağlanmıştı ki çektiği acılar ve meşakkatler onu yıpratmak yerine daha da güçlü kılmıştır.[38]

Bilgi Kutusu

Müşriklerin baskı ve işkencelerinden bunalan Müslümanlar, Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra geride sadece Hz. Ali'yle (r.a.) birlikte Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) ailesinden birkaç kişi kalmıştı. En sonunda Cenab-ı Hak, Peygamberine de hicret etmesini emredince Hz. Ebû Bekir'i (r.a.) yanına alarak yola koyulmuştu. İki dost, Sevr mağarasına gittiler. Mağarada kaldıkları üç gün boyunca Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) oğlu Abdullah, Mekke'de olup bitenleri onlara haber veriyor, kızı Esma ise her gece yemek getiriyordu. Sevr mağarasından ayrılıp Medine'ye doğru yola çıkacakları gece Esma Validemiz yine yol azıklarını getirmiş, ancak azık torbasını bağlayacak ip bulamamıştı. Bunun üzerine belindeki kuşağını çözüp ikiye böldükten sonra biriyle azık torbasını, diğeriyle de su tulumunun ağzını bağladı. Onun bu halini gören Hz. Peygamber: *"Sana cennette iki kuşak vardır"* buyurdu. Bundan böyle Esma (r.a.), ashab arasında, "iki kuşak sahibi" anlamına gelen "Zatü'n-nitâkeyn" lakabıyla anılacaktı.

(İbn Hacer el-Askalânî, Seçkin Sahabeler, s. 473-474.)

Habeş Kralının Huzurunda Bir Genç: Cafer b. Ebi Talib

Cafer b. Ebi Talib (r.a.), Hz. Muhammed'in (s.a.v.) amcası Ebû Talib'in oğlu, Hz. Ali'nin (r.a.) de ağabeyidir. Cafer (r.a.), Hz. Peygamber'e ilk iman edenler arasında yer almıştır. Mekkeli müşriklerin Müslümanlara yönelik eziyet ve işkenceleri artınca Hz. Cafer (r.a.), hanımı Esma binti Umeys (r.a.) ile birlikte Habeşistan'a hicret eden ikinci kafileye katıldı. Cafer b. Ebi Talib (r.a.), Hz. Peygamber tarafından bu kafileye başkan tayin edilmiştir. Kureyşliler, hicret eden Müslümanlara sığınma hakkı tanınmaması konusunda Habeşistan'a elçi gönderdikleri zaman, Habeş Kralı Necaşi'nin huzurunda Müslümanları, Cafer (r.a.) temsil etmiştir. Bu sorgulamada büyük bir cesaret ve maharetle İslam inançlarını ortaya koyup yurtlarını terk etme sebeplerini izah eden Cafer (r.a.), Kureyş temsilcilerinin eli boş dönmesini ve Necaşi'nin mülteci Müslümanları himaye etmesini sağlamıştır.

Cafer (r.a.), Şam topraklarında Mute Savaşı'nda, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) emriyle Rumlara karşı kanının son damlasına kadar savaşmış ve kırk yaşındayken şehit olmuştur.[39]

Cafer (r.a.) genç yaşta, uluslararası sahada göstermiş olduğu diplomatik başarısı, azmi, kararlığı ve cesaretiyle sahabe toplumunun genç yıldızlarından biri olmuştur.[40]

---

38 bk. Gülşen Gezel, "İki Kuşak Sahibi Esma binti Ebû Bekir", s. 4.
39 bk. Ahmet Önkal, "Ca'fer b. Ebû Tâlip", TDV İslam Ansiklopedisi, C 6, s. 548-549.
40 bk. Ahmet Önkal, "Ca'fer b. Ebû Tâlib", TDV İslam Ansiklopedisi, C 6, s. 548-549.

Bilgi Kutusu

Mekkelilerin baskıları sonucu Habeşistan'a hicret ettiklerinde Cafer b. Ebi Talib'in (r.a.) Necaşi'ye hitaben söylediği şu sözler, bir genç olarak onun bilgi ve öz güvenini ortaya koymaktadır:

"Ey kral! Biz putlara tapan, ölü eti yiyen, her türlü fuhşiyatı yapan, akraba ilişkilerini koparan, komşuya kötü davranan cahilî bir toplum idik. Bizden güçlü olan, zayıf olanı ezerdi. İşte Allah bize içimizden nesebini, doğruluğunu, güvenilirliğini ve iffetini bildiğimiz bir Resul gönderinceye kadar bu haldeydik. Oysa gönderilen bu Rasûl, bizi, Allah'ı birlemeye, O'na kulluk etmeye, O'ndan gayrı babalarımızın taptığı taş ve putları terk etmeye çağırdı. Bize doğru sözlülüğü, emaneti yerine getirmeyi, akrabalarla ilişkileri devam ettirmeyi, iyi komşuluğu, haramlardan ve kan dökmekten el çekmeyi emretti ve bizi fuhşiyattan, yalan sözle şahitlikten, yetim malı yemekten, iffetli hanımlara iftira etmekten menetti. Bize yalnızca bir Allah'a kulluk etmemizi ve O'na hiçbir şeyi şirk koşmamayı, namazı, zekatı ve orucu emretti.' Daha başka İslam'ın emirlerini saydıktan sonra devamla "Biz de onu derhal tasdik ettik, O'na inandık ve Allah'tan getirdiğine uyduk. Yalnızca Allah'a kulluk ettik ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmadık. O'nun bize haram kıldığını haram, helal kıldığını da helal kıldık..."

(Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 3, s. 263.)

5. KUR'AN'DAN MESAJLAR: ÂL-İ İMRÂN SURESİ 159.AYET

"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."

Kaba ve katı kalpli bir kimse, başka bazı erdemlere sahip olsa da muhataplarında nefret uyandırır. İnsanlar böyle bir kimseyi dinlemek istemezler veya onun arkadaşlığına katlanamazlar. İslam gibi evrensel bir mesaj getiren, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan[41] ve yüce bir ahlak üzere bulunduğu bildirilen[42] bir Peygamberin bu kötü vasıfları taşıması düşünülemez. Şüphesiz bu ayet Hz. Peygamber'in büyüklüğünü, yüksek ahlakını ve yüreğinin katı olmadığını, aksine şefkat ve merhametle dolu olduğunu gösterir. O, Uhud Savaşı'nda emrine muhalefet ederek İslam ordusunun geriye çekilmesine sebep olanlara ve Müslümanları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getirmiş bulunanlara merhametle muamele etmiştir. Eğer onlara karşı katı davransaydı ve onları sert bir şekilde cezalandırsaydı, çevresindekiler dağılıp giderlerdi.

İslam'ın eğitim metotlarından biri de affetmektir. Yerine göre af, cezadan daha etkili olur. Bu sebeple Allah (c.c.) Âl-i İmrân suresi'nin 152. ayetinde müminlerin Uhud Savaşı'ndaki hatalarını affettiğini ilân etmiş, Hz. Peygamber'e de onları affetmesini, Allah (c.c.) tarafından bağışlanmaları için dua etmesini emretmiştir. Hz. Peygamber'in sahabiye karşı yumuşak ve merhametli davranması sahabi üzerinde büyük bir etki göstermiştir. Nitekim Uhud Savaşı'ndaki hataları affedilen sahabiler bir daha böyle bir hata yapmamaya gayret göstermiş ve girdiği bütün savaşlarda Hz. Peygamber'in ve kumandanlarının emirlerine

41 bk. Enbiyâ suresi, 107. ayet.
42 bk. Kalem suresi, 4. ayet.

titizlikle uyarak zaferler kazanmışlardır. Hz. Peygamber'in Müslümanlara karşı bu şekilde merhametli davranması neticesinde birçok kimsenin Müslüman olduğu da rivayet edilmiştir. Yüce Allah ayrıca Hz. Peygamber'den bir konuda karar vermeden önce onu arkadaşlarına danışmasını, onlarla tartışmasını ve **istişare** sonunda kararını verince artık Allah'a (c.c.) güvenerek uygulamaya geçmesini emretmektedir.

Bilgi Kutusu

İstişare: Herhangi bir konuda doğruyu bulmak için sahasında güvenilir bir uzmanın görüşüne başvurulmasıdır.

(MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s.184.)

Yüce Allah Hz. Peygamber'i İslam'ı yaşamak üzere örnek bir insan olarak gönderdiği gibi arkadaşlarının da sonraki nesilleri yetiştirebilecek seviyede örnek bir toplum haline gelmelerini istemiş, bu sebeple Hz. Peygamber'e onları en güzel bir şekilde yetiştirmesini emretmiştir. Onların şahsiyetlerine değer vermesini, yönetimde onlarla istişare etmesini, onlara görev verip sorumluluk duygularının gelişmesi için çaba göstermesini ve hatalarını bağışlamasını emretmiştir. Böylece Müslümanların hem Hz. Peygamber'e hem de birbirlerine karşı sevgi ve saygıları daha da artarak birlik ve beraberlikleri sağlanmış, münafıkların istismar edebilecekleri kapılar kapatılmıştır.

Hz. Peygamber vahiy dışındaki meselelerde özellikle savaş konularında sahabiler ile istişare eder, sonra karar verirdi. Bedir Savaşı'nda ordu için seçilecek karargâh ve savaş sonrasında alınan esirler hakkında verdiği kararı da arkadaşlarıyla yaptığı istişare sonunda vermiştir.

Hz. Peygamber kuşların bile sabahın erken saatlerinde yuvalarından ayrılarak akşamın karanlığına kadar Allah'ın (c.c.) kendileri için yarattığı rızıklarını aradıklarını hatırlatarak[43] Allah'a (c.c.) gerçek anlamda tevekkül etmenin önemini anlatmak istemiştir. Devesini bağladıktan sonra mı yoksa onu salarak mı tevekkül etmiş olacağını soran bedevîye hitaben de *"Önce deveni bağla, sonra Allah'a tevekkül et!"*[44] buyurarak İslam'ın tevekkül anlayışını somut örneklerle açıklamıştır.

Etkinlik Yapalım

Âl-i İmrân suresi 159. ayetini inceledikten sonra çıkardığınız mesajları aşağıdaki boşluklara yazınız.

....

....

....

....

....

....

....

....

....

43 bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 1, s. 52.
44 Tirmizî, Kıyâmet, 60.

Ünitemizi Değerlendirelim

A. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere doğru sözcüğü yazınız.

1. Kur'an'da "Rablerine inanmış gençler" şeklinde söz edilen .... inançlarını açıkça ifade ederek içinde bulundukları toplumun sapkınlıklarına karşı çıkmış, öldürülmekten veya zorla din değiştirmekten kurtulmak için mağaraya sığınmışlardır.
2. Hz. Peygamber iktisadi ve hukuki konularda haksızlığın ve güvensizliğin yaygınlaşmasını önlemek amacıyla kurulan ....'a genç yaşta katılmıştır.
3. Hz. Peygamber hadislerinde faziletli gençleri methetmiştir. O, kıyamet gününde arşın gölgesi altında mutlu olacaklar arasında, gönlü Allah'a (c.c.) bağlı, severek Allah'a (c.c.) ibadet eden .... de zikretmiştir.
4. Mekkeli müşriklerin baskıları sonucu Müslümanlarda bir grup Habeşistan'a hicret ettiklerinde kralın huzurunda konuşan ...., bir genç olarak bilgi ve öz güvenini ortaya koymuştur.
5. "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı .... davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi."
(Âl-i İmrân suresi, 159. ayet.)

B. Aşağıda numara ile verilen sahabilerin, harf ile belirtilen ve öne çıkan özelliklerini eşleştiriniz.

6	.....	Mus'ab b. Umeyr	A	Genç bir davetçi
7	.....	Muaz b. Cebel	B	Genç bir komutan
8	.....	Hz. Fatıma	C	Genç bir öğretmen
9	.....	Erkam b. Ebi'l-Erkam	D	Genç bir yönetici
10	.....	Üsame b. Zeyd	E	Genç bir anne

C. Aşağıdaki açık uçlu soruların cevabını boş bırakılan yerlere yazınız.

11, 12 ve 13. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Hz. Peygamber gençlerin ilim alanında yetişmesine önem vermiş, vahiy katiplerini genellikle gençlerden seçmiştir. İslam'a davet mektuplarını gençlere yazdırmış, bazı gençleri o gün çok ihtiyaç duyulan yabancı dilleri öğrenmeye teşvik etmiştir.

11. Hz. Peygamber'in gençlere bu kadar önem vermesinin sebebi nedir?

12. Genç yaşta alınan eğitimin insana ne gibi faydaları olur?

13. İslam'ın tebliğ edildiği ilk yıllarda gençler, dinî, ilmî, askerî, idari, siyasi alanlarda çok önemli görev ve sorumluluklar üstlenmişler ve önemli görevlerde bulunmuşlardır. **İslam'ın ilk yıllarından itibaren gençlerin Hz. Peygamber'e itaat etmeleri ve hürmet göstermelerini, gençlere değer ve sorumluluk verilmesi açısından değerlendiriniz.**

D. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

14. Hz. Peygamber'in gençlik yıllarında katıldığı, haksızlığa uğrayan kişileri korumak amacı ile kurulan, derneğin/topluluğun adı nedir?

A) Muallaka-i seb'a

B) Hilfu'l-fudûl

C) Zü'l-mecaz

D) Daru'l-Erkam

E) Daru'n-nedve

"Bir gün Ensar'dan birisinin bahçesindeki hurma ağaçlarını taşlayan Rafi b. Amr'ı, bahçe sahibi yakalayarak Hz. Muhammed'in (s.a.v.) huzuruna getirmişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) Rafî'ye: "Yavrucuğum, niçin ağaçları taşlıyorsun?.." diye sorunca Rafî: "Aç idim Ya Resulallah, karnımı doyurmak için taşladım!.." cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.): "Yavrum, bir daha acıkırsan, ağaçları taşlama, altına düşenleri al, ye!..." diye buyurdu. Sonra da Rafî'nin başını okşayarak: "Allah'ım, bu yavrunun karnını doyur!..." diye ona dua etti."

(Tirmizi, Büyû, 54; İbn. Mace, Ticaret, 67.)

15. Yukarıdaki hadis metninden hangi sonuç <u>çıkarılamaz</u>?

A) Hz. Peygamber gençlerin hataları karşısında anlayışlı davranmıştır.

B) Hz. Peygamber kişilerin durumlarını göz önünde bulundurmuş ve onların anlayacağı bir tarzda konuşmuştur.

C) Hz. Peygamber gençlerle iletişim konusunda ashabına örnek olmuştur.

D) Hz. Peygamber gençlerle iletişiminde açık bir dil kullanmıştır.

E) Hz. Peygamber gençlerin hatalarını yüzlerine vurmuş ve onları toplum içinde suçlamıştır.

Kavramlar
- Din
- Sanat
- İktisat
- Sosyal değişim

3. ÜNİTE

DİN VE HAYAT

Neler Öğreneceksiniz?

- İslam dininin aile kurumuna verdiği önemi,
- İslam'ın kültür, sanat ve düşünce üzerindeki etkilerini,
- İslam dininin çevre sorunlarına yaklaşımını ve çözüm önerilerini,
- İslam dini ve sosyal değişim arasındaki ilişkiyi,
- İslam'ın ekonomik hayatla ilgili ilkelerini,
- İslam'ın sosyal adalet ile ilgili ilkelerini,
- Âl-i İmrân suresinin 103-105. ayetlerindeki mesajlarını.

Ünitemize Hazırlanalım

1. Aile yapısı sağlam olmayan toplumlar hangi tehlikelerle karşı karşıyadır?
2. Tıp alanındaki gelişmeler karşısında İslam'ın genel tavrı nedir?
3. İslam'da sosyal adaleti sağlayan ibadetler sizce hangileridir?
4. Sizce çevre kirliğinin nedenleri nelerdir?
5. Geleneğimizde kız isteme merasimlerinde niçin "Allah'ın (c.c.) emri ve Peygamber'in kavliyle (sözüyle)" ifadesi kullanılır?

1. DİN VE AİLE

Bir toplumda köklü bir değişiklik meydana getirmek isterseniz nereden başlardınız?

Aile akrabalık ilişkileriyle birbirine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği toplumun en küçük yapı taşıdır. Aile, dünyaya gözlerini henüz açmış bir bireyin beslenmesi, sığınması ve korunması için bir liman ve dış dünyaya karşı en temel kalkandır. Bireye sosyal, kültürel, eğitsel ve dinî değerleri ilk aktaran ailedir.

İslam, aile kurumu üzerinde hassasiyetle durmuştur. Hz. Peygamber ailenin kurulması ve korunması konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Kur'an'da pek çok ayette bu konuya yer verilmiştir. Bu ayetlerin birinde şöyle buyrulmaktadır: **"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir."**[1]

Görsel 3.1: Aile toplumun temelidir.

Toplumsal hayatın en temel birimi ve sosyal yapının çekirdeği olan aile, insanlık tarihiyle yaşıt bir kurumdur. Bu kurumun kökeniyle ilgili farklı sosyolojik ve antropolojik açıklamalar bulunsa da Kur'an'a göre ilk insan yalnız bırakılmamış, Hz. Adem'in (a.s.) yanı sıra eşi de yaratılmıştır.[2] **"Ey Adem! Sen ve eşin cennette kalın..."**[3] buyuran Allah (c.c.) böylece, Hz. Adem'in (a.s.) eşiyle beraber bir aile oluşturduğuna da işaret etmektedir.

1 Rûm suresi, 21. ayet.
2 bk. Nisâ suresi, 1. ayet.
3 A'râf suresi, 19. ayet.

Yorumlayalım

Ailenin toplumsal değerleri aktarmadaki rolünü yorumlayınız.

....
....
....
....
....
....
....
....
....

Bir toplum sağlıklı ve sağlam yapılı ailelerden oluştuğu takdirde huzurlu olur. Dış tesirlere karşı güçlü olur. Bozulmadan varlığını sürdürür. Dinî, millî ve sosyal özelliklerin korunması geniş ölçüde ailenin ve neslin korunmasına bağlıdır.[4]

Psikoloji, eğitim ve sosyoloji bilim dallarında yapılan araştırmalardan aile ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır: Aile önemli bir sosyal kurum olarak yerini korumaktadır. İnsanın verimliliğini, mutluluğunu, ruh ve beden sağlığını koruması için aile vazgeçilmez bir kurumdur. Bu kadar önemli fonksiyonlara sahip olan bir kurumun korunması ve geliştirilmesi, toplumun ve devletin en önemli görevlerinden biri olmalıdır.[5]

İslam dininde evliliğin sınırlarını, şartlarını, kimler arasında olabileceğini, eşlere yüklenen görev ve sorumlulukları açıklayan hükümler bulunur.

İnsan mutlu olmak ister; mutluluğun yolu ise sevgi ve şefkatten geçer. Huzuru aile kurumunda bulur. **"... Onlar (hanımlarınız) sizin için birer elbise gibidir, siz de onlar için birer elbise gibisinizdir..."**[6] mealindeki ayet, aile ilişkisi içinde gerçekleşen sıcaklık, güven, huzur ve koruma fonksiyonlarına işaret ederek aileyi hem tasvir hem de teşvik etmiştir.[7]

Görsel 3.2: Aile nikâh bağıyla kurulur.

Kur'an-ı Kerim evlenmeyi tavsiye eder ve bu konuda Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurur: **"Sizden bekâr olanları, ..., evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir.**[8] Öyleyse aile kurmak, her şeyden önce Allah'ın (c.c.) emridir. Hz. Peygamber de; *"İçinizden gücü yetenler evlensin..."*[9] *ve "Nikâh benim sünnetimdir..."*[10] buyurarak evliliği teşvik etmiştir.

---

4 Süleyman Uludağ, İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti, s. 157.
5 Hayreddin Karaman, İslam'da Kadın ve Aile, s. 355.
6 Bakara suresi, 187. ayet.
7 Hayreddin Karaman, İslam'da Kadın ve Aile, s. 329.
8 Nûr suresi, 32. ayet.
9 Buhârî, Nikâh, 3.
10 İbn Mâce, Nikâh, 8.

Kur'an ve sünnette evlilik çağına gelen kişilerin evlenmesi teşvik edilirken diğer yandan evlilik dışı ilişkiler, **"Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur."**[11] ayetiyle yasaklanmıştır. Bu ayetle Allah (c.c.) sadece zina yapılmasını yasaklamakla kalmamış, zinaya götüren yolları dahi yasaklamıştır.

Düşünelim-Konuşalım

Aile kurumunun güçlendirilmesi ve boşanmaların araştırılması amacıyla kurulan bir komisyonunda yer alsaydınız çözüm önerileriniz neler olurdu?

İslam, evliliği kolaylaştırmış, evliliğin duyurulmasını, düğün yapılmasını, ikramda bulunulmasını istemiş ve evlenip aile kurmak isteyenlere yardım edilmesini tavsiye etmiştir. Boşanmayı tamamen yasaklamamakla beraber maddi ve manevi yaptırımlara bağlayarak zorlaştırmıştır.[12]

İslam'da Aile İçi Sorumluluk ve Görevler

Örnek bir ailede gözlemlenebilecek olumlu davranışlar nelerdir?

Evliliğe adım atılırken verilecek kararlar; evlilik kurumunun devamlılığı, korunması ve aile bireylerinin mutluluğu açısından önemlidir. Bu sebeple Hz. Peygamber eş seçiminde insanların zenginlik, asalet, güzellik ve dindarlık gibi kriterleri göz önünde bulundurduklarını ifade ettikten sonra dindarlığın seçilmesini tavsiye etmiştir.[13]

Boşanma, evliliğin devamına imkân kalmadığı takdirde başvurulabilecek son seçenektir. Çünkü aile, İslam için çok değerli bir kurumdur. Ailenin korunması ve devamı temel amaçtır. Bu konuyla ilgili Hz. Peygamber, *"Yüce Allah'ın en sevmediği helal, boşanmadır."*[14] buyurarak boşamanın istenmeyen bir durum olduğunu belirtmiştir.

Etkinlik Yapalım

"Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine 'of!' bile deme, onları azarlama, ikisine de güzel söz söyle." (İsrâ suresi, 23. ayet.)

"... Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız (biliniz ki) Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz ..." (Nisâ suresi, 19. ayet.)

"Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır."
(Nisâ suresi, 35. ayet.)

Yukarıda verilen ayetlerden hareketle aile içi iletişim, görev ve sorumluluklarla ilgili çıkarımlarda bulunarak düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

11 İsrâ suresi, 32. ayet.
12 Hayreddin Karaman, İslam'da Kadın ve Aile, s. 330.
13 bk. Buhârî, Nikâh, 16.
14 Ebû Dâvûd, Talak, 3.

Ailede her bireyin yerine getirmesi gereken birtakım görevleri vardır. Herkes görevinin bilincinde olmalı ve onu yerine getirmelidir. Öncelikle eşler birbirlerine iyi davranmalı, birbirlerinin haklarını gözetmelidir. Kur'an-ı Kerim'de eşlerin birbirleri üzerinde hakları olduğu şöyle ifade edilmiştir: **"Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...**"[15]

Eşlerin birbirlerine karşı iyi davranması çocuklar için de önemlidir. Çünkü çocuklar büyüklerini örnek alırlar. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'de çocuklara öğretilecek herhangi bir şeyin önce anne ve baba tarafından uygulanması istenmiştir. Çocuklara örnek olunması ise şöyle öğütlenmiştir: **"Ailene namaz kılmalarını emret, kendin de onda devamlı ol...**"[16]

Eşler ve diğer aile bireyleri birbirlerine sevgilerini sözleri ve davranışlarıyla belli ederler. Hz. Peygamber de aile içi iletişimi kuvvetlendirmek için sevgisini hem sözle hem de davranışla aktarmıştır. Hz. Peygamber torunları Hasan (r.a.) ve Hüseyin'e (r.a.) olan sevgisini "*Allah'ım ben bu ikisini seviyorum, sen de onları sev.*"[17] diyerek dile getirmiştir. Yine Hz. Muhammed (s.a.v.) ashabına, eşlerine ve çocuklarına karşı sevgilerini sözle iletmelerini tavsiye etmiştir.

Aile içinde sağlıklı bir iletişim için doğru davranışlarda bulunulması gereklidir. Kızı Hz. Fatıma (r.a) yanına geldiğinde Hz. Peygamberin ayağa kalkması, onu öpmesi ve kendi yerine oturtarak ona olan sevgisini göstermesi; Hz. Fatıma'nın da (r.a.) aynı şekilde babasına hürmet etmesi[18] sağlıklı bir iletişim için güzel bir örnektir. Aile içi iletişim sevgi, merhamet, müsamaha, fedakârlık, saygı, nezaket gibi ilkeler üzerine inşa edilir. Aynı zamanda aile bireylerinin birbirlerine karşı minnettarlık ve teşekkür cümleleri kurmaları iletişim açısından değerlidir.

Görsel 3.3: Aile sevgi ve şefkat yuvasıdır.

Anne ve babanın da çocuklarına karşı birtakım görevleri vardır. Anne ve babalar; ahlaki, insani ve dinî değerlerle çocuklarını donatmalı, onları sosyal hayata hazırlamalıdırlar. Ebeveynlerin görev ve sorumlulukları, çocuk henüz anne karnındayken başlar. Bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*İnsan ölünce şu üç şeyden dolayı amel defteri kapanmaz: Sadaka-i câriye (faydası kesintisiz sürüp giden sadaka), kendisinden faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat.*"[19]

Yorumlayalım

Nûr suresi 27, 58 ve 59. ayetlerini Kur'an-ı Kerim'den bularak aile içi iletişim bağlamında yorumlayınız.

15 Tahrim suresi, 6. ayet.
16 Tâhâ suresi, 132. ayet.
17 Tirmizî, Menâkıb, 30.
18 bk. Tirmizî, Menâkıb, 60.
19 Müslim, Vasiyyet, 14.

Helal yedirme, içirme, giydirme, barındırma, güzel bir ad koyma, iyi eğitim almasını sağlama, meslek edindirme, evlendirme, güzel ahlakı benimsetme vb. çocuğun anne baba üzerindeki haklarıdır. Hz. Peygamber konunun önemine dikkat çekmek için "*Hiçbir baba, evladına güzel terbiyeden daha üstün bir hediye vermemiştir*."[20] buyurmuştur.

İslam dini, ebeveynlerin görev ve sorumluluklarını belirlediği gibi; çocukların görevlerini de belirlemiştir. Çocuğun anne babasına iyi davranması, aile bireyleri ile iyi geçinmesi, ev işlerinde aile bireylerine yardımcı olması, onların kendisi için sağladığı maddi ve manevi imkânlara minnet duyması, eğitimiyle ilgili çaba sarf etmesi, aile içi problemlerde yapıcı rol üstlenmesi başlıca görevlerindendir.[21] Nitekim Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: **"Biz insana, anne babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır."[22]**

2. DİN, KÜLTÜR VE SANAT

"Estetik değerlere sahip eserler" denildiğinde aklınıza İslam medeniyetinden hangi örnekler gelmektedir?

Sanat, Arapçada kelime olarak "yapmak, etmek", "işinde mahir olmak" anlamlarına gelir. Terim olarak ise "maddî veya zihnî bir iş ve çabada izlenen düzenli ve özel yol, yöntem" diye tarif edilmiştir. İslam sanat eserleri İslam inanç ve hayat tarzlarının en somut göstergesidir.[23]

Medeniyet; bir milletin örf, âdet, dil, din vb. unsurlarının etkisiyle oluşmuş sanat, giyim kuşam, edebiyat, mimari, müzik vb. alanları içeren, toplumların yaşamına dair geniş bir yapıdır. Medeniyet, insanlığın maddi yönünü, kültür ise manevi yönünü temsil eder. Kültürün medeniyetle münasebeti ruhun bedenle olan münasebetine benzer. Kültür, dinî ve ahlaki eğitim ve öğretimin tesiri altında gelişen fikirler ve ideallerden oluşur.[24]

İslam, kendine özgü bir medeniyet inşa etmiştir. Bu medeniyetin inşasının temelinde Kur'an ve Hz. Peygamber yer almaktadır.

Hz. Peygamber döneminde ve sonrasında İslam dünya üzerinde hızla yayılmıştır. Bunun sonucunda İslam farklı kültür ve milletlerle karşılaşmıştır. Bu süreçte İslam'ın temel prensibi; kendi inanç ve ibadet dünyasıyla çatışmayan gelenek ve göreneklere dokunmamak olmuştur. Çünkü İslam bunları zenginlik olarak görür.

Görsel 3.4: Tac Mahal, Hindistan.

İslam dini yayılış sürecinde pek çok kültürle karşılaşmıştır. İslam ulaştığı her coğrafyanın

20 Tirmizî, Birr, 33.
21 Mustafa Çağrıcı, Anahatlarıyla İslam Ahlakı, s. 216-229.
22 Lokmân suresi, 14. ayet.
23 Turan Koç, "Sanat", TDV İslam Ansiklopedisi, C 36, s. 93.
24 Celal Kırca, Kur'an ve Fen Bilimleri, s. 99.

kültürünü etkilediği gibi o kültürlerden Müslümanlar da etkilenmiştir. Bunun sonucunda pek çok yeni sanat ve bilim dalı ortaya çıkmıştır. İslam medeniyeti ortaya çıkardığı eserlerle temel prensiplerini koruyarak Allah'ın (c.c.) varlık ve birliğini, yaratışının güzelliğini anlatmayı hedeflemiştir.

İslam sanatı tevhid ilkesi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu ilkeye göre hayatın her yönünü bütünleştiren bir birlik anlayışı benimsenir. İslam, putperestliği ortadan kaldırmak için uzun yıllar mücadele ettiğinden putperestliğe dönüşe sebep olabilecek eserleri üretmemiştir. Bu sebeple daha çok soyut içeriklere yer verilmiştir.

İslam düşüncesi manevinin maddiye, dinî olanın dünyevi olana indirgenmesine izin vermez. Maddi ihtiyaçlar ile manevi değerleri birleştirmeyi hedeflemiştir.[25]

İslam sanatı dünyanın faniliğini, evrenin olumlu yönlerini ve **"Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. Ve 'Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, Sen yücesin, bizi ateşin azabından koru.' derler."**[26] ayetinde ifade edilen yaratılışın anlam ve inceliklerini yansıtır.

Mimari

Mimari; insanların barınma, dinlenme, çalışma gibi gündelik ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli yapıları inşa etmesiyle başlamıştır. Zamanla değişen ekonomik ve teknik koşullar mimari anlayışını da değiştirmiştir. Böylece mimari, sanatsal bakış açısıyla belli ölçü ve kurallara uygun olarak gelişmiştir. İnsanoğlu kültürüne, medeniyetine ve dinine ait özellikleri mimari yapılarına yansıtmıştır.

İslam'ın düşünce yapısı, İslam mimarisinin oluşmasında da rol oynamıştır. İslam'ın temelini oluşturan tevhid ilkesi, putperestliği yasaklamıştır.[27]

Görsel 3.5: Mescid-i Nebi, Medine.

25 Seyyid Hüseyin Nasr, İslam Sanatı ve İslam Düşüncesi Arasındaki İlişki, s. 113-120.
26 Âl-i İmrân suresi, 191. ayet.
27 Seyyid Hüseyin Nasr, İslam Sanatı ve İslam Düşüncesi Arasındaki İlişki, s. 114.

İslam'da "Eşyada asıl olan ibâhadır." ilkesi sanat, kültür ve edebiyat alanlarında da geçerlidir. Kur'an-ı Kerim ve sünnette haramlar açık bir şekilde bildirilmiştir. Bu iki kaynakta haram olmayan hususlar helaldir.

Görsel 3.6: Sultan Ahmet Camii, İstanbul.

İslam mimarisinin başlangıcı, Hz. Peygamber dönemine dayanır. Hz. Peygamber Medine'ye hicret edince ilk eylem olarak Mescid-i Nebevi'yi inşa etmiştir. Mescit bundan sonra şehirde yaşanan hayatın merkezi haline gelmiştir. Medine'de kenar semtler şehir ile bütünleştirilerek Mescid-i Nebevi'ye herkesin kolay ve güvenilir bir biçimde erişmesi sağlanmıştır. Mescitler aynı zamanda okul işlevi görmüştür. Hz. Peygamber hicretten sonra Medine'de öncelikle mescit ve okul inşa ettirmiştir.[28]

Görsel 3.7: Selimiye Camii, Edirne.

Mescid-i Nebi, Hz. Peygamber döneminde, mabet, okul, diplomatik kabul ve görüşmelerin yapıldığı yer, hukuki, ticari ve sosyal meselelerin konuşulduğu ve görüşüldüğü önemli ve etkin bir merkez konumunda olmuştur.[29]

Hz. Muhammed (s.a.v.), Muaz b. Cebel'i (r.a.) Yemen'e gönderirken ona yaptığı ilk tavsiyelerden biri de orada önce bir mescit inşa etmesi olmuştur. O da bu tavsiyeye uyarak halen ayakta olan Taiz'de bir mescit inşa etmiştir. Mısır'da da Hz. Ömer'in (r.a.) emriyle Fustat şehrini kurarak bir cami yaptırmıştır.

Bilgi Kutusu

İslam Medeniyetinde Bazı Mimari Eserler

Cami	Medrese	Dârüşşifa	Dergâh Tekke	Han Hamam	Kervansaray	Şadırvan Köprü

Emeviler döneminin sembol eserleri camiler olmuş ve camilerin verdiği ruh fethedilen yerlere taşınmıştır. Örneğin Şam Emeviye ve Kudüs'teki Mescidi Aksa bunlardandır. Abbasiler döneminde bilhassa dine yeni giren Türkler için inşa edilen Samerra şehrindeki Ulu Camii aynı ruhun dışa vurumudur. Mısır'ın sembollerinden Ezher Üniversitesi de tamamen cami etrafında oluşmuş bir üniversitedir. Osmanlı'nın fethettiği beldelerde ilk iş olarak cami inşa

28 Sadettin Ökten, İslam Medeniyet Tasavvurunda Şehir, s. 10.
29 Bayram Ali Çetinkaya, İslam Medeniyetinin İşaretlerini Taşıyan Mekanlar, s. 7-9.

etmesi, onun mabet merkezli bir medeniyet anlayışını benimsediğini göstermektedir. [30]

Karahanlılarla başlayan Türk-İslam mimarisi gerek kerpiçten gerekse tuğladan eserleriyle kendilerinden sonrakilere yol gösterici olmuştur. Türklerin kervansaray mimarisinde geliştirdikleri çeşitli teknikler de oldukça ilham vericidir. Selçuklular ve Beylikler döneminde büyük, görkemli kapı mimarileri ön plana çıkarken Osmanlıda görkemli kapıların yerini kubbe mimarisi almıştır. İslam mimarisinde kubbe, şekil olarak sonsuzdan birliğe yükselişi sembolize eder. Ayrıca camilerdeki minareler, Osmanlıda uzun ve ince bir yapıya dönüşmüştür.[31]

Osmanlıda, cami, mescit, medrese, türbe, çeşme, han, hamam vb. tarzda yapılar oluşturulmuştur. Osmanlı mimarları denildiğinde akla ilk gelen kişi olan Mimar Sinan, bıraktığı muhteşem eserlerle görenleri hayrete düşürmektedir. Osmanlı mimarisinde kubbeler, özel teknikleriyle Mimar Sinan'la zirveye ulaşmıştır.

Görsel 3.8: Süleymaniye Camii, İstanbul.

Görsel 3.9: Mevlana Türbesi, Konya.

Bilgi Kutusu

Mimarbaşılık görevini kırk sekiz yaşında üstlenen Mimar Sinan mesleğinde kaydettiği aşamaları üç ayrı yapıyla somutlaştırarak tanımlar: "Çıraklık eserim" dediği Şehzade Camii, "kalfalık eserim" diye nitelendirdiği Süleymaniye Camii ve "ustalık eserim" dediği II. Selim adına Edirne'de inşa ettiği Edirne Selimiye Camii.

(Selçuk Mülayim, "Sinan", TDV İslam Ansiklopedisi, C 37, s. 225-226.)

Edebiyat

Edebiyat; bir milletin duygu, düşünce ve değerlerinin dil aracılığıyla aktarılmasını sağlayan sanattır. Kelime ve kavram olarak Türkçede Tanzimat'tan sonra kullanılmaya başlanmış ve bu tarihten sonra gittikçe yaygınlaşmıştır. Edebiyat hiçbir maddi malzemeye, alete, mekâna bağlı olmayan, düşünsel bir sanattır.[32]

Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilmesinden ve İslam dininin Arabistan'ın her tarafına yayılmasından sonra Arap aleminde her konuda olduğu gibi edebiyat ve şiir alanında da bir nevi devrim meydana gelmiştir.[33] Şiirler inanç, ahlak, dürüstlük ve benzeri konularla ilgili olarak yazılmıştır.[34]

30 bk. Özcan Güngör, Mabetten Medeniyete, s. 14-15.
31 Suut Kemal Yetkin, İslam Sanat Tarihi, s. 63-69.
32 M. Orhan Okay, "Edebiyat", TDV İslam Ansiklopedisi, C 10, s. 395.
33 bk. Bakara suresi, 23. ayet; Buhârî, Edeb, 90; Tirmizî, Edeb, 69.
34 bk. Buhârî, Edeb, 90; Ebû Dâvûd, Edeb, 95; Tirmizî, Edeb, 69; İbn Mâce, Edeb, 41.

Etkinlik Yapalım

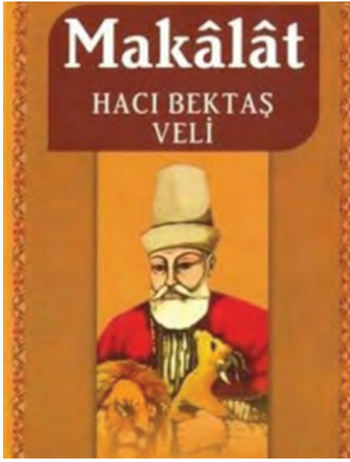
"Girdim ilim meclisine,
Eyledim kıldım talep,
Dediler ilim geride,
İlla edep illa edep"

(Yunus Emre)

Yukarıdaki beyit sizlere neleri çağrıştırmaktadır? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

Karahanlılar dönemiyle (XI. yüzyıl) İslamiyet'in etkisi altına giren edebiyatımızda "Kutadgu Bilig" ve "Divan-ı Lügati't-Türk" ilk akla gelen iki eserdir. İslami Türk edebiyatının en eski örneği olan Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib tarafından manzum olarak Türkçe yazılmıştır. Eserde yazar dört temsili kişiyi konuşturmuş olup, eser bir siyasetname niteliğindedir. "Kutadgu Bilig" kutlu olma bilgisi, hükümranlık bilgisi anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı Mahmud'un eseri olan Divan-ı Lügati't-Türk ise Abbasi halifesi Muktedi Billah'a takdim edilmiştir.

Karahanlılar dönemine ait diğer dinî-edebî eserler ise Edib Ahmed'in Atabetü'l-Hakayık, Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet ve Rabguzi'nin Kısasu'l-Enbiya isimli eserleridir.[35]

Görsel 3.10:
Hacı Bektaşî Veli'nin Makâlât adlı eseri.

Atabetü'l-Hakayık'da İslam kültür ve medeniyetinin birinci kaynağı olan Kur'an ayetleri ile Hz. Peygamber'in hadislerinden yararlanılarak ortaya konulan ahlaki öğütler yer alır.

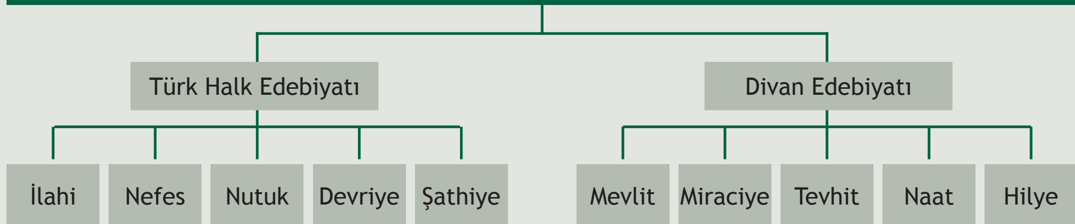
Divan-ı Hikmet XII. yüzyıldan günümüze kadar devam eden Yesevi kültürünün oluşması ve özellikleri hakkında bize bilgi veren bir eser hüviyetindedir. Eser Türkistan'dan Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada büyük bir etkiye sahiptir.

Hacı Bektaşı Veli XIII. yüzyılın Anadolu'sunda yaşamış, Velayetname ve Makâlât adlı eserleriyle tanınmış erenlerden biridir. Velayetname adlı eserde Hacı Bektaş'ın hayatı, menkıbe ve kerametleri anlatılır. Makâlât ise Hacı Bektaş'ın fikirlerini açıklayan ve onun şahsiyetini tanımamıza kaynaklık eden bir eserdir.[36]

Miladi XIII ve XIV. yüzyıllar, Anadolu'nun manevi açıdan kalkınma çağıdır. Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli ve Hacı Bayram Veli gibi büyük alimler Anadolu'da manevi kalkınmayı hızlandırmıştır.[37]

Bilgi Kutusu

35 Nesimi Yazıcı, İlk Türk İslam Devletleri Tarihi, s. 95, 96,102.
36 Mehmet Şeker, Süleyman Genç, Türk İslam Medeniyeti Tarihi, s. 231, 239, 243.
37 Musa K. Yılmaz, Yunus Emre, s. 13-16.

Yorumlayalım

"Sahabeden Câbir diyor ki: "Ben Hz. Peygamber'in meclisinde yüzlerce kere bulundum. Arkadaşlarıyla mescitte otururlardı. Ashabı şiirler okur, cahiliye devrinden söz ederlerdi. O konuşulanları sessiz bir biçimde dinler, zaman zaman da onlarla birlikte gülümserdi." (Tirmizî, Edeb, 70.)

Yukarıda verilen hadise göre Hz. Peygamber'in edebiyata bakışını yorumlayınız.

Görsel 3.11: Mehmet Akif ERSOY (1873-1936).

Mevlana Celâleddîn-i Rûmî "Mesnevi"sinde; Yunus Emre şiir ve ilahilerinde Allah (c.c.) aşkını anlatmışlardır. Bu isimler tarafsızlık, uzlaştırıcılık, ve evrensel duyguları dile getirmeleri sebebiyle Türk edebiyatının bütün tarzlarını etkilemişlerdir.[38]

Osmanlıda da edebiyatta zirve isimler ortaya çıkmıştır. Divan şairi Fuzulî'nin, Hz. Peygamber'i metheden "Su Kasidesi" edebiyatımızda çok meşhurdur. Yakın dönemde de İstiklal şairi olarak tanınmış olan Mehmet Akif Ersoy "Safahat" adlı eseriyle iz bırakmıştır.

Musiki

İslam toplumu, Hz. Peygamber döneminden itibaren musiki ile ilgilenmiştir. Hz. Peygamber Kur'an'ın güzel sesle okunmasını teşvik etmiş ve ezanın güzel sesli kimseler tarafından okunmasını istemiştir. Ayrıca insanların düğün gibi zamanlarda da musiki eşliğinde ölçülü biçimde eğlenmelerine izin vermiştir.[39]

İslam dini, musikiyi yasaklayan bir tutuma sahip değildir. İslam'ın musikiye bakışı ve diğer sanatlardan beklentisi dinin öğretileriyle ters düşmemesidir. Musikinin Allah'tan (c.c.) uzaklaştırmayan, iyiye ve güzele yönlendiren bir yapıda olması İslam'ın aradığı temel kuraldır.[40]

Bilgi Kutusu

Selçuklu Sultanı III. Alâeddin Keykubad, Osman Gâzi'ye 1289'da beylik alâmeti olarak sancak ile beraber davul ve tuğ göndermişti. Bando, hükümdarlık alâmetlerinden sayılırdı. Sulh zamanında halkın maneviyatını ayakta tutmak; seferde ise askeri yüreklendirmek ve düşmanın moralini bozmak fonksiyonunu yerine getirirdi. Kaşgarlı Mahmut döneminde, Türkistan hükümdarları nezdinde kös, davul, zurna ve zil bulunan bir mızıka vardı. Osmanlılar zamanında mehter adı verilen mızıka takımı, sulhta saray, seferde otağ-ı hümayun (padişah çadırı) önünde nevbet vurur (konser verir); padişah da Selçuklu Sultanı'na hürmeten ayakta dinlerdi.

http://www.ekrembugraekinci.com/makale.asp?id=472, (Erişim tarihi: 02.05.2018)

38 Mustafa K. Yılmaz, Yunus Emre'de Peygamber Sevgisi, s. 342-346.
39 bk. Buhârî, Îdeyn, 25; Müslim, Îdeyn, 17.
40 Mustafa Kılıç, İslam Kültür Tarihinde Musiki, s. 400-407.

Ders Dışı Etkinlik

Buhûrîzâde Mustafa Itrî'nin dinî musikiye katkısını araştırınız.

Musiki, tarihimizde çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılan bir yöntemdir. Doğadaki su, kuş gibi varlıkların seslerinden tedavi amacı ile faydalanılmıştır. Edirne ve Fatih Darüşşifasını bunlara örnek verebiliriz.[41]

İslam medeniyetinde musiki alanında ilk ciddi çalışmalar Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozoflar tarafından yapılmıştır. Itrî ve Dede Efendi gibi bestekârlarımızın eserleri de musiki alanında önemli bir yere sahiptir.

Görsel 3.12: Mehter Takımı.

Hat

Hat sanatı Arap harflerinden doğarak İslam medeniyetinde müstakil ve olağanüstü bir konum kazanan güzel yazı (hüsnü hat) sanatıdır. Arapça "yazı, çizgi; çığır, yol" gibi manalara gelir.[42] Hat sanatçılarına da "hattat" denir.

Hüsnü hat sanatı Kur'an-ı Kerim'in dili olan Arapçayı güzel yazmayla ilgilidir. İslamiyet'in geniş bölgelere süratli bir şekilde yayılmasıyla, Kur'an-ı Kerim'in güzel bir şekilde yazılmasına ve muhafazasına ihtiyaç artmıştır. Kısa bir süre içerisinde şehirler büyümüş; camiler Kur'an ve hadislerin öğrenildiği birer mekan olmuştur.[43]

Görsel 3.13: "Kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Ra'd suresi, 28. ayet.) Hat sanatı örneği.

Hz. Peygamber'e gelen Kur'an ayetlerini onun talimatına göre yazan vahiy kâtiplerinden günümüze kadar İslam dünyasında binlerce hattat yetişmiştir. Bu hattatların çalışmalarıyla 'Aklâm-ı Sitte' (Sülüs, Nesih, Muhakkak, Reyhani, Tevki, Rika) yazı usulü meydana çıkmıştır. Abbâsîlerin büyük hattatı Amasyalı Yakut el- Musta'sımî'den Osmanlı'nın meşhur hattatı Amasyalı Şeyh Hamdullah, Ahmet Şemseddin Karahisari, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Hafız Osman, Osmanlının son döneminde Mustafa Zühtî, Kadıasker Mustafa İzzet ve Türkiye Cumhuriyeti devri hattatı Hâmid Aytaç'a kadar binlerce hattat bu sanatı zirveye çıkarmışlardır.[44]

Ders Dışı Etkinlik

Hat sanatı örneklerinden oluşan bir sunum hazırlayınız.

41 Mehmet Şeker, Süleyman Genç, Türk İslam Medeniyeti, s. 422.
42 M.Uğur Derman, "Hat", TDV İslam Ansiklopedisi, C 16, s. 427.
43 İsa Selman, Hattat ve Tezhibci Nişaburlu Şah Mahmud, s. 330.
44 Cahid Baltacı, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 438.

Tezhib

Arapça "zeheb (altın)" kelimesinden gelen tezhib, altınla süslemek anlamına gelir. Bir çeşit süsleme sanatıdır. Ana malzeme olarak altın veya yaldız kullanıldığından bu isimle anılmaktadır. Tezhib alanının sanatçılarına "müzehhib" denir. Tezhip sanatı, hat sanatı ile birlikte kullanılarak estetik bir birliktelik sağlanmıştır.

Tezhip sanatı Orta Asya'da Uygur Türkleri'yle ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir. Bu sanat Selçuklular'la İran üzerinden Anadolu'ya ulaşmış, milletimizin dinî hassasiyet ve saygısına bağlı olarak güzel örnekler vermiştir. Selçuklular Dönemi'nde Muhlis b. Abdullah el-Hindi, Osmanlılar Dönemi'nde Ali Üsküdarî, Ahmed Hazine, Abdullah Buhârî gibi müzehhibler yetişmiştir. Günümüzde Güzel Sanatlar Fakültelerinin Geleneksel Türk Sanatları Bölümü'nde bu sanat eğitimi verilmektedir.[45]

Görsel 3.14: Tezhib sanatı örneği.
(Tezhib: Emine Geçtan,
Hat: Gürkan Pehlivan, Turan Sevgili, 21. yy)

Ebru

Türk süsleme sanatlarından biri olan ebrunun, mevcut verilere göre tarihi XV-XVI. yüzyıllara dayanmaktadır. Ebru, geleneksel süsleme sanatlarımızdandır. Ebru, elde hazırlanmış boyaların öd ve su ilavesiyle ayarlarının yapıldıktan sonra yoğunlaştırılmış su üzerine serpilip kâğıda transfer edilmesiyle oluşan bir sanattır.[46] Günümüzde ebru, kâğıt dışında da çeşitli malzemelerin süslemesinde kullanılmaktadır.

Görsel 3.15: Ebru sanatı örneği. (Büşra Sayı, 21. yy)

Görsel 3.16: Minyatür sanatı örneği. (Sema Onat, 21. yy)

Ders Dışı Etkinlik

Çevrenizde bulunan müzeleri ve resim sergilerini gezerek izlenimlerinizi sınıf panosunda görsel ve yazılı olarak sergileyiniz.

45 F. Çiçek Derman, "Tezhip", TDV İslam Ansiklopedisi, C 41, s. 65-67.
46 Hicabi Ülgen, Türk Ebru Tarihi'nde Ustalar ve Üslup Değişimi, s. 154.

Türk tarihinde pek çok ebru sanatçısı yetişmiştir. Hezarfen Edhem Efendi, Hatip Mehmet Efendi, Necmeddin Okyay ve Mustafa Düzgünman bunların başında gelir.

Minyatür

Minyatür, bir tür resim sanatıdır. Minyatür sözlük anlamı ile "yazma kitaplara yapılan küçük, renkli ve ince işlenmiş resim, nakış; bir şeyin küçük benzeri veya kopyası" gibi anlamlara gelir. Minyatür sanatının sanatçılarına "nakkaş", atölyelerine de "nakkaşhane" denilmektedir. İslam dünyasında resim denilince minyatür akla gelir.[47]

Bilgi Kutusu

Tarihte yetişmiş meşhur minyatür sanatçıları şunlardır:

Fatih Sultan Mehmet dönemi: Fatih'in resmini yapan nakkaş Sinan Bey.

Kanuni Sultan Süleyman dönemi: Matrakçı Nasuh ve Nigari.

III. Murad devri: Nakkaş Osman, Lütfü Abdullah, Hasan Paşa.

III. Sultan Ahmet (Lale devri): Levni.

(Suut Kemal Yetkin, İslam Sanat Tarihi, s. 203-213.)

3. DİN VE ÇEVRE

Doğadaki dengenin insanlar tarafından bozulması ne gibi sorunları ortaya çıkarmaktadır?

Çevre, belli bir yaşam ortamında canlıların yaşamı üzerinde etkili olan fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörlerin bütünüdür. Diğer bir deyişle çevre; etkilediğimiz, etkilendiğimiz, biçimlediğimiz, iç dünyamızla yoğurduğumuz ve kendimizi gerçekleştirdiğimiz yerdir.

Uluslararası düzeyde çevrenin korunmasına kapsamlı olarak yaklaşan ilk kuruluş Birleşmiş Milletler örgütüdür. Birleşmiş Milletler, 5 Haziran gününü, Dünya Çevre Günü olarak ilan etmiş ve bu gün her yıl çeşitli etkinliklerle tüm ülkelerde kutlanmaktadır.

Her ne kadar insanlar, çevre sorunlarını yakın bir zamanda gündeme getirdilerse de İslam'da bu bilinç Kur'an'ın ilk inen ayetlerinde dile getirilmiştir. **"Elbiseni temiz tut ve kötü şeyleri terk et."**[48] ayetindeki 'Elbiseni temiz tut' emri, Hz. Peygamber'in maddi olarak elbisesini pisliklerden temiz tutması, manevi olarak da güzel ahlakla bağdaşmayan davranışlardan ve günahlardan nefsini arındırması anlamında yorumlanmıştır.[49]

Düşünelim-Konuşalım

"*Temizlik imandandır.*" **(Müslim, İman, 1.)**

Yukarıdaki hadiste hangi tür temizlik kastedilmiş olabilir?

Kur'an-ı Kerim'de yer ve göklerdeki bütün canlı ve cansız varlıkların belli bir ölçü ve dengeye göre yaratıldığı[50] belirtilmektedir. Ayrıca Allah (c.c.) Kur'an'da **"... Onun katında**

47 Mustafa Diğler, Osmanlı Minyatürüne Bir Bakış, s. 304-314.
48 Müddessir suresi, 4-5. ayetler.
49 Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C 5, s. 494-495.
50 bk. Hicr suresi, 16-20. ayetler; Kamer suresi, 49. ayet.

her şey, ölçü iledir."[51] diye buyurarak modern dünyanın çevre literatürüne giren "ekolojik denge"ye on dört asır önce işaret etmiştir. Aynı zamanda Kur'an'da Yüce Allah (c.c.) evrenin yaratılışında herhangi bir ölçüsüzlük ve bozukluk bulunmadığını[52] bildirmekte ve insanı bu ölçü ve dengeyi koruması konusunda şöyle uyarmaktadır: **"Sakın dengeyi bozmayın."**[53]

Görsel 3.17: Evrende bir düzen vardır.

Düşünelim-Konuşalım

"İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın, belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler." **(Rûm suresi, 41. ayet.)**

Yukarıdaki ayeti çevre sorunları açısından değerlendirerek çözüm önerilerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bir nimet hükmünde olan çevrenin insanın hizmetine sunulması şu ayetle ifade edilmiştir: **"O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler. Şüphesiz ki bunlarda aklını kullananlar için pek çok deliller vardır. Yeryüzünde sizin için rengârenk yarattıklarında da öğüt alan bir toplum için gerçek bir ibret vardır."**[54]

Çevre insana emanettir. İslam düşüncesine göre insan çevrenin asıl sahibi değildir, onu emanet olarak kullanmaktadır. Bu durumda, asıl sahibi olmadığımız şeyde çok büyük tasarruflarda bulunamayız. Çevreyle ve özellikle de çevremizdeki canlılarla ilişkimizde riayet etmemiz gereken en önemli erdemlerden biri merhamet erdemidir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de, **"Nihayet o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette hesaba çekileceksiniz."**[55] Hz. Peygamber de; "*Haksız olarak bir serçeyi öldürenden Yüce Allah kıyamet gününde hesap soracaktır.*"[56] buyurmuştur.

Görsel 3.18: *"Birinizin elinde bir hurma fidanı varken kıyamet kopuyor olsa bile derhal onu diksin."* (Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 3, s. 184.)

51 Ra'd suresi, 8. ayet.
52 bk. Mülk suresi, 3. ayet.
53 Rahmân suresi, 8. ayet.
54 Nahl suresi, 12-13. ayetler.
55 Tekâsür suresi, 8. ayet.
56 Müslim, Sayd, 57.

Çevreye karşı merhametli olmak ve sevgi duymak da İslam'ın istediği üstün erdemlerdendir. Hz. Peygamber'in şu hadisleri bizlere çevreyle olan iletişimimizde rehberlik etmektedir; *"Siz yeryüzünde olanlara merhametli olunuz ki göktekiler de size merhametli olsunlar."*[57], *"Uhud öyle bir dağdır ki o bizi sever, biz de onu severiz."*[58].

Çevre sorunlarının pek çoğu israfla bağlantılıdır. Sorunların çözümü israftan kaçınmak ve tasarruf anlayışını sadece ekonomimiz açısından değil, çevre açısından da geliştirmektir. İslam israfı yererken[59] tasarrufu över ve teşvik eder.[60]

Hz. Peygamber, suyun tasarruflu kullanımı ve temiz tutulması hususunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bir hadisinde insanların sularını kirletmeyi lanet sebebi saymıştır.[61] Nehirde abdest alırken bile israf yapılmamasını öğütleyen Hz. Peygamber[62] ağaç diken kişiye sevap yazılacağını müjdelemiş böylece İslam'ın ormanları korumaya verdiği önemi göstermiştir.[63]

İslam'da çevre bilinci ve eğitimi konusundaki mesajlar genellikle ahlak temelli bazı prensiplere dayanır. Bu prensipler; denge, ölçü, adalet, emanet, sorumluluk ve tasarruftur.

4. DİN VE SOSYAL DEĞİŞİM

Toplumlardaki kültürel değişimlerin olumlu ve olumsuz yönleri sizce nelerdir?

Sosyal değişimin çağrıştırdığı kavramların başında "ilerleme", "gelişme", "bütünleşme" ve "çözülme" gelmektedir. "Değişme" değer yargısı taşımayan tarafsız bir kavram olmasına karşılık, diğer kavramlar değer yüklüdür. Gelişme kavramı daha çok değişmedeki olumlu farklılaşmayı ortaya koyar.[64]

Sosyal değişim, herhangi bir toplumun dinamik fonksiyonlarından biridir. Toplum bazen ileriye bazen de geriye doğru bir değişim içerisine girer. Toplumdaki değişim çok yönlü etki ve tepkilerin meydana getirdiği bir olaydır. Toplum canlı bir organ gibi kendini bu değişimlere karşı uyanık tutmak ve değişimin istikametini müspet bir yöne çevirmek durumundadır.

Sosyal değişme; tabii çevrenin özelliklerinin farklılaşması, biyolojik yapıya tesir eden unsurların çoğalması, teknik yeniliklerin artması ve kültür yapısının özelliği dolayısıyla meydana gelen değişikliklerle izah edilmektedir.

Görsel 3.19: Sosyal iletişim ve değişimin hızlı olduğu bir çağda yaşamaktayız.

57 Ebû Dâvûd, Edeb, 58; Tirmizî, Birr, 16.
58 Buhârî, Meğazî, 28; Müslim, Hacc, 503.
59 bk. A'râf suresi, 31. ayet.
60 bk. Furkân suresi, 67. ayet.
61 bk. Ebû Dâvûd, Tahâret, 14; İbn Mâce, Tahâret, 21; Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 1, s. 299.
62 İbn Mâce, İkâme, 193.
63 bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 5, s. 415.
64 Adil Şahin, İslam ve Sosyal Değişme, s. 5-7.

Yerküremizde yaşayan her toplumun kutsalla ilişkili dinî inanç sistemi ya da sistemlerini bulundurduğu bilinmektedir. Bu yönüyle din, evrensel boyutlu ve içinde bulunduğu toplumun yapısı ile ilişkili bir olgudur. Din ve toplumsal yapı arasındaki etkileşim sosyolojik bir gerçekliktir.[65]

Yorumlayalım

"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslam'ı"

(Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Asım, s. 418.)

Yukarıdaki beyitten hareketle, İslam'ın çağımıza göre yorumlanması nasıl olur? Açıklayınız.

Sosyal değişim, maddi ve manevi dengeler ile fert ve cemiyet menfaatleri denk bir şekilde bir arada tutulduğu takdirde ideal bir şekilde gerçekleşebilir. Her türlü aşırılıktan uzak, dengeli toplum olma özelliği hem sosyolojinin ideal toplumlar için ön gördüğü bir gereklilik hem de Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın (c.c.) İslam toplumu için belirttiği bir vasıftır: **"Böylece insanlara şahid ve örnek olmanız için sizi orta (vasat) bir ümmet kıldık..."**[66]

Sosyal değişimler neticesinde toplumun aldığı yeni şekil, İslam'ın temel prensiplerine uygunluk arz ediyorsa tasvip edilir. Yaşanan değişimler Kur'an ve sünnetle ortaya konulan ve **zarurat-ı diniye** olarak ifade edilen dinin değişmeyen sabit ilkelerine aykırı olmamalıdır.

Müspet değişim hususunda peygamberler insanlık için en mükemmel örneklerdir. İnsanları fiilen ve zorlayarak değiştirmeye çalışmayan peygamberler, güzel yaşayışlarıyla toplumlara örnek olmuşlardır.

Görsel 3.20: Kur'an-ı Kerim, insanlığı karanlıktan aydınlığa çıkaran bir hidayet rehberidir.

Yaşadığı toplumda daha önceki peygamberlerin getirmiş olduğu mesajların tahrife uğramış olanlarını ıslah eden Hz. Peygamber tahrife uğramamış olanlardan tevhid inancıyla bağdaşanları almakta bir sakınca görmemiştir. Bu şekilde toplumun olumlu yönde değişimine katkı sağlamıştır.[67]

Yorumlayalım

Temîm ed-Dârî, Şam'dan Medine'ye yağ kandilleri ve ip getirdi. Medine'ye vardığında cuma günüydü. Hizmetçilerinden Ebû'l-Berrâd, kandilleri iple astı, yağ koyarak fitil taktı. Güneş batınca da tutuşturdu. Allah'ın elçisi mescide gelince bir de baktı ki mescit apaydınlık. Bunu Temîm ed-Dârî'nin yaptığını öğrenince şöyle buyurdu: "Sen İslam'ı aydınlattın. Allah da seni dünyada ve ahirette nurlandırsın."

(İbn Mâce, Mesâcid, 9.)

Yukarıdaki olayı İslam'ın yeniliklere bakışı açısından nasıl yorumlarsınız?

65 Ahmet Faruk Sinanoğlu, Toplumsal Değişim ve Din, s. 17-24.
66 Bakara suresi, 143. ayet.
67 Ali Çelik, Sünnetin Aktüel Değeri, s. 98.

Ders Dışı Etkinlik

Organ nakli konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun görüşlerini araştırarak sınıfta paylaşınız.

www.diyanet.gov.tr

Hz. Peygamber, karşılaşılan yeni durumlarda Kur'an ve sünnetten hareketle aklın kullanılmasını önermiştir. Allah Resulü, Muaz b. Cebel'e (r.a.) görevi esnasında karşılaştığı sorunları Kur'an ve sünnette bulamadığı zaman nasıl hareket edeceğini sorduğunda O, kendi reyiyle içtihat edeceğini söylemiş ve Peygamberimiz aldığı bu cevaptan memnun olmuştur.[68] Kur'an ve Sünnetle kesin olarak bilinen konular dinin esaslarını oluşturmaktadır. Her Müslümanın bilmesi ve kabul etmesi gereken hususlar dinin sabiteleridir. Dinin sabiteleri değişmez. İnanç ve ibadet hususlarında ictihat olmaz.

Görsel 3.21: Din, toplumun değişiminde etkin bir role sahiptir.

İslam'ın temel kaynağı Kur'an ve sahih hadisler dünyadaki olayların tümünü ele alsaydı kütüphaneler dolusu kutsal metinler oluşurdu. Bu durumda bunları ne yazmak ne de ezberlemek mümkün olurdu. Kur'an'da sosyal hayatla ilgili genel ilkeler verilmiştir. Bu genel ilkeler zaman ve çevre faktörlerine göre içtihat mekanizması kullanılarak yeni şartlara uyum sağlanmıştır.[69] İçtihat her zaman ve her yerde dinin hayat ile bağlantısını kuran ve pratiğe yansımasını sağlayan faaliyettir.

İslam kolaylık dinidir.[70] Bu özelliği sayesinde her zamana ve her mekâna hitap edebilmektedir. Kişiler bir takım ibadetleri yerine getirmekle yükümlü tutulurken hayatın gerçekleri göz ardı edilmemiş; her özel durum için alternatif sunularak dinin işlevselliği korunmuştur. Zaruri hâllerde İslam, hayatın kolaylaşması yönünde ruhsatlar vermiştir. Mesela suyun olmadığı yerde teyemmüm abdesti alınır.[71] Ayakların yıkanmasında zorluk olan durumlarda, mestler üzerine mesh ve yaralarda sargının üzerine mesh edilir. Zaruret durumlarında özel hükümler konulmuştur. Örneğin açlıktan ölmek üzere olan kişinin, başka imkânı yoksa aslen haram olan domuz etini ölmeyecek kadar yemesinde sakınca yoktur.[72]

Sosyal değişimin beraberinde getirdiği sorunlar çok boyutludur. Sorunların çözümünde konu ile ilgili uzmanların görüşleri alınarak İslam'ın çağımıza mesajları daha iyi sunulabilecektir.

Ders Dışı Etkinlik

Dinimiz, insanların zorda kaldığı ve sıkıntıya düştüğü durumlarda ruhsat denilen bazı kolaylaştırıcı hükümler koymuştur. Örneğin; abdest almak isteyen birinin su bulamaması veya suyu kullanma imkânının olmaması durumunda teyemmüm alabilmesine imkân tanınmıştır.

Siz de ilmihal kitaplarından yararlanarak yukarıdaki metne benzer örnekler bulunuz.

68 bk. Ebû Dâvûd, Akdiye, 11; Tirmizî, Ahkâm, 3.
69 Hayrettin Karaman, İslam Hukukunda İçtihat, s. 29.
70 bk. Bakara suresi, 185. ayet.
71 bk. Mâide suresi, 6. ayet.
72 bk. En'âm suresi, 145. ayet.

5. DİN VE EKONOMİ

“Çalışana emeğinin karşılığını alın teri kurumadan veriniz.” **(İbn Mâce, Ruhûn, 4.)**

Ekonomi, tarihsel süreçte, insanın eşyaya hâkim olmasıyla ve insanlar arası eşya değişiminin ortaya çıkmasıyla birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Ekonomi iktisatla eş anlamlı kullanılmaktadır ve sınırsız insan gereksinmelerinin karşılanmasında kıt kaynakların alternatif kullanımları karşısında karar verme ve seçim yapma yollarını inceleyen bir bilim dalıdır.

İnsanlık tarihi kadar eski olan ekonomik hakların korunmasına İslam dininde büyük önem verilmiştir. Bunlar arasında mülk edinme, çalışma,[73] emeğinin karşılığını alma, miras gibi haklar vardır.[74]

Beslenme, giyinme ve barınma temel ihtiyaçlardır. İnsanın bunları çalışarak üretmesi gerekir. Bunları tabii bir hak ve görev olarak gören İslam dini çalışmayı ve üretmeyi teşvik etmiştir. Kur’an’da Yüce Allah şöyle buyurur: **“Geceyi bir örtü yaptık. Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık.”**[75], **“Doğrusu biz sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!”**[76], **“Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.”**[77] Hz. Peygamber de: *“Kişi kendi elinin emeğinden daha temiz bir kazanç elde etmemiştir.”*[78] buyurmuştur.

İslam dini; ticareti, alışverişten sağlanan kazancı helal kılmış, hatta alışveriş yapılmasını teşvik etmiştir. Yapılan iş ve çalışmaların meşru olması şartıyla her türlü kazancı serbest bırakmıştır. Fertler meşru yollardan kazanmak ve zekâtını vermek kaydıyla diledikleri kadar servet sahibi olabilirler. İslam, haksız kazanca karşıdır. Bu sebeple İslam başkasının malını gasp ve telef etmeyi, aldatmayı, yolsuzluk yapmayı, rüşvet almayı, tefecilik yapmayı ve faizi yasaklamıştır.[79]

Görsel 3.22: Mülk edinme hakkı İslam’ın getirmiş olduğu temel haklardandır.

Hz. Peygamber, gençliğinde ticaretle uğraşmış, işini dürüst yapmış, başkalarına haksızlık etmekten kaçınmıştır. Çevresindeki insanlara da böyle davranmalarını öğütlemiş, çalışanların haklarının korunmasını istemiştir. Hz. Peygamber, bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *“Ücretle bir kişiyi çalıştırıp da onun ücretini ödemeyen kimsenin kıyamet gününde düşmanıyım.”*[80]

Görsel 3.23: İslam dini, çalışanların haklarının korunmasını emreder.

---

73 bk. Necm suresi, 39. ayet.
74 bk. Bakara suresi, 180. ayet.
75 Nebe suresi, 10-11. ayetler.
76 A’râf suresi, 10. ayet.
77 Necm suresi, 39. ayet.
78 İbn Mâce, Ticâret, 1.
79 bk. Nisâ suresi, 160. ayet.
80 Buhârî, Büyû, 106.

Yorumlayalım

Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:
Düşmanın maskarası; dostunun yüz karası!

(M. Akif ERSOY, Safahat, Seyfi Baba, s. 71.)

Yukarıdaki beyiti çalışmanın önemi açısından yorumlayınız.

Kur'an-ı Kerim'deki zekât, sadaka ve infak emirleri sosyal dengeyi sağlamaya yöneliktir. Ayrıca "... **o mallar içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet ve güç hâline gelmesin ...**"[81] ayeti ile de tekelleşmenin önüne geçilmiştir. İslam dini, insanların iktisadi güçlerini ellerinde tutup piyasaya sürmemelerini, böylece tekel haline gelmelerini hoş görmemiş, böyle hareket edenleri cehennem azabı ile tehdit etmiştir.[82]

Görsel 3.24: *"Hiç kimse kendi el emeğiyle kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir."* (Buhârî, Büyû,15.)

Ekonomik haklar konusunda dinimizin ön gördüğü güzel uygulamalardan biri de ihtiyaç sahiplerinin korunup gözetilmesidir. Kur'an'da müminlerin vasıfları olarak zikredilen infak etmek ve israftan kaçınmak İslam iktisadının prensipleri arasında yer alır. Ayetlerde şöyle buyurulur: **"Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar."**[83] **"Onlar harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar."**[84]

İslam'da kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olanların zaruri ihtiyaçlarının karşılanması teşvik edilmiştir. Devlet yöneticileri ise din ve ırk ayırımı yapmadan bunu bir sorumluluk olarak görmüşlerdir. Peygamberimiz, *"Dul kadınların ve fakirlerin yardımına koşan Müslüman, Allah (c.c.) yolunda harp eden mücahit yahut gece namaz kılan, gündüz oruç tutan abid gibidir."*[85] buyurarak muhtaç durumda olanlara yardım etmeyi teşvik etmiştir.

6. DİN VE SOSYAL ADALET

Bir kişinin özgürlüğü, başkasının özgürlüğünün başladığı yerde biter.

İnsan sosyal bir varlıktır, yalnız başına yaşayamaz. Toplumun kopmaz bir parçası olarak bir takım iyi vasıflarla, güzel huy ve ahlakla donatılması gerekir. Şahsi menfaatlerini, kişisel çıkarlarını ön plana alanlar, bir bakıma topluma ters düşerler.

Kur'an-ı Kerim; ferdi, toplumun bir parçası olarak kabul etmiş ve toplumda sosyal adalet ve insan haklarının gerçekleşmesi

Görsel 3.25: Adalet, toplumları ayakta tutan temel ilkedir.

81 Haşr suresi, 7. ayet.
82 bk. Tevbe suresi, 34. ayet.
83 Bakara suresi, 3. ayet.
84 Furkân suresi, 67. ayet.
85 Buhârî, Nafakât, 1.

için her insana bu hususta uyması gereken bazı kurallar koymuştur. Haklar ve özgürlükler, insanların bir arada yaşayabilmeleri bakımından herkesin karşılıklı olarak gözetmesi gereken bir alandır. Hukuk, bu alanın kurallarını ifade eder.

İlkeler Çıkaralım

Peygamberimizin Veda Hutbesi'ni inceleyerek evrensel insan hakları ve sosyal adaletle ilgili ilkeler çıkarınız.

Özgürlük; insanın serbest olması, tercihte bulunup karar verebilmesi ve isteklerini gerçekleştirebilme imkânına sahip olması anlamına gelir. Ancak özgürlüğün sınırsızlık olarak algılanmaması gerekir. Hakların ve özgürlüklerin çerçevesini belirlemede en önemli sınır, sorumluluklar ve diğer insanların haklarına ve özgürlüklerine gösterilecek saygıdır.

İslam düşüncesine göre, zengin fakir, genç ihtiyar, güzel çirkin, engelli engelsiz, beyaz siyah her statü ve meslekteki insan eşittir. Dünyadaki makamlar, mevkiler geçici olup, üstünlük sebebi değildir.[86] Hz. Peygamber de herkesin Hz. Adem'in (a.s.) çocukları olduğunu Hz. Adem'in (a.s.) de topraktan yaratıldığını ifade etmiştir.[87] Fakat ilim ve fazilet açısından insanlar arasında farklar vardır. Bu hususla ilgili olan bazı ayetlerin meali şöyledir: **"... Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?..."**[88], **"... Allah sizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltir."**[89] Hz. Peygamber de: *"Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza değil kalplerinize ve amellerinize bakar."*[90] buyurmuştur.

Görsel 3.26: İslam'da üstünlük güç esasına dayanmaz.

Düşünelim-Konuşalım

Bir gün Mekke'nin ileri gelenleri, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yanında fakir insanların toplandıklarını görünce, O'nunla konuşmaya tenezzül etmemişler, "Bunlar kim oluyorlar ki biz gelip bunlarla beraber oturalım, bunların yanında seninle konuşalım? Biz geldiğimiz zaman, sen bunları yanından çıkar. O zaman gelip seninle konuşuruz" demişler. Hz. Muhammed (s.a.v.), bunların Müslüman olmalarını çok arzu ettiğinden dolayı bir ara bu teklife gönlü yatar gibi olmuş, onlar geldiği zaman, fakir Müslümanları yanından çıkarmayı düşünmüştür. Fakat insanlar arasında ayırımın yapılmasına, fakirlerin hor görülmelerine razı olmayan Yüce Allah, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) şu ayetle uyarmıştır: "Rabbinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları (o zayıf müminleri) kovma! (O kâfirler ister inansınlar ister inanmasınlar) Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur. Zira senin onları yanından kovman, zalimlerden yana olmana sebep olur."

(Hayreddin Karaman; Mustafa Çağrıcı; İbrahim Kafi Dönmez; Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, C 2, s. 409-410.)

Yukarıdaki metinden hareketle İslam'ın, "insan ayrımına karşı" bakışını yorumlayınız.

86 bk. İsrâ suresi, 21. ayet.
87 bk. Tirmizî, Menâkıb, 74.
88 Zümer suresi, 9. ayet.
89 Mücâdele suresi, 11. ayet.
90 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 2, s. 285.

Yaşama şartları bakımından, geçim ve kazanç yönünden de insanlar arasında farklılıklar vardır. İnsanların bu durumu Kur'an'ın bazı ayetlerinde şöyle belirtilmiştir:

"Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı..."[91], **"... Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, kimini ötekine derecelerle üstün kıldık..."**[92]

Hz. Peygamber engellilere önem vermiş ve onları kamu alanında istihdam etmiştir. Hz. Peygamber, görme engelli olan ve hicretten önce Medine'de Kur'an öğreticisi olarak görev yapan Abdullah b. Ümmi Mektûm'u, Mescid-i Nebevî'de müezzin olarak görevlendirmiştir. Ayrıca Veda Haccına gittiğinde onu Medine'de kendi yerine vekil bırakmıştır.[93]

Yaşama ve Sağlık Hakkı

Görsel 3.27: Sağlık hakkı temel haklardandır.

İslam dininde yaşama hakkı dokunulmaz kabul edilmiş ve bu durum Kur'an-ı Kerim'de **"... Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın..."**[94] ayetiyle açıklanmıştır. Yine bu çerçevede bir ayette **"... Kim bir cana kıymayan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayan bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir kimsenin yaşamasını sağlarsa bütün insanları yaşatmış gibi olur..."**[95] buyrulmuştur. Böylece bir insanın yaşamına son verilmesi büyük günahlardan sayılırken bir insanın yaşamasına vesile olmak da büyük bir erdem olarak görülmüştür. Hz. Peygamber de *"İki nimet vardır ki insanlardan çoğu bunların kıymetini bilmezler: Sağlık ve boş vakit."*[96] buyurmuştur.

Yaşama hakkı yanında, sağlık hakkı da en önemli haklardandır.[97] İslam, insanlardan ruh ve beden sağlığını muhafaza etmelerini, hastalandıklarında tedavi olmalarını istemiştir.[98] Örneğin akıl ve ruh sağlığına zarar vermesi sebebiyle alkol ve uyuşturucular haram kılınmış,[99] insanlara bu türden zararlı alışkanlıklardan uzak durmaları tavsiye edilmiştir.

Yorumlayalım

"...Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın..."

(Bakara suresi, 195. ayet.)

Yukarıdaki ayeti yaşama ve sağlık hakkı açısından değerlendiriniz.

Eğitim Hakkı

Genel olarak eğitim; insanın bir plan ve hedefe göre yetiştirilmesi, ruh ve beden sağlığını koruyarak geliştirilmesi için yapılan bütün çalışmalardır.[100] Eğitim hakkı ise insanın olgun bir seviyeye gelebilmesi için kendini ve çevresini tanıma hakkı olarak tanımlayabiliriz.

91 Nahl suresi, 71. ayet.
92 Zuhruf suresi, 32. ayet.
93 Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti", s. 49-53.
94 İsrâ suresi, 33. ayet.
95 Mâide suresi, 32. ayet.
96 Buhârî, Rikâk, 1.
97 bk. Mâide suresi, 32. ayet.
98 bk. İbn Mâce, Tıb, 1.
99 bk. Mâide suresi, 91. ayet.
100 Halis Ayhan, Eğitime Giriş, s. 14.

İslam dininde eğitim hem hak hem yükümlülüktür. İnsanın iyi bir birey olabilmesi için eğitim ve öğretime ihtiyacı vardır. Bu da ona ayrı bir yükümlülük getirir. Çünkü her bireyin topluma karşı iyi bir insan olmak gibi bir vazifesi vardır.

Eğitimli ve bilgili olmak dinimizde en çok değer verilen hususlardandır. Kur'an-ı Kerim'de ilme vurgu yapan ve öğrenmeye teşvik eden ayetler vardır.[101] Bilginin ve bilenlerin önemini ve değerini bildiren ayet-i kerimelerin birinde: **"… Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?…"**[102] buyrularak ilim tahsil etmenin önemi vurgulanmıştır.

Hz. Peygamber Mekke Dönemi'nin ilk yıllarında Dârü'l-Erkam'ı bir eğitim merkezi olarak kullanmıştır. Medine'ye hicretten sonra Mescid-i Nebî'nin yanına Suffe denilen okulu kurmuştur. Bu okuldaki öğrenci sayısı kimi zaman dört yüzü bulmuştur.[103]

Hz. Peygamber, sadece dinî ilimleri öğrenmeye teşvik etmekle kalmamış, ihtiyaç duyulan bütün ilimlerin de öğrenmesini istemiştir. Nitekim Hz. Peygamber diplomatik ilişkileri daha sağlık yürütmek için Zeyd b. Sabit'i İbranice öğrenmeye teşvik etmiştir.[104]

Eğitimde cinsiyet ayrımına karşı olan İslam Peygamberi: *"İlim öğrenmek kadın erkek her Müslümana farzdır."*[105] buyurmuştur. Ayrıca Şifâ b. Abdullah'ı kadınlara okuma-yazma öğretmek için görevlendirmiştir.[106]

Yorumlayalım

"İlim öğrenmek, kadın erkek herkese farzdır."

(İbn Mâce, Mukaddime, 17.)

Bu hadisi eğitimde imkân ve fırsat eşitliği açısından yorumlayınız.

Düşünce ve İfade Özgürlüğü

Düşünmek ve düşündüklerini söz, yazı, çizim, resim ve diğer yollarla ifade etmek insana mahsus en temel niteliklerdendir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran bu özelliğin baskı altına alınması ve engellenmesi insan haklarına aykırıdır.

Kur'an-ı Kerim'de **"Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır..."**[107] ayetinde belirtildiği üzere insan, inanç konusunda serbest bırakılmıştır. Dinin haklar ve özgürlükler konusundaki yaklaşımı ve özellikle **"Dinde zorlama yoktur."** ifadesinin dinin genel bağlamından koparılarak sanki dinde hiçbir kural yokmuş gibi anlaşılması da doğru değildir. Çünkü hür iradesiyle karar veren ve tercihte bulunan kişiden dinî sorumluluklarını yerine getirmesini beklemek, zorlama olarak kabul edilemez.

Görsel 3.28: Düşünme ve düşündüğünü ifade etme temel insan haklarındandır.

101 bk. Enbiyâ suresi, 7. ayet; Mücâdele suresi, 11. ayet; Fâtır suresi, 28. ayet; Zümer suresi, 9. ayet.
102 Zümer suresi, 9. ayet.
103 İbrahim Sarıçam, Hz. Peygamber'in Çağımıza Mesajları, s. 57-58.
104 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 5, s. 182.
105 İbn Mâce, Mukaddime, 17.
106 Yüksel Salman, Etkili Bir Din Hizmeti Açısından Hz.Peygamberin Örnekliği, s. 57-59.
107 Bakara suresi, 256. ayet.

Bir toplumda temel hakların ve özgürlüklerin varlığından bahsedilebilmesi için orada insanların özgürce düşünebilmeleri gerekir. Düşüncelerin, başkalarının hakları çerçevesinde özgürce ifade edilebildiği, tartışılabildiği toplumlarda huzur ve barış ortamı hâkim olur.

Yorumlayalım

"Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekûn iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mümin olsunlar diye, insanları zorlayacaksın?"

(Yûnus suresi, 99. ayet.)

Yukarıdaki ayeti inanç özgürlüğü açısından yorumlayınız.

İbadet Özgürlüğü

İnanç özgürlüğünü bir hak olarak tanımak doğal olarak ibadet hakkını ve kişinin inancı doğrultusunda ibadet edebilmesini beraberinde getirir. İslam dininde inanç özgürlüğü yanında ibadetleri yerine getirebilme özgürlüğü de tanınmış, bu ikisi birbirini tamamlayan unsurlar olarak görülmüştür.

İnsanlara inanç özgürlüğü tanımak demek o kişilerin inançlarına göre yaşayabilmeleri, ibadetlerini yerine getirebilmeleri, ibadethane açabilmeleri demektir. İbadet hakkı, inanç özgürlüğünün ayrılmaz bir parçasıdır.

Allah'a inanmanın doğal sonucu olan ibadet etmek Kur'an'da insanın bakış açısıyla şöyle ifade edilmiştir: **"Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibadet etmeyecekmişim! Hâlbuki, hepiniz O'na döndürüleceksiniz. O'nu bırakıp da başka ilâhlar mı edineyim? …"**[108]

Müslümanlar Hz. Peygamber döneminden itibaren diğer din mensuplarının ibadetlerini yapabilmesi için her türlü kolaylığı göstermişlerdir. Örneğin Necranlı Hristiyan bir heyet Peygamberimizle görüşmek için Medine'ye geldiğinde görüşme esnasında ibadet vakitleri girince Hz. Muhammed'den (s.a.v.) izin istemişler, Hz. Peygamber de onların mescitte ibadet etmelerine müsaade etmiştir.[109]

Düşünelim-Konuşalım

Hz. Peygamber'in Necranlı Hristiyanlarla yaptığı anlaşma İslam'ın inanç özgürlüğüne verdiği öneme güzel bir örnektir. "… Onların mallarına, canlarına, dinî hayat ve tatbikatlarına, hazır bulunanlarına, bulunmayanlarına, ailelerine, mabetlerine ve az olsun çok olsun onların mülkiyetinde bulunan her şeye şamil olmak üzere Allah'ın himayesi ve Resulullah Muhammed'in zimmeti, Necranlılar ve onlara bağlı etraftakiler üzerine bir haktır. Hiçbir piskopos kendi dinî vazife mahalli dışına, hiçbir papaz kendi vazifesini gördüğü kilise dışına, hiçbir rahip içinde yaşadığı manastır dışında başka bir yere alınıp götürülmeyecektir…"

(Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, C 1, s. 622.)

Yukarıdaki metinden hareketle İslam'ın ibadet özgürlüğüne verdiği önemi yorumlayınız.

108 Yasin suresi, 21-22. ayetler.
109 M. Ali Kapar, Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri, s. 242.

Özel Yaşamın Gizliliği Hakkı

Başkaları tarafından sürekli kamerayla kayıt altına alınıyor olsaydınız ne hissederdiniz?

Özel yaşamın gizliliği ve dokunulmazlığı, İslam dininde daha çok mahremiyet kelimesiyle ifade edilir. Özel yaşam alanı; kişinin başkalarıyla paylaşmak istemediği, başkaları tarafından bilinmesi, görülmesi veya görüntülenmesinden rahatsızlık duyduğu alan olarak tanımlanır.

Görsel 3.29: Özel yaşamın gizliliği, İslam'da temel haklardandır.

Her insanın kendine mahsus olan ve diğer insanlara açıp açmamaya kendisinin karar vereceği bir mahremiyet alanı vardır. Özel yaşamın gizliliğine dikkat edilmesi, herkesin en tabii haklarındandır. İnsanlar fıtratları gereği mahremiyet sınırlarına dikkat edilmesini isterler.

Mahremiyet sınırlarının ihlal edilmesi bireylerin yanı sıra toplumsal yapıda da güvensizliğe ve tedirginliğe sebep olur. Bu anlamda özel yaşamın korunmasına yönelik tedbirler de alınmıştır. Başkalarının gizli kalması gereken yönlerini araştırmak, evlere izinsiz girmek, sırları paylaşmak ve benzeri konularda getirilen yasaklar bu tedbirlerdendir.

Hz. Peygamber bir hadislerinde: *"Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeylerden uzak durması, iyi bir Müslüman olduğunu gösterir."*[110] şeklinde buyurmuştur.

Başkalarının evine izinsiz olarak girmek İslam'da bir mahremiyet ihlali olarak görülmüştür. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de **"Ey iman edenler, başkasının evine izin almadan, seslenip selam vermeden girmeyiniz. Eğer düşünürseniz böyle hareket etmeniz sizin için hayırlıdır."**[111] buyrularak konut dokunulmazlığına ve özel hayata saygı gösterilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Görsel 3.30: Kişilerin kusurlarını araştırmak hak ihlalidir.

110 İmam Mâlik, Muvatta, Hüsnü'l-Huluk,1.
111 Nûr suresi, 27. ayet.

7. KUR'AN'DAN MESAJLAR ÂL-İ İMRÂN SURESİ 103-105. AYETLER

"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın, parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.

Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.

Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır."[112]

Müfessirlere göre "Allah'ın ipi"nden maksat, Kur'an ve İslam'dır. "Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışmak", İslam dinine inanmayı, onu kabul etmeyi ve gereklerini yerine getirmeyi ifade eder. Hz. Peygamber Kur'an-ı Kerim'i, "Allah'ın gökyüzünden yeryüzüne sarkıtılmış ipidir." diye tarif etmiştir. Allah'a (c.c) karşı gereği gibi saygılı olmak ve Müslüman olarak ölebilmek için Allah'ın ipine toptan yapışarak tevhid inancında birleşmek, ayrılıktan uzak durmak ve hayatın sonuna kadar imanı korumak gerekir. [113]

İslam dini, inançta ve amelde birliğe büyük önem verir. Bunun içindir ki inanç alanında Allah'ın (c.c.) birliği ilkesini getirdiği gibi ibadet alanında da hac ve namaz gibi insanları bir araya toplayarak Müslümanların birliğini sağlayacak prensipler koymuş, ameli tedbirler almıştır.

Bilgi Kutusu

Sebeb-i nüzul (nüzul sebebi): Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlik döneminde meydana gelen ve Kur'an-ı Kerim'in bir veya birkaç ayetinin yahut bir suresinin inmesine yol açan olayı, durumu veya ayet ve surelerin hangi ortam ve şartlarda, ne gibi nedenlerle indirildiğini bildiren ilim dalı. (MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 77.)

Düşünelim-Konuşalım

"Nerede birlik, orada dirlik"

"Sürüden ayrılan kuzuyu kurt kapar."

Yukarıdaki atasözlerini Âl-i İmrân suresinin 103. ayetine göre değerlendirerek düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kur'an insanlar arasında düşünce ayrılıklarının bulunmasını, insanın yaratılış hikmetine ve özelliklerine bağlar. Makul çizgide kalması halinde bu ayrılıkların insanlar arasında rekabete, dolayısıyla toplumun ilerlemesine ve kalkınmasına yardımcı olacağı da açıktır. Ancak İslam, düşünce ayrılığının düşmanlığa dönüşmesini ve insanların kamplara ayrışmasını müsamaha ile karşılamaz.

Nitekim bu ayette Müslümanların birliği, Allah'ın (c.c.) bir nimeti olarak değerlendirilirken toplumsal barışı tehdit eden ve İslam'dan önce örnekleri çokça görülen çekişme hallerini her an içerisine düşüp yanabilecekleri ateşten bir çukurun kenarında bulunmaya benzetmiştir.

112 Âl-i İmrân suresi, 103-105. ayetler.
113 Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, C 1, s. 643-644.

Yorumlayalım

Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.

(Mehmet Akif Ersoy,
Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, s.179.)

Yukarıda verilen beyti Âl-i İmran suresi 103. ayeti dikkate alarak yorumlayınız.

"... O'nun (Allah'ın) nimeti sayesinde kardeş oldunuz..."[114] ayeti, İslam'ın insanlar arasında birlik ve beraberliği sağlama konusunda ne derece kaynaştırıcı önemli bir unsur olduğunu, hatta din kardeşliğinin, dolayısıyla inanç ve dava birliğinin soy kardeşliğinden daha kuvvetli olduğunu gösterir. Zira soy, dil ve vatan birliğinin, aynı ırktan olan Araplar arasında meydana getiremediği barış, kardeşlik ve dayanışmayı İslam, bu millet arasında başardığı gibi farklı ırklar ve soylar arasında da başarmıştır. İslam tarihi bunun örnekleriyle doludur.[115]

Bilgi Kutusu

Emr-i bi'l-ma'rûf , "iyi olanı emretme, iyiliği ve güzelliği yaymaya çalışma, nehy-i ani'l-münker ise "kötülüğü yasaklama, kötülüğe karşı çıkma" anlamına gelir.

(Hayreddin Karaman; Mustafa Çağrıcı; İbrahim Kafi Dönmez; Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, C 1, s. 645.)

Görsel 3.31: Toplum hayatında insanlar aynı gemide yolculuk eden kimselere benzer.

Toplu halde yaşayan insanlık, bu yaşayışın uyumlu olarak sürdürülebilmesi ve iyiliğin hâkim kılınabilmesi için birtakım kurallara uymakla yükümlüdür. İslam ahlâkında başlıca toplumsal kurallar dinî buyruk ve yasaklarla zaman ve mekâna göre değişmezlik kazanmış, her birey, iyiliğin yaygınlaşması ve kötülüğün önlenmesine kendi ölçüsünde katkıda bulunmakla yükümlü kılınmıştır.

Hz. Peygamber'in şu sözü bu konuyla ilgili olarak normal şartlarda her Müslümana görev yüklemektedir: *"Bir kötülük (münker) gören kişi onu eliyle önlesin. Buna gücü yetmeyen diliyle karşı çıksın. Bunu da yapamayan (kötülüğe) kalben buğzetsin ki artık bu da imanın en zayıf derecesidir."*[116]

Hz. Peygamber toplumsal hayatı ve kişilerin sorumluluğunu şöyle bir benzetmeyle bizlere anlatmaktadır; *"Bir gemiyi paylaşan ve bir kısmı üstte bir kısmı altta bulunan insanları düşünün. Altta bulunanlar, su ihtiyaçlarını karşılamak için gemiyi delmek istediklerinde, üsttekiler buna mani olmazlarsa gemi batar ve hepsi birden boğulur; eğer engel olurlarsa hepsi de kurtulur."*[117]

114 Âl-i İmrân suresi, 103. ayet.
115 Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, C 1, s. 476-477.
116 Müslim, İman, 78; Tirmizî, Fiten, 11.
117 Buhârî, Şirket, 6.

Okuma Parçası

TOPLUMDA BİRLİK VE BERABERLİK

Hz. Mevlânâ'ya göre, toplumdaki birlik ve beraberliğin devamı için gerekli olan husus, toplum fertlerinin yardımlaşma ve dayanışma içinde olmasıdır. Çünkü birlikten ve yardımlaşmadan güç doğar. Dağınıklıktan ise zaaf oluşur. Hz. Mevlânâ bu konuyu Mesnevi'nin 6. cildinde kedi ve fareler örneğiyle şöyle anlatır:

"Binlerce fare ortada dolaşıp başkaldırsa kedi bu hâlden ne korkar ne de bir tehlike sezer. Onları teker teker yakalar yer, çünkü farelerde birlik ve dayanışma yoktur. Nasıl olur da fareler toplanıp hep birden kedinin karşısına çıkarlar? Onlarda öyle yürek (öyle bir topluluk ruhu) yoktur ki! Farenin gönlünde bir topluluk duygusu olsaydı, gayrete gelirdi de birkaç fare bir araya toplanırdı! Fareler bir araya toplanırlardı da birer fedai gibi göz açtırmadan kedinin üstüne atılırlardı. Birisi, kedinin gözüne pençe atar, onu körleştirirdi; öbürü, dişi ile kulağını ısırırdı! Bir başkası, keskin dişleri ile onun böğrünü delerdi! Böylece kedinin, birleşmiş fareler topluluğundan kurtulması mümkün olamazdı! Fakat farenin canında, toplum fikri, (birlik beraberlik düşüncesi) yoktur! Bu sebeple fare, kedinin sesini duyunca ödü kopar, canı bedeninden fırlar! İsterse farelerin sayısı yüz bin olsun; fare, kurnaz kedinin karşısında korkusundan cansız gibi durur, kalır. Allah, mülkün sahibidir; hikmetinden sual olunmaz! Aslana öyle bir güç verir ki tek başına olduğu halde, aslanlar topluluğunun kuvvetini kendinde hisseder de, yaban eşeği sürüsüne korkmadan saldırır. On çatallı boynuzları olan yüz binlerce yiğit geyik, aslanın saldırışı karşısında âdeta yok olur gider."

Hz. Mevlânâ bu örnekte toplumun sayıca çok olmasından ziyade, ülke meselelerinde birbirleriyle birlik ve dayanışma içinde olmalarının önemine işaret etmiştir.

Toplumun birlik, beraberlik ve huzur içinde yaşayabilmesi için gerekli olan diğer husus ise fertlerin birbirlerini anlamaya çalışmasıdır. Bazen toplumun birçok ferdi aslında aynı düşünce ve hedefte olmasına rağmen karşı tarafı iyi dinlemediği ya da ön yargılardan kurtulamadığı için diğer insanları anlayamaz ya da yanlış anlar. Bu problemin giderilmesi için insanların ön yargısız ve iyi niyetle birbirini dinlemesi gerekir.

Nitekim Hz. Mevlânâ, Mesnevi'ye "Dinle!" sözüyle başlamıştır. Bu eserin ikinci cildindeki "Üzüm yemek isteyen ama dil probleminden dolayı anlaşamayan ve kavga eden dört kişinin hikâyesi" bu konuya güzel bir örnektir:

"Bir adam dört kişiye bir miktar para verdi. 'Bu para ile işinize yarayanı alın!' dedi. Dört kişiden biri; 'Bu parayla engür alalım' dedi. Öbür arkadaşı Arap idi. 'Aksilik etme!'dedi. 'Ben engür istemem, ineb isterim.' Onlardan birisi Türk idi. 'Ben ineb istemem, üzüm isterim.' dedi. Rum olan bir başkası: 'Bırakın bu lafları! Bu para ile istafil alalım.' dedi. (İstafil Rumca, ineb Arapça, engür de Farsça üzüm demektir).

Derken dört kişi birbirleri ile çekişmeye, dövüşmeye başladılar. Çünkü adların anlamından haberleri yoktu. Onlar ahmaklıklarından, birbirlerine yumruk atıyorlardı. Çünkü bilgiden bomboş, bilgisizlikle dolu idiler. Orada çeşitli dil bilir, sır sahibi üstün bir er bulunsa idi onları uzlaştırır, barıştırırdı. Onlara derdi ki: "Ben bu para ile hepinizin istediğini alırım. Hiçbir art düşünceye kapılmadan, hile yoluna sapmadan gönlünüzü bana verirseniz bu paranız istediğiniz şeylerin hepsini yapar. Bu paranızla dördünüz de muradınıza erersiniz. Dört düşman uzlaşır, birleşir. Sizin her birinizin sözü ayrılık belirtir, savaş doğurur; fakat benim sözüm uzlaştırır, birleştirir."

Yazık ki; Türk, Rum ve Arap'ın kavgasından engür ve ineb şüphesi çözülemedi. Mana dillerini bilen bir Süleyman gelmedikçe bu ikilik ortadan kalkmaz.

Hz. Mevlânâ'nın asırlar önce toplumsal birlik ve beraberlik konusunda verdiği bu misaller, anlattığı hikâyeler ve nasihatler günümüz insanı için her zamankinden daha önemli hayat düsturlarıdır.

(Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, C 2, s. 283; C 6, s. 241-242.)

Ünitemizi Değerlendirelim

A) Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere doğru sözcüğü/sözcükleri yazınız.

1. Hz. Muhammed (s.a.v.) buyurdu ki; "Nikâh benim ...." (Müslim, Nikâh, 5.)

2. "Hiçbir baba çocuğuna ....tan daha üstün bir hediye vermemiştir." (Tirmizî, Birr, 33.)

3. Yusuf Has Hacib .... adlı eserinde sembolik dil kullanmıştır.

4. Levnî ve Nigarî adlı sanatçılar .... sanatında öne çıkan sanatçılardır.

5. İnsanların değerini bilmekte aldandığı iki nimet .... ve boş vakittir.

B) Aşağıdaki açık uçlu soruların cevaplarını boş bırakılan yerlere yazınız.

6. Neslin korunması ile ilgili İslamiyet'in öngördüğü tedbirler nelerdir?

7. İslam'ın ekonomik hayatla ilgili genel ilkeleri nelerdir? Belirtiniz.

C) Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları okuyunuz ve doğru seçeneği işaretleyiniz.

"Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara 'Öf!' bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle." (İsrâ suresi, 23. ayet.)

8. Verilen ayette aşağıdakilerden hangisi anlatılmamıştır?

A) Anne babaya karşı kullanılacak üslup
B) Anne babanın her dediğinin yapılması
C) Anne babaya iyi davranılması
D) Yalnızca Allah'a (c.c.) ibadet edilmesi
E) Anne babaya güzel söz söylenmesi

9. Aşağıdaki sanat eserlerinden hangisi Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'nde örgün yüksek öğrenim kurumu olarak kullanılmıştır?

A) Türbe B) Kümbet C) Cami D) Medrese E) Kervansaray

10. Aşağıda estetikle ilgili verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) İslam'ın estetik algılayışının temelinde Allah'ın (c.c.) ve yarattıklarının güzelliği vardır.
B) Allah'a (c.c.) has olan güzellik, İslam eserlerinde amaçlanmaz.
C) İnsan eserlerindeki estetik, yaratılmışlardan ilham alır.
D) İnsandaki estetik duygusu doğuştan getirilen bir özelliktir.
E) Hz. Peygamber her konuda olduğu gibi estetik açıdan da insanlara örnektir.

"Kur'an Mekke'de nazil oldu, Mısır'da güzel sesli hafızlar tarafından okundu, İstanbul'da yazıldı."

11. Yukarıda verilen ifadeyle toplumumuzun hangi sanatta başarılı olduğu anlatılmak istenmiştir?

A) Tezhip B) Minyatür C) Hüsnü Hat D) Ebru E) Çinicilik

"...Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin..."

(Nisâ suresi, 36. ayet.)

"Komşusu aç olup da karnını doyuran kimse, mümin değildir."

(Buhârî, Edebü'l-Müfred, 52.)

12. Yukarıdaki ayet ve hadiste verilmek istenen asıl mesaj nedir?

A) Ekonomik hayatı canlandırma
B) Toplumsal birlik ve dayanışma
C) Komşunun komşuya mirasçı olması
D) Öncelikli olanın ailenin geçimi olması
E) İnsanlarda zekât, sadaka alışkanlığı kazandırma

13. Türk edebiyatında mevlit nazım türünün ana teması aşağıdakilerden hangisidir?

A) Ölüm B) Kardeşlik C) Sabır D) Ahiret E) Hz. Muhammed

14 ve 15. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Bir Yahudi cenazesi geçerken, Hz. Peygamber, oturduğu yerden cenazeye hürmeten ayağa kalktı. Yanındakilerden biri onun bu tutumunu yadırgamış olmalı ki: Ya Rasulallah! bu bir Yahudi cenazesidir, deyince Hz. Peygamber şu cevabı vermiştir: "*O insan değil midir?*" (Buhârî, Cenâiz, 50.)

14. Bu olayı "Yaratılanı severiz yaratandan ötürü" sözü ile nasıl açıklarsınız?

15. Yukarıdaki olayı İslam'ın diğer dinlere bakışı ve dünya barışı açısından değerlendiriniz.

Kavramlar

- Ahlak
- Seciye
- Şahsiyet
- Karakter
- Terbiye

4. ÜNİTE

AHLAKİ TUTUM VE DAVRANIŞLAR

Neler Öğreneceksiniz?

- İslam ahlakının konusu ve gayesini,
- Ahlak ile terbiye arasındaki ilişkiyi,
- İslam ahlakında yerilen bazı davranışları,
- Tutum ve davranışlarda ölçülü olmaya özen göstermeyi,
- Hucurât suresi 11-12. ayetlerde verilen mesajları.

4. ÜNİTE AHLAKİ TUTUM VE DAVRANIŞLAR

Ünitemize Hazırlanalım

1. Ahlakın kaynağı konusunda neler söyleyebilirsiniz?
2. Toplumumuzda var olan ahlak kurallarına örnekler veriniz.
3. Kendi tutum ve davranışlarınızı hiç eleştirdiğiniz oldu mu? Neden?
4. Ölçülü bir insan olmak için neler yapmak gerekir?
5. Davranışlarda ölçülü olmak kişiye ne kazandırır?

1. İSLAM AHLAKININ KONUSU VE GAYESİ

Ahlaklı insan deyince ne anlıyorsunuz?

Ahlak kelimesi, Arapça 'hulk' kelimesinin çoğuludur. Hulk, 'tabiat, mizaç, huy ve karakter' gibi anlamlara gelir. Kur'an-ı Kerim'de ahlak kelimesi biri âdet, diğeri de ahlak manasında olmak üzere iki yerde geçmektedir.[1] Arapçada insanın dış yapısı için 'halk', iç veya manevi yapısı için 'hulk' kelimesi kullanılır. Kavram olarak ahlak ise insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlarının bütünüdür.[2]

Ahlak, insanda yerleşmiş bulunan bir karakter yapısına işaret etmektedir. İnsanın düşünce ve eylemlerini büyük çapta şekillendiren ahlak insanın sahip olduğu karakter yapısıdır.

Ahlak kurallarının bir kısmı çoğu insan tarafından evrensel doğrular olarak kabul görmüştür. Bazı ahlaki kurallar ise toplumların kendi inanç, gelenek ve anlayışına göre şekillenmiştir. Yalan söylemek, tüm insanlık tarafından kötü davranış olarak kabul edildiği için evrensel ahlaka bir örnektir.

Varlıklar içerisinde ahlaken değerlendirmeye tabi olan, insandan başka bir varlık yoktur. İnsanın akıl sahibi olması, hür olması, bir arada yaşama mecburiyetinde olması gibi durumlar insanın yapıp ettiklerinin ahlaki ölçülere göre değerlendirmesine sebep olur.

Görsel 4.1: İnsanlık ortak değerlerde buluşabilmelidir.

Ahlak, din ve hukuk gibi disiplinler, yaptıkları düzenlemelerle insan hürriyetinin sınırlarını belirlerler. "Ayıp", "günah" ve "yasak" kavramları, bir anlamda insan hürriyetinin dini, ahlaki ve hukuki normlara göre düzenlenmesine zemin hazırlar. Ahlak, din ve hukukun düzenlemeleri sayesinde, insanların bir arada huzur içinde yaşamaları mümkün olur.

1 bk. Şuarâ suresi, 137. ayet; Kalem suresi, 4. ayet.
2 Mustafa Çağrıcı, İslam Düşüncesinde Ahlak, s. 4-7; Mustafa Çağrıcı, "Ahlak", TDV İslam Ansiklopedisi, C 2, s. 1.

İnsan, aklı ile istek ve iştah güdülerinin tatmini için sayısız yollar bulabilir. Bu sistemin oluşumunda hak, hukuk, utanma, günah, merhamet gibi duygular başrolü oynar. Utanma duygusu, ahlakın vicdanlara yerleşmesinde önemli bir işlev görür. Değerler sistemi aklın olumlu yolda kullanılmasını sağlayan önemli etkenlerden birisidir.

Utanma duygusunu kaybeden insanda, güzel ahlaka karşı duyarsızlık baş gösterir. Hz. Peygamberin; *"Utanmıyorsan dilediğini yap!"*[3] anlamındaki hadis-i şerifi bu bakımdan son derece anlamlıdır.

Düşünelim-Konuşalım

İslam'ın ortaya koyduğu evrensel ahlak ilkeleri size göre nelerdir?

İslam ahlakının gayesini Hz. Peygamber; *"Ben güzel ahlakı (huyları) tamamlamak için gönderildim."*[4] şeklinde açıklamıştır. İslam bilginlerinden İmam Gazzâli, ahlak ilmini "ruhi tıb ilmi" şeklinde tanımlamış ayrıca bu konuda şöyle demiştir: "Allah, insanın bedenini ölçülü yarattığı halde ahlakını geliştirmeyi onun kendi çabasına bırakmıştır."[5]

İslam ahlakı, "Neyi yapmalıyız?" sorusunun cevabını araştırır. İyi ve kötü hakkında bilgi verir. Uymak zorunda olduğumuz kuralları ve sorumlulukları tanıtır. Böylece ahlaki olarak mükemmel bir insan meydana getirmeyi gaye edinir.[6]

2. İSLAM AHLAKININ KAYNAKLARI

Kur'an-ı Kerim Müslümanların hayat rehberi ve ahlak kaynağıdır.

İslam ahlakının kaynağı Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetidir. Müslümanlar tarih boyunca düşünce ve pratikte ahlakın kaynağı olarak öncelikle Kur'an-ı Kerim'i esas almışlardır. Bununla birlikte Müslümanlar Hz. Peygamber'in sünnetini de vazgeçilmez bir ahlak kaynağı olarak kabul etmişlerdir. Nitekim Yüce Allah: **"Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."**[7] buyurarak Hz. Peygamber'in ahlakının üstün bir ahlak olduğunu belirtmiştir. Bu üstün ahlakın model olarak alınması gerektiğini **"Andolsun ki Resulullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir."**[8] ayetiyle açıklamıştır.

Kur'an'ın yaşama geçirilmiş hali Hz. Peygamber'in sözleri ve uygulamalarıdır. Nitekim Hz. Aişe'ye (r.a.) Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ahlakı sorulunca O: "Siz Kur'an okumuyor musunuz? O'nun ahlakı Kur'an'dı."[9] diye cevap vermiştir.

Görsel 4.2: İslam'da ahlâkın temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir.

"İslam ahlakı" terimi, İslamiyet'in sunmuş olduğu hayat tarzını ifade etmek için kullanılır. İslamiyet insanlığa bir hayat tarzı sunar. İnsanların nasıl yaşamaları gerektiğini, neyin iyi neyin kötü olduğunu öğretir.

3 Buhârî, Edebü'l-Müfred, s. 597.
4 İmam Mâlik, Muvatta, Hüsnü'l-Huluk, 8.
5 Mustafa Çağrıcı, Anahatlarıyla İslam Ahlakı, s. 21.
6 Mustafa Çağrıcı, Anahatlarıyla İslam Ahlâkı, s. 21-22.
7 Kalem suresi, 4. ayet.
8 Ahzâb suresi, 21. ayet.
9 Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn, 139.

Allah (c.c) insanı en güzel biçimde yaratmış,[10] ona kendi ruhundan üflemiştir.[11] Ona iyilik ve kötülük bilgisini tanıtmış ve tercihi insanın kendisine bırakmıştır. Bu konu ayette şöyle belirtilmiştir: **"Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilham edene yemin ederim ki nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, Onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir."**[12] Böylece insan iyilik ve kötülük yapmaya yatkın kabiliyette yaratılmıştır. İyiliği de kötülüğü de seçmek onun iradesindedir.[13]

Görsel 4.3: İnsan hür iradesiyle hayatına yön verir. Tercihlerinin sonuçlarına kendisi katlanır.

İslam düşüncesine göre insan, ruh ve bedenden oluşmaktadır. İnsan, beden sağlığını koruduğu gibi ruh sağlığını da korumak zorundadır.

3. AHLAK İLE TERBİYE ARASINDAKİ İLİŞKİ

"Terbiye aklın hocası, düşüncenin de rehberidir." J. K. Lavater (1741-1801)

Terbiye, Arapça bir kelime olup ıslah etmek, düzene koymak, idare etmek, eğitmek ve gözetmek anlamlarına gelir. Yüce Allah'ın isimlerinden olan "Rab" ile ilgilidir. Türkçede daha çok eğitim yoluyla amaçlanan davranışları ortaya çıkarmak anlamında kullanılır.[14]

Terbiye kelimesi dilimizde halen kullanılmakla birlikte, giderek bu kelimenin yerini eğitim kelimesi almaya başlamıştır. Dilimizde bu iki kelime birçok yerde eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Ahlak eğitimi ise insanın beden, zihin ve ahlak bakımından geliştirilip olgunlaştırılmasına denir. Ahlak eğitimi ilk önce ailede başlar, okul ve toplum içerisinde devam eder.[15]

İnsanın ahlaki özellikleri, terbiye sonucunda değişebilir. İslam ahlak anlayışında insanın peygamberler vasıtasıyla kötülüklerden temizlenerek iyilik sahibi olacağı ifade edilmiştir. Ayette şöyle buyrulur: **"Çünkü ümmîlere (bilmeyenlere) içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Kuşkusuz onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler."**[16] Bu ayette Peygamber öğretici (muallim) olarak da vasıflandırılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber, "*Ben muallim olarak gönderildim.*"[17] buyurmuştur.

Din ve ahlak, insanın yaratılışında var olan yüce duygulardır. İnsan, İslam ahlakının öngördüğü terbiye ile yaratılışında var olan inanma duygusuna ve güzel ahlaka yönelmiş

10 bk. Tîn suresi, 4. ayet.
11 bk. Hicr suresi, 29. ayet.
12 Şems suresi,7-10. ayetler.
13 Fikret Karaman, İ. Karagöz; İ. Paçacı, M. Canbulat, A. Gelişgen, İ. Ural, Dinî Kavramlar Sözlüğü, s. 14.
14 Mustafa Öcal, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar, s. 23.
15 Ziya Kazıcı; Halis Ayhan, "Talim ve Terbiye", TDV İslam Ansiklopedisi, C 39, s. 515.
16 Cuma suresi, 2. ayet.
17 İbn Mâce, Sünnet, 17.

olur. Bu konuda Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurulur: **"(Resulüm!) Sen yüzünü hanif olarak dine çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler."**[18]

Görsel 4.4: Eğitim hayat boyu devam eden bir süreçtir.

Ahlakın güzelleşmesi, iyi bir karakter eğitimi ile mümkün olur. Bu bir anda olup bitecek bir iş değildir. Karakterin oluşması yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Bu anlamda Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ahlakın güzelleşmesi ile ilgili duası şöyledir: *"Allah'ım, dış görünüşümü güzel yarattığın gibi ahlakımı da güzelleştir."*[19]

Sağlam bir karakter oluşturmak için, önce insanın doğru bir inanç sistemine sahip olması gerekir. İnanç sistemine uygun bir yaşantı, insanın iradesini güçlendirmesiyle olur. Bunu da iman ve ibadet esaslarıyla gerçekleştirir.

Düşünelim-Konuşalım

"Her doğan islam fıtratı üzere doğar...''

(Buhârî, Cenâiz, 92.)

Yukarıdaki hadisi okuyarak yaradılış ve ahlak açısından düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

İslam'a göre iman; kişiyi ahlaki güzelliklere yönelten ve onu kötülüklerden alıkoyan dinamik bir kuvvettir. İman esasları, insan ruhunu temizlediği gibi, insanda Allah korkusu ve bilinci oluşturur.

Görsel 4.5: Eğitim ailede başlar.

İslam'a göre ibadetler, kalbi kötülüklerden temizleyerek insanın şahsiyetli olmasına yardımcı olur. İnsanın kendisine olan güvenini artırır, metanet ve cesaretini güçlendirir. Ayrıca karakterini sağlamlaştırır.[20] Kur'an'da Yüce Allah bu konuya dikkati çekerek şöyle buyurur: **"(Resulüm!) Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir."**[21]

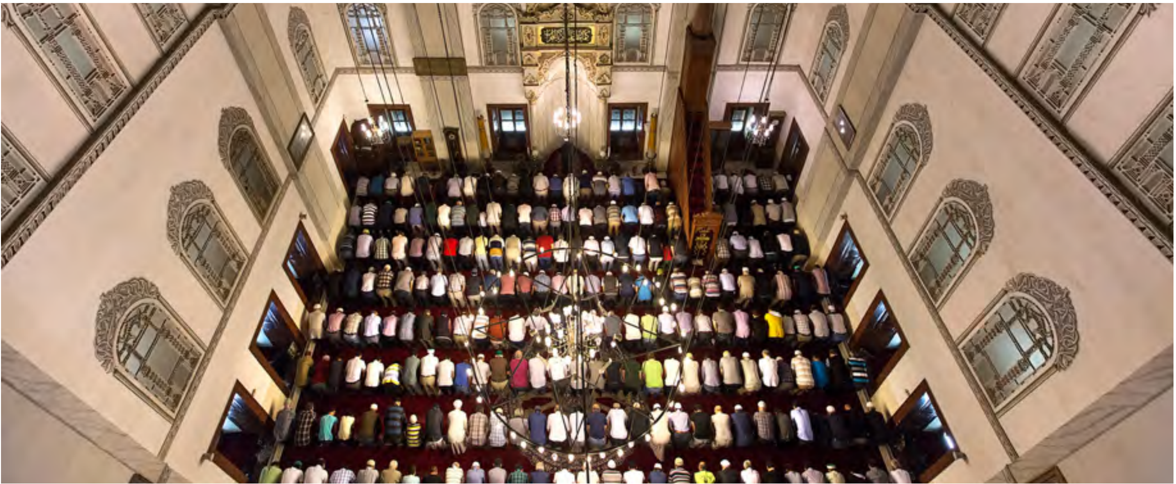
18 Rûm suresi, 30. ayet.
19 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 2, s. 403.
20 Celal Kırca, Kur'an ve Fen Bilimleri, s. 384-386.
21 Ankebût suresi, 45. ayet.

Görsel 4.6: "… Biz gökten, temizleyici su indirdik…" (Furkan suresi, 48. ayet.)

Hz. Peygamber'in *"Kapısı önünden akan bir ırmakta günde beş kere yıkanan bir insanın vücudunda su herhangi bir kir bırakır mı, ne dersiniz?* sorusuna etrafındakiler, "Hayır hiçbir kir bırakmaz" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *"İşte namaz da böyledir. Yüce Allah namazla günahları siler."*[22] buyurmuştur.

Namaz insanı güvensizlik ve yalnızlık duygularından uzaklaştırarak sağlıklı ve dengeli bir kişi haline getirir. İnsanın yaşantısını düzene koyar. Zamanı yönetme bilinci oluşturur.

Görsel 4.7: Namaz, Müslümanları bir araya getiren bir ibadettir. (Fotoğraf: Aygül Öztürk)

Oruç ibadetinin farz kılınmasındaki gaye, oruç sayesinde insanların takva sahibi olmalarını sağlamak olarak gösterilmiştir. Takva ise insanın her türlü kötülükten uzaklaşarak özü ile sözünün bir olması demektir.

22 Buhârî, Kitâbu Mevâkîti's-Salât, 319.

Oruç ibadetinin tıbbi faydalarının yanında psikolojik faydaları da vardır. Oruç irademizi güçlendirir, sevgi ve şefkat duygularını geliştirir.[23] Diğer bir deyişle oruç ibadeti duygu yönetimidir.

İslam insanın diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenleyen mali ibadetler de koymuştur. Bunların başında zekât ibadeti gelir. Zekât ve sadaka sosyal dayanışmayı sağlar. Bu ibadetler bencilliği törpüler ve kişiyi bencil olmaktan uzaklaştırır. İslam dini zekâtı farz kılarak, insanın karakterini başka insanlar için fedakârlık yapacak bir şekilde oluşturmayı hedeflemiştir.

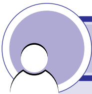
Kur'an'ı Kerim'de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir."**[24]

Zekâttan başka İslam'ın temel ibadetlerinden birisi de hacdır. İnsanın hem Allah (c.c.) hem de insanlarla olan ilişkilerini düzenlemekte etkili olan hac ibadeti, bedeni olduğu kadar mali bir özellik taşır. Hac ibadeti her insanın Allah katında eşit olduğu fikrini aşılayarak insanın kibirlenmesini ve böbürlenmesini önler.[25]

Görsel 4.8: Mahşerin provası olan Hac, Müslümanları bir araya getiren ibadettir.

Hz. Peygamber: *"Her kim Kâbe'ye gelir, kötü söz söylemez, büyük günahlardan çekinir, küçük günahları işlemekte ısrar etmezse, günahlarından arınarak anasından doğduğu günkü gibi tertemiz olarak döner."*[26] buyurarak haccın ahlaki gelişimindeki önemini vurgulamıştır.

Ders Dışı Etkinlik

Hac ibadetini yerine getirmiş olan bir kişiyle röportaj yaparak Hac ibadeti hakkındaki duygu ve düşüncelerini alınız.

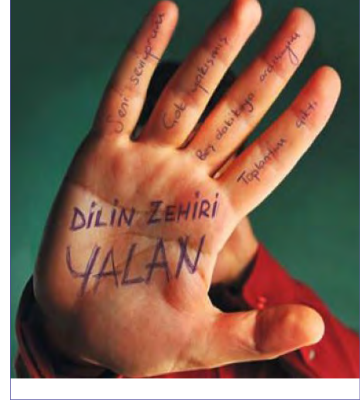
23 Celal Kırca, Kur'an ve Fen Bilimleri, s. 385.
24 Âl-i İmrân suresi, 92. ayet.
25 Celal Kırca, Kur'an ve Fen Bilimleri, s. 386.
26 Buhârî, Hacc, 4.

İbadetlerin düzenli olarak yapılması, irade terbiyesinde son derece etkilidir. Ancak ibadetin iradeye tesir edebilmesi için hem devamlı olması hem de belli bir bilinç düzeyinde (ihlas ile) yapılmış olması gerekir.[27]

4. İSLAM AHLAKINDA YERİLEN BAZI DAVRANIŞLAR

İslam ahlakında yerilen tutum ve davranışlar sizce nelerdir?

İslam dini insanları dünya ve ahirette mutluluğa kavuşturmak ister. İki dünya mutluluğu Yüce Allah'ın buyruklarına uygun yaşamakla elde edilir. Bu buyrukların bir kısmını ahlak ilkeleri oluşturur. İslam ahlakında övülen ve yerilen bir takım davranışlar vardır. Örneğin anne-babaya iyilik etmek bir fazilet olarak övülürken akrabayla ilişkiyi kesmek yerilmiştir.

Görsel 4.9 : Yalan söylemek insanın değerini düşüren bir davranıştır.

Yalan: İslam ahlakında yerilen davranışların başında yalan söylemek gelir. Yalan, gerçek dışı söz söylemek, asılsız bilgi ve haber vermektir. Yalan, doğruluğun zıddıdır. Kur'an-ı Kerim insanları doğru sözlü olmaya çağırmıştır. Bir ayette şöyle buyrulur: **"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin."**[28] İnsan doğru sözlü olmaya özen göstermeli, yalandan uzaklaşmalıdır. Yüce Allah, Hz. Peygamber ve arkadaşlarına dosdoğru olmalarını emretmiş[29] ve tüm Müslümanların, asılsız ve yalan sözler söylemekten kaçınmalarını istemiştir.[30]

Not Edelim

Çiçeklerle hoş geçin,
Balı incitme gönül.
Bir küçük meyve için
Dalı incitme gönül.

Konuşmak bize mahsus,
Olsa da bir güzel süs,
Ya, hayır de, yahut sus.
Dili incitme gönül.

(Bestami Yazgan, Gülü İncitme Gönül, s. 77.)

Yalan söylemek insanın değerini düşüren bir davranıştır. Hz. Peygamberin bir hadisinde yalan söylemek münafıklık alametlerinden biri olarak gösterilmiştir.[31] Yalan söylemek insan ilişkilerinde güvensizlik meydana getirir. Özellikle karşıdaki kişi açısından büyük bir hayal kırıklığı oluşturur. Yine bir hadisinde, *"Kardeşine bir söz söylediğinde o sana inanırken senin ona yalan söylemiş olman ne büyük bir ihanet!"*[32] buyrulmuştur.

İftira: Yalan söylemek bir açıdan iftira kavramı ile de ilişkilidir. İftira yalan sınıfına girer. İftira bir kimseyi asılsız olarak suçlamak, ona gerçekte olmayan kötülük ve kusur isnat etmektir.

27 bk. Mümin suresi, 65. ayet; İsrâ suresi, 65. ayet.
28 Ahzâb suresi, 70. ayet.
29 bk. Hûd suresi, 112. ayet.
30 bk. Hacc suresi, 30. ayet.
31 bk. Buhârî, Vesâyâ, 8; Müslim, İman, 107.
32 Ebû Dâvûd, Edeb, 71.

Türkçede kara çalmak, çamur atmak ve leke sürmek gibi deyimlerle ifade edilir. İnsanı yalan ve iftiraya götüren en önemli nedenlerden biri karşılaştığımız olaylar ve kişiler hakkında bilgi sahibi olmadan konuşmaktır. Yüce Allah Kur'an-ı Kerimde yalan ve iftiranın önüne geçmek için insanların bilgi sahibi olmadıkları şeyler hakkında konuşmamalarını öğütler. **"İyice bilmediğin bir şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz, kalp bunların hepsi yaptıklarından sorumludur."**[33] ayeti ile insana ulaşan haberlerin araştırılmasını ister.[34]

Düşünelim-Konuşalım

İftiraya maruz kalan bir kişinin duygu ve düşüncelerini empati yaparak değerlendiriniz.

O halde insan duyduğu şeyleri süzgeçten geçirmeli, o şekilde konuşmalıdır. Hz. Peygamber "*Her duyduğunu söylemesi kişiye yalan olarak yeter.*"[35] buyurur. Ayrıca "*Her kim Allah'a ve Rasûlüne inanıyorsa ya hayır söylesin ya da sussun.*"[36] buyurarak yalan ve iftiradan sakınılmasını istemiştir. İftira başkalarının hayatını karartan ve insanların yaşam dengelerini sarsan büyük bir vebaldir. Masum bir insanı zor duruma düşürüp onu sıkıntıya sokan bir davranış olduğu için Allah (c.c.) katında da büyük bir günahtır. Kur'an-ı Kerim bu gerçeği şöyle ifade eder: **"Kim bir hata veya günah işler, sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa şüphesiz ağır bir iftira suçunu ve apaçık bir günahı yüklenmiş olur."**[37]

Mahremiyet ihlali: İslami literatürde buna tecessüs denir. Bu kavram insanların gizli hallerini, ayıp ve kusurlarını araştırmak demektir. Gizli kalması gerekenleri kötü maksatla araştırmak doğru bir iş değildir. Kur'an-ı Kerim inananların kardeş olduğunu belirtmiş ve toplumsal birlikteliği bozacak davranışlara karşı uyarılarda bulunmuştur. Başkalarının gizli hallerini araştırmak toplumsal ilişkilerde huzur bozucu bir durumdur. Bu yüzden Yüce Allah **"Ey iman edenler! … insanların gizli hâllerini araştırmayın..."**[38] buyurmuştur. Hz. Peygamber de bir hadiste şöyle buyurmuştur: "*İnsanların gizli hâllerini araştırırsan ya aralarına fesat sokmuş olursun ya da aralarında neredeyse fesat çıkmasına neden olmuş olursun.*"[39]

Düşünelim-Konuşalım

"Ey inananlar! Evlerinizden başka evlere, izin almadan, seslenip sahiplerine selam vermeden girmeyiniz. Eğer düşünürseniz bu sizin için daha iyidir. Eğer evde kimseyi bulamazsanız, yine de size izin verilmedikçe içeriye girmeyiniz. Size "Dönün" denirse dönün. Bu, sizi daha çok temize çıkarır. Allah yaptıklarınızı bilir."

(Nûr suresi, 27-29. ayetler.)

Yukarıdaki ayetleri özel yaşamın gizliliği açısından değerlendiriniz.

33 İsrâ suresi, 36. ayet.
34 bk. Hucurât suresi, 6. ayet.
35 Ebû Dâvûd, Edeb, 80.
36 Buhârî, Rikâk, 23; Müslim, İman, 74.
37 Nisâ suresi, 112. ayet.
38 Hucurât sûresi, 12. ayet.
39 Ebû Dâvûd, Edeb, 37.

Kültür ve tarihimizde özel hayatın özellikle de aile hayatının mahremiyetini korumak ilkesi vardır. Bu ilkenin dayanakları, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in hadislerinde yer alır. İslam kültüründe kamu yararı ve güvenlik gibi durumlar dışında, bir insanın ayıp ve kusurlarını araştırıp açıklamak değil, onları örtmek daha uygun görülmüştür. Bir hadiste ifade edildiği gibi "*Bir kişi bir başka kişinin ayıbını örterse Allah da kıyamet günü onun ayıbını örter.*"[40] İslami düşünceye göre bir kusuru yaymak en az onu işlemek kadar kötüdür.

Gıybet: Yalan, iftira ve mahremiyet ihlali yanında gıybet de yerilen davranışlar arasındadır. Gıybet bir insanın arkasından hoşlanmadığı şekilde konuşmak, bunu başkalarına aktarmaktır. Konuşulan şeyin gerçekte olması yapılan şeyin gıybet olmasını değiştirmez. Nitekim "Allah *Resulü 'Gıybet nedir biliyor musunuz?' diye sordu. Sahabe 'Allah ve Resulü daha iyi bilir.' cevabını verdiler. Resulullah 'Kardeşini hoşlanmadığı bir şeyle anmandır.' buyurdu. 'Ya kardeşimde o söylediğim durum varsa ne dersin?' diye sorulunca Resulullah 'Söylediğin şey eğer onda varsa gıybet etmişsindir. Şayet yoksa ona iftira etmiş olursun.' buyurdu.*"[41]

Gıybet etmek bir kişilik ihlalidir. İnsanlar arasında küskünlük, kin ve huzursuzluğa neden olur. Bir ortamda bulunmayan kişinin arkasından kötü biçimde konuşmak kişinin onurunu zedeler. Bu açıdan İslam ahlakında son derece yakışıksız bir tutum olarak görülür. Yüce Allah bu davranışı şu dikkat çekici benzetmeyle yasaklamıştır: "**... Birbirinizin gıybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bak bundan tiksindiniz!...**"[42]

Müslümanın gıybetten uzak durması gerekir. İslam alimleri En'am suresinin 68. ayetinin hükmü uyarınca gıybet edilen meclisin terk edilmesini istemişlerdir. Bu da mümkün değilse gıybete karşı bir hoşnutsuzluk duygusu içinde başka şeylerle uğraşılması gerektiğini belirtmişlerdir.[43]

Düşünelim-Konuşalım

Hz. Aişe (r.a.) anlatıyor:

"Bir gün Hz. Peygamber'e bir insanı, davranışlarını taklit ederek anlattım. Bunun üzerine Allah'ın Elçisi: *'Karşılığında bana dünyayı verseler bile, kimsenin taklidini yapmam; bundan asla hoşlanmam.'* diye buyurdu."

(bk. Ebû Dâvûd, Edeb, 40.)

Yukarıdaki metni okuyup gıybetin zararlarıyla ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Haset: İslam ahlakında yerilen bir başka tutum da hasettir. Haset, kıskançlık ve çekememezliktir. Bir kimsenin sahip olduğu imkanları kıskanmak, bu imkanların ortadan kalkmasını istemek anlamına gelir. Ya da 'Onda olmasın bende olsun.' şeklinde bir tutum takınmaktır. Bencillik duygusu dengelenmediği zaman haset ortaya çıkar. Kur'an-ı Kerim "**Kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım.**"[44] ifadesiyle hasedin kıskanç kişinin benliğinde oluşturduğu kötülüğe dikkat çeker.

40 Müslim, Birr, 72; Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 2, s. 389.
41 Müslim, Birr, 70.
42 Hucurât suresi, 12. ayet.
43 Mustafa Çağrıcı, "Gıybet", TDV İslam Ansiklopedisi, C 14, s. 64.
44 Felak suresi, 5. ayet.

Kişi haset etmeyi bırakmazsa kendi benliğine zarar verir. Gıybet ve dedikodu gibi kötülüklere bulaşır. Ayrıca haset manevi anlamda iyilikleri tüketir. Kişinin iyi amellerini yok edip onu manevi iflasa sürükler. Bu yüzden Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Hasetten (kıskançlıktan) sakının! Çünkü ateşin odunu yakıp tükettiği gibi haset de iyi amelleri yakar, bitirir.*"[45] Haset konusuna sıkça dikkat çeken Hz. Peygamber hasedin imanla bağdaşmadığını bildirmiştir.[46] Bir başka hadis ise insanlar arasındaki birlik ve kardeşliğin ancak kin ve haset gibi kötü duyguları terk etmekle oluşacağını belirtir: "*Birbirinize kin beslemeyin, birbirinize hased etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları, kardeş olun.*"[47]

Görsel 4.10: Haset iyiliği tüketen bir ateştir.

Hasedin zararı sadece kişinin kendisiyle sınırlı kalmayıp toplumsal ilişkilere de uzanır. Özellikle kıskançlık duygusu başkalarının imkanlarını çalma, hak sahiplerine engel olma gibi sonuçlar doğurduğunda toplumun huzurunu bozar. İslam bilginleri psikolojik ve sosyal zararlarını göz önüne alarak hasedi haram kabul etmişlerdir. İslami kaynaklarda sık sık İblis'in Adem'i (a.s.) kıskanmasına da atıfta bulunularak hasedin şeytani bir huy olduğu ifade edilir. İblis'in Adem'i (a.s.) kıskanması "gökte işlenen ilk günah", Kabil'in Habil'i kıskanması "yerde işlenen ilk günah" olarak değerlendirilir.[48]

İnsanda başkalarına gıpta etme ve imrenme isteği vardır. Bu istek dinî anlamda yanlış bir şey olmayıp normal bir tutumdur. Hz. Peygamber iki kişiye imrenileceğini bildirmiştir: "*Biri, Allah'ın kendisine verdiği malı hak yolunda harcayan kimse; diğeri, Allah'ın kendisine verdiği ilim ve hikmete göre karar veren ve onu başkalarına öğreten kimsedir.*"[49]

Düşünelim-Konuşalım

Sosyal ilişkilerde haset duygusuyla hareket etmenin sizce zararları nelerdir?

Suizan: Zan kesin olmayan bilgiye dayalı hüküm vermektir. İslam bilginleri zannı iki kısma ayırmışlardır: Suizan ve hüsnüzan. Suizan bir kişi hakkında kötü düşünmek ve kötü kanaate sahip olmaktır. Hüsnüzan ise insanlar hakkında iyi düşünmektir.

Hayat sürekli karar vermelerle geçer. Bilgiye dayalı olmayan değerlendirmeler insanı yanlışa sürükleyebilir. İnsanın bu konuda hassas olması gerekir. Kur'an-ı Kerim inanan kimseleri bu konuda şöyle uyarır: "**Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahtır...**"[50] Hz. Peygamber de "*Zandan sakının çünkü zan yalanın ta kendisidir.*"[51] buyurarak suizanın olumsuz sonuçlarına karşı ikazda bulunmuştur. İslam dini suizan yerine hüsnüzanla hareket etmeyi öğütler.

45 Ebû Dâvûd, Edeb, 44; İbn Mâce, Zühd, 22.
46 bk. Nesâî, Cihâd, 8.
47 Buhârî, Edeb, 62; Müslim, Birr, 23.
48 Mustafa Çağrıcı, "Haset", TDV İslam Ansiklopedisi, C 16, s. 378.
49 Buhârî, Zekât, 5; Müslim, Müsâfirîn, 268.
50 Hucurât suresi, 12. ayet.
51 Müslim, Birr, 28.

Suizan İslam düşüncesine göre ahlaki bir zayıflıktır. İnsanın kalbinde ortaya çıkan olumsuz bir duygudur. Bu duygu terbiye edilmediğinde düşünce ve davranışa sirayet eder. Gazzâlî'ye göre suizan kalp ile gıybettir. Dil ile yapılan gıybetten farksızdır. İnsanların iç dünyasındaki gizli hallerini Allah'tan (c.c.) başka kimse bilemez. Kötülük kanıtları ortada görülmedikçe hiç kimse hakkında açıkça bilinen ve görülen gerçeklerin ötesinde kötü kanaat beslenmemelidir.[52] Suizanın daha olumsuz sonuçlara; kişisel ve toplumsal huzursuzluklara, çekişme ve kavgalara yol açma ihtimali de büyüktür.

Hile: Hile yapmak insanları aldatmak, kandırmak ve karşı tarafı yanıltmaktır. Bu açıdan doğruluk ve adaletin zıddıdır. Kur'an-ı Kerim'de hile yapıp aldatmak münafıkların özelliği olarak karşımıza çıkar. Nitekim onlar inanmadıkları halde 'Biz inandık.' diyerek Allah'ı (c.c.) ve inanan kimseleri aldatmaya çalışmışlardır.[53] Yüce Allah inanan kimselere yaptıkları işlerde doğruluk ve adaletten ayrılmamalarını öğütler. "... **Ölçü ve tartıyı adaletli yapın...**"[54] buyurarak ticaret hayatında dürüst olmalarını ister. Bir başka ayette ise satış yaparken insanları aldatanlar kınanarak şöyle denir: **"Eksik ölçüp tartanların vay haline! Onlar, insanlardan ölçerek bir şey aldıklarında tam ölçerler. Kendileri başkalarına vermek için ölçüp tarttıklarında ise haksızlık ederler."**[55]

Görsel 4.11 : Hile yapmak başkalarını yanıltıp kandırmaktır.

İnsanları aldatıp kandırmanın altında maddi hırslar, çıkarlar ve bencillik gibi nedenler yatmaktadır. Hile bir toplumda görülmeye başladığında insanlar arasındaki doğruluk ve güven ilişkileri zedelenir. Karşılıklı güven olmadan huzurlu bir hayat sürdürülemez. Kişi her koşulda doğruluk ve adaleti titizlikle korumalıdır. Yaptığı işlerin bir hak ihlali olup olmadığına, insanlara zarar verip vermediğine dikkat etmelidir.

Yorumlayalım

"Bir gün Allah'ın Resulü pazarda bir buğday sergisine uğramış, elini buğday yığınının içine daldırınca parmakları ıslanmıştır. Bunun üzerine satıcıya; *'Bu ıslaklık ne?'* diye sormuş, adam: 'Ey Allah'ın Resulü! Yağmur ıslattı.', demiştir. Allah'ın Resulü; *'İnsanların görüp aldanmaması için o ıslak kısmı ekinin üstüne çıkarsaydın ya!'* karşılığını vermiş, ardından da; *'Bizi aldatan, bizden değildir.'* demiştir."

(Müslim, İman, 164.)

"Bizi aldatan, bizden değildir." **hadisinden hareketle yukarıdaki metni yorumlayınız.**

52 Mustafa Çağrıcı, "Zan", TDV İslam Ansiklopedisi, C 44, s. 122.
53 bk. Bakara suresi, 8-9. ayetler.
54 En'âm suresi, 152. ayet.
55 Mutaffifîn suresi, 1-3. ayetler.

İsraf: İsraf genel olarak tutum ve davranışlarda ölçü dışına çıkmaktır. Yaygın olarak maddi olanakları gereksiz yere tüketmek ve savurganlık anlamında kullanılır. İsraf eden kimseye müsrif denir. Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın ölçüsüz davrananları sevmediği belirtilir.[56]

Kur'an-ı Kerim'e göre gerçek müminler israf ve cimrilikten uzak durur, harcamalarında dengeli davranırlar. Bir ayette buyrulduğu gibi **"Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır."**[57]

Ders Dışı Etkinlik

Çevrenizde karşılaştığınız israfla ilgili gözlemlerinizden hareketle bir sunum hazırlayınız.

İsrafın, nimetlere nankörlük olduğunu iyi bilen Hz. Peygamber Müslümanları israf konusunda uyarmıştır. Bir hadisinde "*Kibre düşmeden ve israfa kaçmadan yiyin.*"[58] buyurmuştur. Kendisi de israftan kaçınan Hz. Peygamber şu olayla insanlığa ibretlik bir ders vermiştir: "*Bir gün Allah'ın Rasulü, sahabilerden birinin abdest alırken suyu israf ettiğini görür. 'Bu israf nedir?' diye sorar. Bunun üzerine sahabi,* 'Abdestte israf olur mu?' *diye karşılık verir. Allah'ın Rasulü 'Evet, akan bir nehirden bile abdest alıyor olsan bu israf olur.' buyurur.*"[59] Biz de bu hassasiyeti hayatımıza yaymalıyız. Gereksiz yere su, elektrik, kıyafet ve yiyecek tüketiminden uzak durmalı ve sahip olduğumuz imkanları savurganca kullanmamalıyız.

Yüce Allah davranışlarımızda ölçülü olmamızı ister. Örneğin israf sadece maddi konularla sınırlı değildir. İnsanlar gündelik hayatlarında zaman, emek ve duygu israfı da yapmaktadırlar. İletişim araçlarıyla uzun süre vakit geçirmek zaman ve emek israfıdır. Sportif anlamda takım tutma işini abartıp holiganlık yapmak duygu israfıdır. İnsan Yüce Allah'ın verdiği tüm nimetlerin kıymetini bilmeli, bunları ölçülü şekilde kullanmalıdır. Tükenmez sanılan şeylerin bir sonu vardır.

Görsel 4.12: Kur'an-ı Kerim harcamalarımızda ölçülü olmamızı öğütler.

Yerilen davranışları bilmek ve bu konulara hassasiyet göstermek iyi bir insan olmanın şartıdır. İyi insanlar kötü olan şeylerden uzak durmada kararlılık gösterirler. İnsan İslam'ın övdüğü davranışlarla kendisini süslemeli, yerdiği davranışları benliğinden tahliye etmelidir. Toplumsal birlik, huzur ve kardeşlik bu davranışlardan uzak kalındığı zaman gerçekleşir. İnsanlar erdemli işler sergileyince erdemli bir toplum ortaya çıkar.

56 bk. En'âm suresi, 141. ayet.
57 Furkân suresi, 67. ayet.
58 Nesâî, Zekât, 66.
59 İbn Mâce, Tahâret, 48.

5. TUTUM VE DAVRANIŞLARDA ÖLÇÜLÜ OLMAK

Ölçülü olmak ifadesinden ne anlıyorsunuz?

Hayat inişli çıkışlı bir yol gibidir. İslam ahlakı insanı yüceltmek ister. Onu tutum ve davranışlarında olgunluğa ulaştırmayı amaçlar. Buna erdem denir. Erdemli olmak ölçülü olmaktır. Ölçülü olmak da dengeli hareket etmek ve aynı zamanda tutum ve davranışlarda aşırılıktan uzak durmaktır.

Görsel 4.13 : İnsan ölçülü olunca hedefine ulaşır.

Allah (c.c.) her şeyi bir ölçüye göre düzenlemiştir. Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın evrende bir denge kurduğu ve bu dengenin bozulmaması gerektiği belirtilir. Şöyle buyrulur: "**... O, dengeyi koydu, sakın dengeyi bozmayın. Adaletle hareket edin ve ölçüyü bozmayın.**"[60]

Yüce Allah İslam'ın orta yolu benimsediğini, Müslümanların da "dengeli bir ümmet" olduğunu ifade etmiştir. Kur'an-ı Kerim bunu "**... sizi dengeli (vasat) bir ümmet yaptık...**"[61] buyruğuyla dile getirir. Dengeli ümmet "inancında, ahlakında, her türlü tutum ve davranışlarında doğruluk, dürüstlük ve adalet çizgisinde kalmayı başaran sağduyulu, ölçülü, insaflı, uyumlu nesil ve toplum" anlamına gelir.[62]

Görsel 4.14: Ölçülü olmak bir işi kararınca yapmaktır.

Ölçülü olmak aynı zamanda orta yolu tutturmaktır. Ne eksik ne fazla, bir işi kararınca yapmaktır. Eski dilde buna itidal denmektedir. Tüm bilge insanlar hayatlarında itidali, orta yolu tutturtmayı hedeflemişlerdir. Bu aynı zamanda Hz. Peygamber'in Müslümanlara tavsiye ettiği bir ilkedir. Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Orta yolu tutunuz, amellerinizi mükemmelleştirmeye ve Allah'a yakın olmaya gayret ediniz.*"[63]

Ölçülü olmanın en güzel örnekleri peygamberlerdir. Onların hayatları insani faziletlerle doludur. Onlar doğruluktan ayrılmamış ve günah işlememişlerdir. Ölçülü yaşamışlar ve çevrelerine de bunu tavsiye etmişlerdir. Örneğin Şuayb (a.s.) peygamber kavmine şunları tavsiye etmiştir: **"... Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin için O'ndan başka ilah yoktur.**

60 Rahmân suresi, 8-9. ayetler.
61 Bakara suresi, 143. ayet.
62 Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, C 1, s. 229.
63 Buhârî, Rikâk, 81.

Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü tartıyı tam yapın, insanların mallarının değerini düşürmeyin, düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır."[64] Bir başka örnek de Lokman'dır (a.s.). O her baba gibi iyi bir evlat yetiştirmek istemiş başta bir ve tek Allah (c.c.) inancını ve beraberinde ahlaki değerleri ona kazandırmayı amaçlamıştır. Bunun için evladına davranışlarında ölçülü olmasını tavsiye ederek şöyle demiştir: **"Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme…"**[65] Bu ifadesiyle o yalnızca bildiğimiz yürüyüşte değil hâl ve hareketlerde ölçülü olmayı kast etmiştir.

Etkinlik Yapalım

Aile yaşamında ölçülü davranışlar sergileyen ancak arkadaş ortamında buna dikkat etmeyen birinin karşılaşacağı sorunlar ile ilgili düşüncelerinizi örnekler vererek açıklayınız.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı da son derece ölçülüdür. Yüce Allah onu "en güzel örnek" diye nitelemiş ve Müslümanların hayatta onu rehber edinmelerini istemiştir.[66] Kur'an ahlakıyla hareket eden Hz. Muhammed (s.a.v.) dünya ve ahiret dengesini gözetmiştir. Kulluğunda, alışverişinde, aile yaşantısında, savaşta ve barışta her zaman ölçülü hareket etmiştir.

Ölçülü olmak aşırılıktan uzak durmaktır. Hangi alanda olursa olsun aşırılığın her türlüsü kötüdür. İyi işler bile aşırı yapıldığı zaman iyilik vasfını kaybeder. Yüce Allah İslam'dan önceki din mensuplarını dinlerinde aşırılığa gitmemeleri konusunda uyarmıştır.[67] Bu inançlar bağlamında görülen tevhidden sapma, şirki benimseme, insanları ilah edinme ve peygamberlerini aşırı yüceltme gibi tutumlar İslam'a göre birer aşırılık örneğidir.

Allah (c.c.) Müslümanlara aşırıya gitmemelerini ve haddi aşmamalarını öğütler.[68] Hz. Muhammed (s.a.v.) de etrafındaki ilk Müslümanların ölçülü bir yaşam sürmelerini istemiş ve aşırılıklara karşı onları uyarmıştır. Bir hadiste dile getirildiği gibi "*Söz ve davranışlarında ileri gidip haddi aşanlar helâk oldular.*"[69] buyurmuştur.

Görsel 4.15: Duygularımız ölçülü olmalıdır.

Müslüman maddi imkanları kullanırken ölçülü olmalıdır. İnsanın sahip olduğu para, mal ve mülk gibi maddi değerler Allah'ın (c.c.) kullarına verdiği nimetlerdir. Bu nimetlere karşı şükür borcumuz vardır. Nimetlerin şükrü onları yerli yerinde kullanmakla

---

64 A'râf suresi, 85. ayet.
65 Lokmân suresi, 19. ayet.
66 bk. Ahzâb suresi, 21. ayet.
67 bk. Mâide suresi, 77. ayet.
68 bk. Mâide suresi, 87. ayet.
69 Müslim, İlim, 47/4.

lur. Allah (c.c.) harcamalarda ölçülü olmayı ve orta yolu tutturmayı emreder. Bu durum bir ayette şöyle anlatılır: **“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın.”**[70] Buna göre Müslüman cimrilik yapmayacak ayrıca harcamalarında savurgan da olmayacaktır. İnsan harcamalarında ölçülü olmadığı zaman başkalarına muhtaç ve çaresiz hale gelir.

İnsan, duygularında da ölçülü olmalıdır. Ölçülü duygular ölçülü davranışları ortaya çıkarır. Duygular kontrol edilmeli ve aşırı tepkilerden uzak durulmalıdır. Bir atasözünde ifade edildiği gibi öfkeyle hareket etmek insana zarar getirir. Olaylar karşısında duygusuz olmak da doğru değildir. İkisi arasında ölçülü ve dengeli bir yol tutturulmalıdır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bir hadisi duygularda ölçülü olma konusunda son derece önemlidir: *“Dostunu severken ölçülü sev, zira günün birinde düşmanın olabilir. Düşmanına da ölçülü bir şekilde buğzet, çünkü günün birinde dostun olabilir.”*[71]

Ölçülü olunması gereken bir başka konu da beslenmedir. Beslenme insan sağlığı ve yaşam kalitesini etkilediği gibi Müslümanın Rabbiyle olan ilişkilerini de etkiler. Hz. Peygamber aşırı beslenmeden kaçınılmasını öğütlemiş, insanlara ölçülü beslenmeyi tavsiye etmiştir: *“İnsanoğlu mideden daha kötü bir kap doldurmamıştır. Halbuki birkaç lokma insanın belini doğrultmasına yeter. Eğer mutlaka dolduracaksa (midesinin) üçte birini yemeğe, üçte birini içeceğe ayırsın ve diğer üçte birini de nefes alıp vermek için boş bıraksın.”*[72]

Tutum ve davranışlarda ölçülü olmak insanı erdeme; erdem de mutluluğa götürür. Mutlu olmak herkesin isteğidir. Bunun yolu aşırılıklardan uzak durmak ve ölçülü bir hayat sürdürmekten geçer. Bu şekilde aile ve topluma faydalı bir insan olunabilir.

6. KUR'AN'DAN MESAJLAR: HUCURÂT SURESİ 11-12. AYETLER

> **“Ey iman edenler! Erkekler diğer erkeklerle alay etmesinler; onlar kendilerinden daha hayırlı olabilirler; kadınlar da diğer kadınlarla alay etmesinler; alay edilen kadınlar edenlerden daha hayırlı olabilirler. Birbirinizi ayıplamayın, birbirinize kötü ad takmayın. İman ettikten sonra fâsıklıkla anılmak ne kötüdür! Günahlarına tövbe etmeyenler yok mu, işte zalimler onlardır. Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü zannın çoğu günahtır. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bak bundan tiksindiniz! Allah'a itaatsizlikten de sakının. Allah tövbeleri çokça kabul eden ve merhameti sonsuz olandır.”**

Hucurât suresi Medine Dönemi'nde inmiştir. 18 ayettir. İsmini dördüncü ayette geçen “Hucurât” kelimesinden almıştır. Hucurât odalar demektir. Surede ağırlıklı olarak toplumsal yaşamda dikkat edilmesi gereken görgü kuralları ve ahlaki değerler üzerinde durulmaktadır. Ayrıca müminlerin kardeş olduğu belirtilmiş ve tek asıldan yaratıldıkları için insanlığın birliğine vurgu yapılmıştır.

70 İsrâ suresi, 29. ayet.
71 Tirmizî, Birr, 60.
72 Tirmizî, Zühd, 47.

Kur'an-ı Kerim insan ilişkilerinin kardeşlik ilkesine göre yürütülmesini ister. Hucurât suresinin 10. ayetinde bütün müminlerin kardeş olduğunu ifade eder. Hemen sonrasında gelen 11 ve 12. ayetler kardeşlik bağının zedelenmesini önleyecek tavsiyeler içerir. İnsanları bazı ahlaki değerler konusunda hassas olmaya çağırır.

Bilgi Kutusu

Sahabeden bazılarının, sonradan İslam'ı kabul etmiş kimseleri etnik ve dinî eski bağlılıklarıyla nitelemeleri ve birtakım Müslümanları fiziksel kusurlarıyla anmaları bu ayetin nüzül sebebi olarak aktarılmıştır.

Toplumsal birlik insanların birbirlerine karşı tavırlarından etkilenir. Allah'a (c.c.) inanan kimselerin insan ilişkilerinde onur kırıcı yaklaşımlardan uzak durmaları gerekir. Ne şekilde olursa olsun insanlarla alay etmek onları küçümsemek ve aşağılamak gibi tavırlardan kaçınılmalıdır. Hiçbir gerekçe insanların hor görülüp tahkir edilmesini haklı çıkarmaz.

İnsan doğuştan saygın bir varlıktır. Herhangi bir özelliğinden dolayı onunla alay edip eğlenmek, onun kişiliğini yaralar. İnsanları karalamak ve onlara kötü lakaplar takmak da benzer özelliğe sahip davranışlardır. Tüm bu davranışlar insanları kırıp üzdüğü gibi aynı zamanda günahtır. Allah'a (c.c.) inanan kimselere böyle davranışlar sergilemek yakışmaz. Bir kimse bu tür olumsuz davranışları terk etmezse aynı zamanda zulüm işlemiş olur.

Bilgi Kutusu

Hucurât suresi 11. ayette geçen zulüm kavramı "bir şeyi yerli yerine koymak" anlamına gelen adalet kelimesinin zıddıdır. Kur'an'a göre dinî ve insani anlamda yapılan her türlü haksızlık zulüm kavramıyla ifade edilir.

Müminlerin zan konusunda hassas olmaları gerekir. Her zan, kötü olmamakla birlikte insanlar hakkında bilmeden hüküm verme biçimindeki zandan kaçınılmalıdır. Bazı zanlar ağır sonuçlar doğurabilir. İnsanların gizli yönlerini araştırmak da doğru değildir. Başkalarının özel hayatını araştırmak, insanların konuşmalarını dinlemek ve kusurlarını bulmaya çalışmak kişiye bir şey kazandırmadığı gibi insanlar arası güveni zedeler.

Duyarlı olunması gereken bir başka husus da insanları arkalarından çekiştirmek anlamına gelen gıybettir. Gıybet insanlar arasındaki ilişkilere zarar verir ve insanların haysiyetini alçaltır. Kur'an-ı Kerim bu gibi davranışları yererek insanları yüksek ahlaki değerlere çağırmaktadır.

Etkinlik Yapalım

Hucurât suresinin 11-12. ayetlerini okuyup eleştirilen tutumları belirleyiniz.

1.	4. ....
2.	5. ....
3.	6. ....

Erdemli Davranışların Hayatımıza Etkisi

Sahabeden İbn-i Ömer (r.a.) anlatıyor: Resulullah buyurdu ki:

“Sizden önceki milletlerden üç arkadaş yolculuğa çıktılar. Gece olunca bir mağaraya sığındılar. Dağdan bir kaya parçası yuvarlandı ve mağaranın ağzını kapattı. Aralarında:

‘Bizi bu mağaradan ancak salih amellerimizi aracı kılarak Allah’a yapacağımız dualar kurtarabilir!’ dediler.

Bunun üzerine aralarından biri şöyle dedi:

‘Benim ihtiyar bir anne babam vardı. Ben onları çok gözetir, kendimin ve ailemin ihtiyaçlarından önce onların ihtiyaçlarını karşılardım. Bir gün odun aramak için çok uzaklara gitmiştim. Eve döndüğümde ikisi de uyumuştu. Onlar için süt sağdım. Onlar hâlâ uyumakta idiler. Onlardan önce aileme süt vermeyi uygun bulmadım ve onları uyandırmaya kıyamadım. Geciktiğim için çocuklar sabırsızlanıyorlardı. Ben ise süt kapları elimde, onların uyanmalarını bekliyordum. Derken şafak söktü.

‘Ey Allah’ım! Bunu senin rızan için yaptığımı biliyorsan, bizi şu mağaradan kurtar!’

Kaya bir miktar açıldı. Ama boşluk çıkacakları kadar büyük değildi.

İkinci kişi şöyle konuşarak dua etti: ‘Vakti zamanında zina edeceğim zaman bana ‘Ey Allah’ın kulu, Allah’tan kork!’ denilmesi üzerine bu işten vazgeçtim. Allahım! Şüphesiz bilmektesin ki bu kötü işi sırf senin rızan için terkettim.’

Bunun üzerine kaya bir miktar açıldı. Ama boşluk çıkacakları kadar büyük değildi.

Üçüncü kişi de: ‘Ey Allah’ım, yanımda çalışan işçilerim vardı. Onların ücretlerini geçiktirmeden veriyordum. Ancak bir tanesi bir gün ücretini almadan gitti. Ben de onun parasını onun adına işletip kâr ettirdim. Öyle ki çok malı oldu. Derken yıllar sonra çıkageldi ve ‘Ey Allah’ın kulu! Bana olan borcunu öde!’ dedi. Ben de: ‘Bütün şu gördüğün sığır, davar ve develer senindir. Al bunları götür!’ dedim. Adam, ‘Ey Allah’ın kulu! benimle alay etme!’ dedi. Ben tekrar: ‘Kesinlikle seninle alay etmiyorum. Al bunları götür!’ diye tekrar ettim. Adam hepsini aldı götürdü.

‘Ey Allah’ım, eğer bunu senin rızan için yaptıysam, bizi bu halden kurtar!’ şeklinde dua etti.

Bunun üzerine kaya açıldı ve mağaradan çıkıp yollarına devam ettiler.”

Okuma parçası aşağıdaki kaynaklardan kısaltılarak alınmıştır.

(Buhârî, Enbiyâ, 50; Büyû, 98; İcâre, 12; Hars, 13; Edeb, 5; Müslim, Zikr, 100; Ebû Dâvûd, Büyû, 29.)

Ünitemizi Değerlendirelim

A) Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere doğru sözcüğü yazınız.

1. "Birbirinize kin beslemeyin, birbirinize hased etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları ...." (Buhârî, Edeb, 62; Müslim, Birr, 23.)
2. Hasetten (kıskançlıktan) sakının! Çünkü ateşin odunu yakıp tükettiği gibi haset de .... yakar, bitirir." (Ebû Dâvûd, Edeb, 44; İbn Mâce, Zühd, 22.)
3. "Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar ...."
(Hucurât suresi, 12. ayet.)
4. İslam ahlakının kaynağı .... ve sünnettir.
5. "Bir kişi bir başka kişinin ayıbını örterse Allah da .... onun ayıbını örter." (Müslim, Birr, 72; Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 2, s. 389.)

B) Aşağıdaki açık uçlu soruların cevaplarını boş bırakılan yerlere yazınız.

6. **İslam ahlakının gayesi nedir?**

7. **Evrensel ahlak ilkeleriyle İslam'ın ahlak ilkeleri arasında ne tür benzerlikler vardır?**

8. **İslam ahlakında yerilen davranışlar nelerdir? Yazınız.**

9. **Tutum ve davranışlarda ölçülü olmak ne demektir? Açıklayınız.**

10. **İftira atmanın insanlara verdiği zararlar nelerdir? Yazınız.**

C) Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları okuyunuz ve doğru seçeneği işaretleyiniz.

11. "Müminlerin iman yönünden en mükemmel olanı ahlakı en güzel olanıdır." (Tirmizî, Birr, 47.) **hadisinde Hz. Muhammed (s.a.v)'in vurgulamak istediği ana mesaj aşağıdaki ifadelerden hangisinde yer alır?**

A) Güzel ahlak kişinin hayatını ve davranışlarını düzenler.
B) İnanmak için öncelikle güzel ahlak sahibi olmak gerekir.
C) Allah'a (c.c.) gerçekten inanan kişi ahlaki güzellikleri hayatında barındırır.
D) Ahlak inanan inanmayan herkeste vardır.
E) Mümin olmak mükemmel olmaktır.

12.Aşağıdakilerden hangisi ahlak kavramı içinde yer almaz?

A) Karakter B) Huy C) Beden D) Mizaç E) Seciye

13. Hz. Aişe'ye (r.a.) Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ahlakı sorulması üzerine "Siz hiç Kur'an okumuyor musunuz? Onun ahlakı Kur'an'dı." (Müslim, Müsâfirîn, 39.) diye cevap vermiştir. **Hz. Aişe'nin bu cevabından aşağıdaki sonuçlardan hangisine ulaşılamaz?**

A) Peygamber, yaşayan bir Kur'an'dır.
B) Kur'an peygamber ahlakının kaynağıdır.
C) Peygamberin hayatı Allah'ın (c.c.) emrettiği hayat tarzıdır.
D) Kur'an okumak ahlaklı olmanın ön şartıdır.
E) Kur'an'ın önerdiği güzel ahlak peygamberin yaşantısıdır.

14.Aşağıdakilerden hangisi İslam ahlakında yerilen tutum ve davranışlardan biridir?

A) İnsaf B) İhsan C) İkram D) İsraf E) İnfak

15.Aşağıdakilerden hangisi ölçülü bir insanın yaptığı davranışlardan olamaz?

A) Yaptığı harcamalarda cimrilik ve savurganlıktan kaçınmak
B) Dostunu severken de düşmanına kızarken de dengeli olmak
C) İhtiyaç oranında alışveriş yapıp iktisatlı olmak
D) Çevre temizliğine dikkat edip evrenin dengesini bozmamak
E) İletişim araçlarıyla uzun zaman geçirmek

16, 17 ve 18. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Bireysel ve toplumsal tutum ve davranışlar genel olarak kabul görüyor ve toplum yararına olduğu kanaatini uyandırıyorsa ahlaklı, karşıt bir durumdaysa ahlaksız olarak nitelendirilir. Bireysel açıdan doğru ve dürüst olmak, saygılı olmak, yardımsever olmak, yalan söylememek, sözünü yerine getirmek, sözünün arkasında durmak, olduğu gibi görünmek, göründüğü gibi olmak, işini gereği gibi yapmak, diğer insanlara karşı sorumluluklarını yerine getirmek bireysel ahlaklılığın olmazsa olmazlarıdır. Yine söz konusu nitelikleri bir grup, bir kurum veya toplum için de ahlaklılık ölçütleri olarak kabul etmek mümkündür.

16. Ahlaklı olmanın genel ilkeleri nelerdir?

17. Toplumun ahlak kurallarının bireysel tutum ve davranışlara yansıması nasıl olur?

18. "Topluma karşı sorumlu olmak" sözünden ne anlıyorsunuz?

Kavramlar

- İtikad
- Mezhep
- Fırka
- Tevil

5. ÜNİTE

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE İTİKADİ, SİYASİ VE FIKHİ YORUMLAR

Neler Öğreneceksiniz?

- Dinî yorum farklılıklarının sebeplerini,
- Dinî yorumlarla ilgili bazı kavramları,
- İslam düşüncesindeki itikadi ve siyasi yorumları,
- İslam düşüncesindeki fıkhi yorumları,
- Nisâ suresi 59. ayette verilen mesajları.

5. ÜNİTE İSLAM DÜŞÜNCESİNDE İTİKADİ, SİYASİ VE FIKHİ YORUMLAR

Ünitemize Hazırlanalım

1. İnsanların aynı konuda farklı düşünmelerinin sebepleri sizce neler olabilir?
2. Kur'an-ı Kerim'in 1400 yıllık süre zarfında hiç değişmemesine rağmen, günümüzde pek çok tefsir çalışmasının yapılmış olması sizce ne anlam ifade ediyor?
3. Mezhep kavramı size neyi çağrıştırıyor?
4. "Farklılıklarımız, zenginliğimizdir." sözünden ne anlıyorsunuz?
5. Farklı düşünce ve yorumlara saygı duymak topluma neler kazandırır?

1. DİNÎ YORUM FARKLILIKLARININ SEBEPLERİ

Ayrı coğrafyalarda yaşayan insanların farklı düşüncelere sahip olmalarının sebepleri nelerdir?

Din; Allah (c.c.) tarafından vahiy yoluyla gönderilen, insanları kendi özgür iradeleriyle iyiye ve doğruya yöneltmeyi amaçlayan ilahi kurallar bütünüdür.[1] Dinin amacı insanları, kötülüklerden sakındırmak suretiyle onlara dünya ve ahiret mutluluğu sağlamaktır.

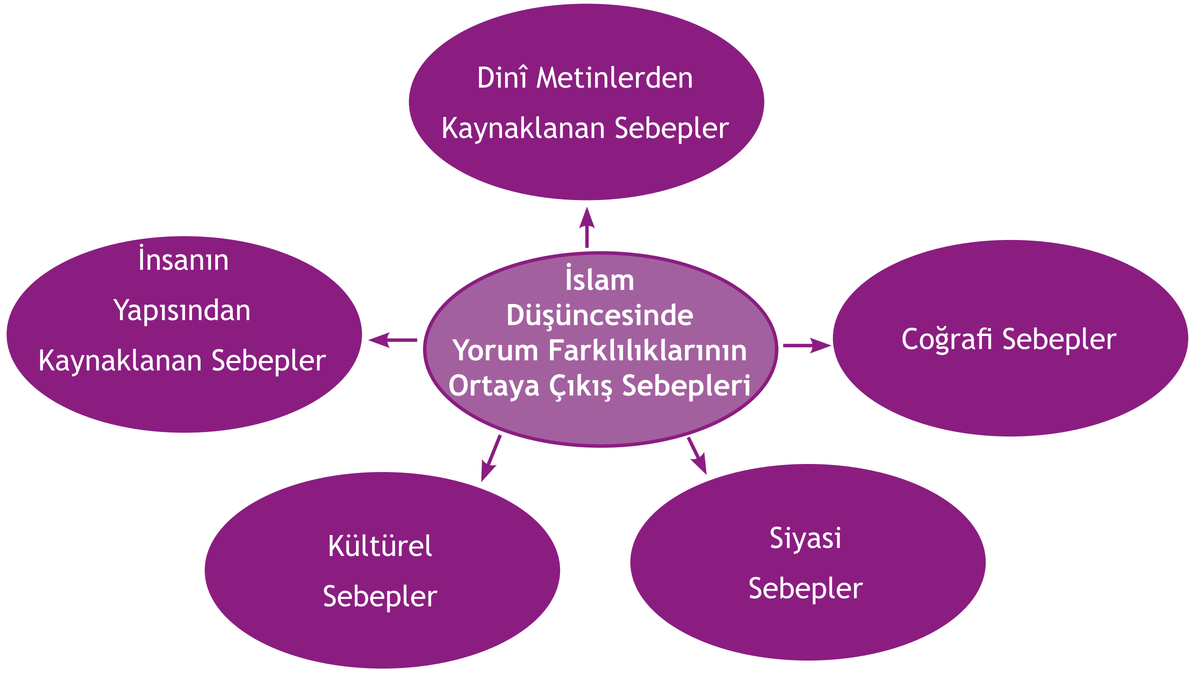
İnsanların düşünme ve anlama yetenekleri birbirinden farklıdır. İnsanın içinde bulunduğu psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik şartlar, onun din anlayışı üzerinde etkili olur. Bu durum, dinin farklı anlayış ve uygulama biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Din, Allah'ın (c.c.) peygamberler aracılığıyla insanlara gönderdiği ilahi mesajları içerirken din anlayışı bu mesajların insanlar tarafından içinde bulundukları şartlara göre algılanma ve yorumlanma biçimlerini ifade eder. Bundan dolayı din tek iken din anlayışları birden çok olabilir. Çünkü din, vahye; dinin anlaşılması ise insanların algılarına ve yorumlarına dayanır. Ayrıca din değişmez, din anlayışı değişebilir. Dolayısıyla dinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan sorunlar, dine mâl edilemez.

İslam dininin temel kaynakları Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetidir. Hz. Peygamber hayattayken Müslümanların inanç ve ibadet alanıyla ilgili tüm sorunlarına çözüm getirdiği için Müslümanlar arasında dinî konularda farklılaşmaya sebep olacak görüş ayrılıkları ortaya çıkmamıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslam dini, Arap Yarımadası dışında da çeşitli bölgeler ve toplumlar arasında hızla yayılmış, böylece Müslümanlar farklı inanç, kültür, örf ve âdetlere mensup insanlarla karşılaşmışlardır. Yeni gelişmelerle Müslümanlar arasında ortaya çıkan siyasi ve dinî sorunlar ile bu sorunlara üretilen çeşitli çözümler, farklı yorumların ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Yorum, ekol veya **mezhep**; dinin anlaşılması ve uygulanmasıyla ilgili olarak zamanla ortaya çıkan fikrî ve beşerî oluşumların genel adı olmuştur.[2]

Müslümanlar arasında dinî konularla ilgili farklı yorumların ortaya çıkmasının birçok sebebi vardır. Bunların başında; insan unsuru, sosyal, kültürel ve coğrafi farklılıklar ile dinî metinlerin yorumlanmasındaki farklılıklar gelmektedir.

1 bk. Günay Tümer, "Din", TDV İslam Ansiklopedisi, C 9, s. 312-320.
2 bk. İlyas Üzüm, "Mezhep", TDV İslam Ansiklopedisi, C 29, s. 526-532.

Şema 5.1: İslam düşüncesinde yorum farklılıklarının ortaya çıkış sebepleri.

İnsanın Yapısından Kaynaklanan Sebepler

Dinin anlaşılması ve yaşanması için dinî metinlerin doğru bir şekilde anlaşılarak yorumlanması gerekir. Bu anlama ve yorumlama, insan tarafından yapılır. İnsan; düşünen, sorgulayan, sebep ve sonuçları araştıran akıl sahibi bir varlıktır. İnsanların anlayış ve düşünceleri birbirinden farklıdır. Bu farklılık Allah'ın (c.c.) onlara verdiği akıl, tefekkür ve düşünce kabiliyetlerinin doğal bir sonucudur.

Yorumlayalım

Aynı resme bakan kişilerin farklı yorumlar yapmalarının sebepleri neler olabilir? Yorumlayınız.

İnsanların kabiliyetleri, huyları, ilgileri, ihtiyaç ve beklentileri, dünyaya bakışları ve algılamaları birbirinden farklıdır. Mesela aynı resme bakan kişiler, birbirinden farklı duygular hissettiği gibi aynı kitabı okuyanlar, onun üzerine değişik yorumlar yapar ve farklı sonuçlar elde ederler. Bu durum, insanların olay ve olgulara farklı yaklaşımlarının bir sonucudur. Dolayısıyla insanın yapısındaki farklılıklar dini anlama ve açıklamalarına da yansır. Böylece çeşitli ekol ve mezheplerin ortaya çıkmasına neden olur.

Sosyal Sebepler

Sosyal hayat sürekli bir değişme, gelişme ve yenilenme içindedir. Her zaman ve mekânda geçerliliğini koruyan kimi ilkeler varlığını sürdürürken kimi unsurlar da zamanla varlıklarını yitirirler. Dolayısıyla sosyal bir ortam içinde yaşayan insanın sürekli bir değişim ve yenilenme içinde olması kaçınılmazdır. Sosyal hayatın kendine özgü yapısı her alanda olduğu gibi İslam düşüncesinde de farklı yorum biçimlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Mesela köy yaşamı ile şehir yaşamının sosyal yapısı birbirine benzemez. Bundan dolayı da şehir ve köylerdeki dinî hayat ve dinî anlayışların birbirinin aynı olmaması doğaldır. Ayrıca, toplumları derinden etkileyen savaş, doğal afet, siyasi ve ekonomik krizler de çeşitli yorumların ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Yorumlayalım

İnsanların yaşadıkları ortamlar, dinî düşüncelerine nasıl yansır?

Kültürel Sebepler

İslam dini kısa zamanda Arabistan Yarımadası'nın dışına yayıldı ve Suriye, İran, Irak, Mısır gibi bölgeler İslam coğrafyasının bir parçası haline geldi. Bu bölgelerde yaygın olarak Hristiyanlık, Yahudilik, Mecusilik ve Zerdüştlük gibi inançlar hâkimdi. Müslümanlar fethettikleri bölgelerde bu din ve inanç mensuplarıyla bir arada yaşadılar. Dolayısıyla bazı Müslümanlar yaşadıkları coğrafyanın örf, âdet ve kültürlerinden etkilenerek İslam dininin anlaşılması, yorumlanması ve yaşanmasında farklı bir yaklaşım benimsediler. Ayrıca yeni Müslüman olanlar da dini anlamada eski inançlarının etkisinde kalmışlardır. Mesela hicri ikinci asırdan itibaren itikadi tartışma konuları arasında yer alan Allah'ın (c.c.) zatı ve sıfatları gibi konular İslamiyet'ten önce diğer din mensupları tarafından da tartışılmıştır.

Müslümanların yaşadığı bölgeler birbirlerinden tamamen farklı kültürel ortamlara sahiptir. Bu sebeple Müslümanlar aynı dinî sorunlara farklı çözümler üretmişlerdir. Ancak bu farklı çözümler dinin değişmez esaslarıyla ilgili değildir.

Yorumlayalım

İnsanların sahip oldukları sosyo-kültürel birikimler dinî düşüncelerine nasıl yansır?

Coğrafî Sebepler

Görsel 5.1: Coğrafi farklılıklar dinî yorum biçimlerini etkilemiştir.

Hz Peygamber'in vefatından yarım asır geçmeden İslam coğrafyası fetihlerle birlikte farklı iklimlere sahip, çeşitli kültür ve dinlere mensup milletleri içine alan geniş topraklara ulaştı. İslam, sıcak ve kurak bir coğrafyada doğmuş olmasına rağmen kısa süre içerisinde birçok farklı iklim ve coğrafyaya yayıldı. Çeşitli coğrafyalarda yaşayan Müslümanların yaşam şekilleri ve ihtiyaçları da bulundukları bölgenin özel koşullarından etkilendi. Dolayısıyla coğrafi sebeplere dayanan yaşam biçimlerinde çeşitlilik; değişik yorum ve uygulamaların ortaya çıkmasının nedenlerindendir. Mesela coğrafi sebeplere bağlı olarak kıyafet, yemek kültürü ve diğer alanlardaki çeşitlilik, İslam düşüncesine ait yorumlar üzerinde de etkisini göstermiştir.

Siyasi Sebepler

İslam düşüncesinde birçok yorum farklılığının ortaya çıkmasının başlıca nedenlerinden biri de siyasi sebeplerdir. Siyasi sebepler dinin anlaşılması ve uygulanmasında doğrudan veya dolaylı olarak etkisini göstermiştir. Belirli bir dinî yorumun öne çıkarılması, diğer yorumların görmezden gelinmesi veya kişilerin kendi siyasi düşüncelerini öne çıkarması gibi hususlar, bu sebepler arasında yer almaktadır.

Düşünelim-Konuşalım

Siyasi düşünce, tarih boyunca insanların dinî inançlarını nasıl etkilemiştir?

Hz. Peygamber ve ilk dört halife dönemlerinde meydana gelen bazı olayların farklı şekillerde yorumlanması Müslümanlar arasında çeşitli mezheplerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Mesela Hz. Peygamber'in vefatından sonra kimin halife olacağıyla ilgili tartışmalar, ileri sürülen görüşler ve her görüşün ayet ve hadislerle delillendirilmesi çabaları birçok mezhebi ortaya çıkarmıştır. Hz. Ali (r.a.) ile Hz. Aişe (r.a.) arasında meydana gelen Cemel Vakası ile Hz. Ali (r.a.) ve Muâviye b. Ebî Süfyan arasında meydana gelen Sıffın Savaşı; Haricilik ve Şiilik gibi siyasi itikadi ekollerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ayrıca bu savaşlarda ölen ve öldürülen Müslümanların dünya ve ahiretteki durumlarının ne olacağıyla ilgili tartışmalar da Mürcie ve Mutezile gibi itikadi yorumların doğmasına zemin hazırlamıştır.

Dinî Metinlerden Kaynaklanan Sebepler

İslam'ın ana kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve hadisler dinî metinlerin başında yer alır. Ayet ve hadislerin tamamı anlam bakımından herkesin anlayacağı kadar açık değildir. Bazıları daha kolay anlaşılırken bazılarının anlamı kapalıdır ve bu sebeple yoruma ihtiyaç duyar. Bu metinlerde geçen bazı kavram ve ifadeler farklı anlayış ve yorumların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de benzer anlamlar içeren ya da birden fazla anlama gelen müteşabih ayetler vardır. Bu gibi ayetlerin anlaşılması ve yorumlanması farklı yorum biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Mesela Kur'an'da bazı ayetlerde yer alan Allah'ın (c.c.) eli[3] ve O'nun yüzü (zâtı)[4] gibi ifadeler, bazı İslam âlimleri tarafından herhangi bir yoruma tabi tutulmadan Allah'ın (c.c.) insan gibi eli ve yüzü olduğu şeklinde anlaşılmış, kimi alimler de bu ifadeleri "Allah'ın (c.c.) kudreti" ve "Allah'ın (c.c.) zatı" şeklinde yorumlamayı tercih etmişlerdir.

Bilgi Kutusu

Muhkem ayet: Anlamı açık, yoruma gerek olmayan, okunduğunda manası hemen anlaşılan ayet demektir.

(bk. Tuncay Başoğlu, "Muhkem", TDV İslam Ansiklopedisi, C 31, s. 42-44.)

Müteşabih ayet: Manasını anlamak için araştırmaya ve düşünmeye ihtiyaç olan ve farklı yorumlara elverişli olan ayetlerdir.

(bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Müteşabih", TDV İslam Ansiklopedisi C 32, s. 204-207.)

Düşünelim-Konuşalım

Farklı din anlayışlarının yaşandığı toplumlarda birlikte yaşama kültürü nasıl gelişir? Düşüncelerinizi aşağıya yazınız ve arkadaşlarınızla paylaşınız.

....
....
....
....
....
....
....
....
....

Görsel 5.2: İslam düşüncesindeki yorum farklılıkları birer zenginliktir.

Hz. Peygamber, İslam dinini insanların anlayıp yaşayabilecekleri seviyede anlatmıştır. İnsanların durumlarını göz önünde bulundurarak onlara öğütler vermiştir. Bundan dolayı da aynı soruyu soran farklı kişilere farklı cevaplar vermiştir. "Cennete gitmek için ne yapmalıyım?" diye soran birine, "*Namaz kıl.*" derken aynı soruyu soran bir başkasına da "*Anne ve babana iyilik et.*" demiştir.[5] Bu durum Hz. Peygamber'in kendisine soru soran kişilerin içinde bulundukları konumu göz önünde bulundurarak onlar için en uygun cevapları verdiğini gösterir. Hadislerin aktarımında hassasiyet gösterilmesine rağmen farklı yorumlara sebep olacak hadis metinleri de bulunmaktadır. Hangi ifadelerin bizzat Hz. Peygamber'e ait olduğu konusunda yaşanan tartışmalar da farklı yorumların oluşmasına neden olmuştur.

İslam düşüncesinin oluşmasında ve farklılaşmasında pek çok unsurun etkisi olmuştur. İslam'ın temel esasları konusunda mezhep imamları çoğunlukla Kur'an ve sünnet çizgisinde sabit kalarak yorumlar yapmayı amaçlamışlardır.

İslam dünyasında din anlayışındaki farklılıkları bir zenginlik olarak görmek gerekir. Çünkü yorum farklılıkları düşünce alanında bir dinamizme ve canlılığa neden olur. İslam toplumlarında ortaya çıkan farklı anla-

3 bk. Fetih suresi, 10. ayet.
4 bk. Bakara suresi, 115. ayet; Kasas suresi, 88. ayet.
5 bk. Müslim, İman, 14; Ebû Dâvûd, Edeb, 129.

Bilgi Kutusu

Tevil: Birçok anlama gelme ihtimali olan bir ayetin, İslam bilginleri tarafından içerdiği anlamlardan birinin tercih edilmesidir.

(bk. MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 366.)

yışlar hayatı kolaylaştıran düşünce zenginlikleridir. Yorum farklılıkları, dini anlama ve uygulamada Müslümanların yararlandıkları bir alandır. Özellikle farklı kültürler ve milletlerin İslam'ı kolayca benimsemesinde yorum farklılıkları etkili olmuştur.

2. DİNÎ YORUMLARLA İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

Din, sağlam temeller üzerine oturmuş bir ev olarak düşünülürse, mezhepler de o evin odası gibidir.

Dinin inanç, ibadet ve ahlak olmak üzere üç ana temeli vardır. Her dinin kendine ait inanç prensipleri vardır. Dinler sahip oldukları bu prensiplere muhataplarının inanmasını ister. Bu dine inanan insanların inandığı değerlere göre ibadet etmeleri doğaldır. İnanç, insanın iç dünyasını kuşatırken; ibadetler de dış dünyasına yansır. Dinî hayatı daha bir görünür kılar. Dinlerde inanç ve ibadet konularını tamamlayan unsurlar ise ahlaki hükümlerdir. Ahlak, insan davranışlarının temelini oluşturur.

Buna göre dinlerin inanç sistemlerini ifade etmek üzere **itikad** veya akaid kavramları kullanılır. İslam dininin inanç esaslarını da İslam itikadı oluşturur. İslam itikadını delilleriyle savunan ilme ise kelam denmektedir.

İslam'ın ibadet anlayışı ve prensipleri fıkıh terimiyle ifade edilir. Fıkıh ibadet hayatına dair prensipleri ele alır.

Hem inanç hem de ibadetler konusunda dinin esaslarına bağlı kalarak ve zamanın şartları da gözetilerek yapılan farklı yorumlar vardır. Bu farklı yorumlar ise **mezhep** adı altında ele alınır.

İslam'ın inanç esasları, ibadetleri ve sosyal hayatla ilgili kuralları vahiy ile ortaya konulmuştur. Hz. Peygamber'in sünnetiyle hayata aktarılan dinin farklı kültürlere sahip toplumlar tarafından anlaşılması ve yorumlanması mezhepleri ortaya çıkarmıştır.

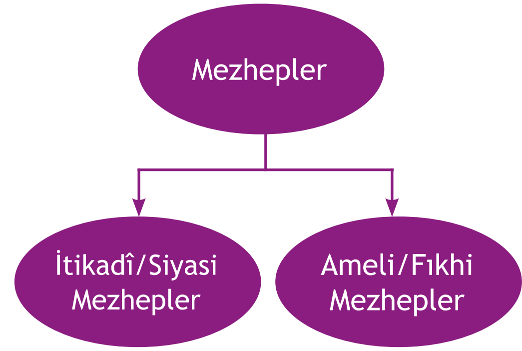
Görsel 5.3: Kavram ve yaklaşımlar arası farkı bilmek konunun anlaşılmasını kolaylaştırır.

Not Edelim

Mezhep, dinin inanç esaslarını veya amelî hükümlerini anlama ve yorumlama konusunda kendine özgü yaklaşımlara sahip düşünce sistemi; bu yaklaşımlar etrafında meydana gelen ekolleşmenin ürünü olan ilmi ve fikri birikimdir.

(bk. İlyas Üzüm, "Mezhep", TDV İslam Ansiklopedisi, C 29, s. 526-532.)

Günümüze kadar varlığını devam ettiren mezhepler genel hatlarıyla; itikadi-siyasi, ameli-fıkhi yorumlar olmak üzere ikiye ayrılır. İtikadi mezhepler dinin inanca yönelik esaslarıyla ilgili farklı görüşler ortaya koyarken fıkhi mezhepler ameli yönüyle ilgili farklı görüşler ortaya koyar.

Şema 5.2: İslam düşüncesindeki mezhepler.

Fırka, siyasi ve itikadi mezhepler için kullanılan terimdir.[6] İslam fikir tarihinde insanın olaylara bakışını ve algılayışını etkileyen birçok sebep vardır. Bazen insani ve içtimai bazen siyasi ve felsefi bazen de ahlaki ve kültürel gerekçelerle insanlar dinî konularda ayrılığa düşmüşlerdir.

Yorum farklılığına sebep olan ana etkene göre bunları çeşitlendirmek ve isimlendirmek mümkündür. Siyasi-itikadi oluşumlar "fırka" olarak isimlendirilirken "mezhep" ise fıkhi oluşumlar için verilen bir isimdir. Bazen bunları birbirlerinden kesin ve kalın çizgilerle ayırmak mümkün olmayabilir. İtikadi mezheplerin ortaya çıkışında siyasi sebepler olabildiği gibi siyasi bir fırkanın ortaya çıkışında da itikadi, dinî gerekçeler olabilir.

Not Edelim

Fırka kelimesi (çoğulu fırak) sözlükte "ayırmak, bölmek; açıklayıp hükme bağlamak" manalarına gelen fark kökünden isim olup insanlar arasından ayrılmış belli bir grup ve topluluğu ifade eder.

(bk. Bekir Topaloğlu, "Fırka", TDV İslam Ansiklopedisi, C 13, s. 35.)

3. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE İTİKADİ VE SİYASİ YORUMLAR

İtikadi ve siyasi yorumlar kültürel çeşitlilik olarak görülmeli ve fikri zenginlik temelinde değerlendirilmelidir.

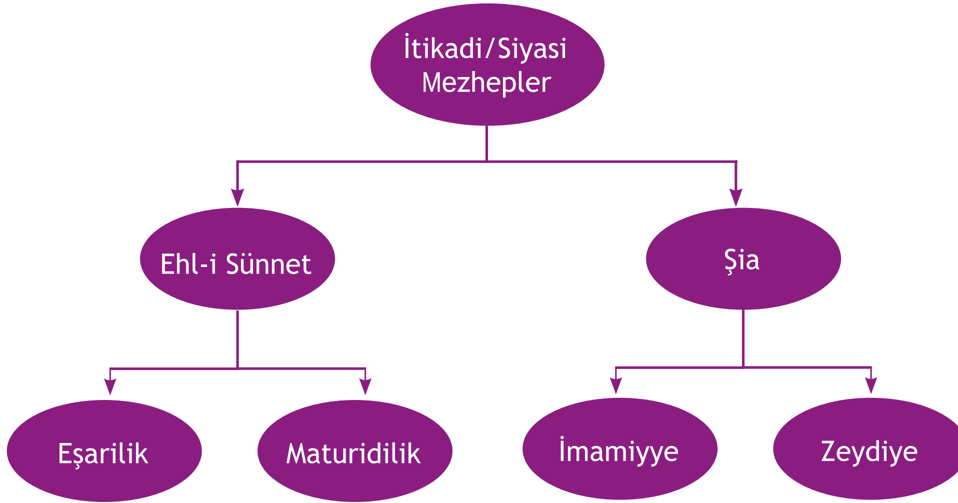
Hz. Peygamber'in vefatından sonra yaşanan siyasi gelişmeler, dinî yorumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.[7] Başlangıçta siyasi yorum farklılıklarından kaynaklanan ihtilaflar zamanla bazı itikadi mezheplerin oluşmasına neden olmuştur. Bir takım yorumlar da doğrudan inançla ilgili ihtilaflardan kaynaklanmıştır. Bu farklı yorumlar zamanla itikadi siyasi yorumlar şeklinde nitelendirilmiştir.

Düşünce özgürlüğünün bir ürünü olan çeşitli yorum ve mezheplerin ortaya çıkması doğal bir durumdur. Bundan dolayı da tarih boyunca Müslümanlar arasında dinî konularda pek

6 bk. Bekir Topaloğlu, "Fırka", TDV İslam Ansiklopedisi, C 13, s. 35.
7 Ethem Ruhi Fığlalı, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, s. 8.

çok görüş ve düşünce ileri sürülmüştür. Bu yorum zenginliğinin hakikatin ortaya çıkmasına katkı sağlayan çabalar olarak görülmesi gerekir. Bunun için de İslam dünyasında ortaya çıkan ve vahyin özüne ters düşmeyen tüm mezhep ve yorumlar kültürel zenginlik olarak görülmelidir.

İslam düşüncesinde inanç konularıyla ilgili olarak yapılan tartışmalar sonucunda ortaya çıkan ve en yaygın olarak bilinen itikadi siyasi mezhepler; Ehl-i Sünnet ve Şia'dır.

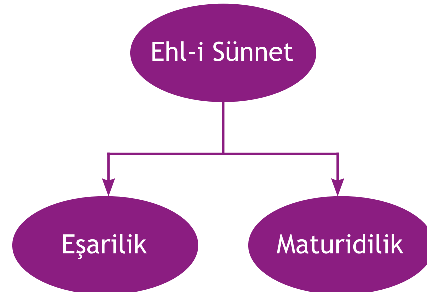

Şema 5.3: İslam düşüncesinde itikadi ve siyasi mezhepler.

Ehl-i Sünnet

Hz. Peygamber ile sahabenin, dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler Ehl-i Sünnet olarak tanımlanmıştır.[8] Hz. Peygamber hayattayken Ehl-i sünnet dahil hiçbir mezhep yoktu. İslam ve ona gönül verenlerin tümü için Müslüman kavramı kullanılmıştır. Zamanla Müslümanlar arasında dinî konularla ilgili olarak bazı görüş farklılıkları ortaya çıktı. Buna bağlı olarak farklı yorumlar, toplumda yaygınlık kazandı. Haricilik, Mürcie, Mutezile ve Şia gibi bazı mezhepler, fikir ve tutumlarıyla ana bünyeyi ve çoğunluğu oluşturan Müslümanlardan farklılaşmışlardır. İşte bu gruplardan herhangi birine mensup olmayıp çoğunluğun temsil ettiği çizgiyi sürdürenler Ehl-i sünnet olarak isimlendirilmişlerdir.

Hasan Basri'nin (ö.110/728) fikirleri ehl-i sünnet düşüncesine öncülük ederken Ebû Hanife'nin (ö.150/767) inanç ve amel konusundaki görüşleri ise Ehl-i Sünnet'in şekillenmesinde etkili olmuştur. Hasan Basri, siyasi olarak Emevi iktidarını tenkit etmekle beraber onlara karşı ayaklanma girişimlerini onaylamamış ve Müslümanlardan bu isyanlara katılmamalarını istemiştir. Ayrıca bu ekolün inançla ilgili görüşlerinin şekillenmesinde İmam Azam Ebû Hanife'nin fikirleri belirleyici olmuştur.

Şema 5.4: Ehl-i Sünnet mezhepleri.

Ehl-i sünnet İslam dininin temel inanç esaslarında genel olarak aynı düşündüğü hâlde bu inanç esaslarının yorumlanmasında ve açıklanmasında farklı görüşler benimseyerek kendi içerisinde Maturidilik ve Eşarilik olmak üzere iki ana ekole ayrılmıştır.

8 Yusuf Şevki Yavuz, "Ehl-i Sünnet", TDV İslam Ansiklopedisi, C 10, s. 526.

Görsel 5.4: Ebû Mansur el-Matüridî'nin türbesi, Özbekistan.

Maturidilik, Ebû Mansur Muhammed b. Mahmud el-Maturidi es-Semerkandi'nin (ö.333/944) görüş ve düşünceleri çevresinde oluşmuş itikadi ekoldür. İmam Maturidi, 862 yılında Semerkand'da Maturid mahallesinde doğmuş ve 944 yılında aynı yerde vefat etmiştir. Fıkıh konularında Hanefi mezhebinin görüşlerini kabul etmiştir. İmam Maturidi, inanç konusunda da Ebû Hanife'den etkilenmiş, onun eserlerinde geçen konuları ayrıntılarıyla açıklamıştır. Dinî konuları herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde aklî ve naklî delillerle ispatlamıştır.[9]

Maturidilik, özellikle Türkler arasında tanınmış ve kabul edilmiştir. Bu mezhep Türkiye, Kuzey Afrika, Orta Asya, Hindistan, Pakistan, Malezya ve Endonezya'yı kapsayan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.[10] Dinî konularda sadece dinî metinlerde geçen ifadeleri görünen şekliyle (zâhiri) alan gruplar ile daha çok akla öncelik veren Mutezile'nin din anlayışını isabetli bulmayan Maturidi, dikkatli bir şekilde dinî nakillerle aklı uzlaştırma yoluna yönelmiştir.[11]

Bilgi Kutusu

Aklî Delil: Bütün öncülleri akla dayanan delildir.

Naklî Delil: Bütün öncülleri nakle dayanan delildir.

(bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Delil", TDV İslam Ansiklopedisi, C 9, s. 137.)

Maturidiliğe göre Allah'ın (c.c.) varlığı ve sıfatları, peygamberlik, ahiret inancı gibi bilgiler akılla kavranabilir. İnsanlar akıllarını kullanarak davranışlarının iyi ve kötü olup olmadığını kavrayabilir. İmanın tamamlanması için amel çok önemlidir. Büyük günah işleyen kimse dinden çıkmaz fakat günahkâr olur, tövbe ederse affedilmesi umulur.[12]

Bilgi Kutusu

Maturidiliğin genel prensipleri şöyledir: Allah (c.c.) vardır, birdir, eşi ve benzeri yoktur. İnsanın, akıl yoluyla Allah'ın (c.c.) varlığına ulaşması mümkündür. Çünkü Allah, insandan aklını kullanmasını, düşünmesini ve ibret almasını istemektedir. Bunun için de akıl Allah'ı (c.c.) tanıma konusunda bağımsızdır ancak yükümlülük ifade eden hükümleri tanıma konusunda bağımsız değildir. Allah (c.c.) her şeyi bir hikmet üzere yaratır. Hiçbir şeyi boşuna yaratmamıştır. Kur'an-ı Kerim Allah (c.c.) kelamıdır ve Allah'ın (c.c.) kelam sıfatı onun zatıyla birlikte var olan ezeli bir sıfattır. Kur'an'ın harfleri ve sesleri sonradan yaratılmıştır. İnsanın fiilleri yaratma bakımından Allah'a (c.c.); kesb (kazanma) yönünden insana aittir. İnsana cüz'î irade verilmiştir. Bundan dolayı da insan tüm fiillerinden sorumlu olan bir varlıktır. İnsan bir şeyi yapmak istediği zaman Allah (c.c.), bu fiilin gerçekleşmesi için kudret yaratır ve insan da bu kudretle o fiili gerçekleştirir.

(bk. Bekir Topaloğlu, "Mâtürîdî", TDV İslam Ansiklopedisi, C 28, s.151-157.)

9 bk. Ahmet Turan, İslam Mezhepleri Tarihi, s. 169.
10 bk. Mustafa Öz, Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi, s. 427.
11 bk. Ebû Mansur el-Mâturidi, Kitâbu't-Tevhîd, s. 51-53.
12 bk. Abdulkâhir Bağdâdî, Mezhepler Arasındaki Farklar, s. 37.

Eşarilik, Ebû'l-Hasen el-Eşarî'nin görüşleri çevresinde şekillenmiş olan bir yorum biçimidir. Ebû'l-Hasen el-Eşarî, 873 yılında Basra'da doğmuş, 936 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. 40 yaşına kadar Mutezile'nin görüşlerini savunmuştur. Hayatının sonraki kısmında ise Mutezile'nin görüşlerine açıkça karşı çıkmış, hadis ve sünneti merkeze alan bir yaklaşımı benimsemiştir.

Eşarilik, akılcı bakış açısına sahip olan ve bunu gereğinden fazla ön plana çıkaran Mutezile ekolüne bir tepki olarak varlığını devam ettirmiştir.

Eşarilik'e göre Allah'ın (c.c.) ahirette müminler tarafından görülmesi mümkündür ve görülecektir. İyi ve kötü, güzel ve çirkin akıl ile değil ancak vahiy yoluyla bilinebilir. Büyük günah işleyen dinden çıkmaz. Günahı karşılığında cehennemde kalır sonra cennete gider veya Allah (c.c.) isterse onu affeder.

Görsel 5.5: Eşarilik başta Irak ve Suriye olmak üzere, Hicaz, Horasan, Mısır ve Kuzey Afrika'da yaygınlaşmıştır.

Bilgi Kutusu

"Sana biat edenler ancak Allah'a (c.c.) biat etmiş olurlar. Allah'ın (c.c.) eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a (c.c.) verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükafat verecektir."

(Fetih suresi, 10. ayet.)

İmam Maturidi ayette geçen Allah'ın (c.c.) eli ifadesinin mecaz olarak kullanıldığını ve bu kelimenin Allah'ın (c.c.) inananları koruması anlamına geldiğini söylemektedir. İmam Eş'âri ise Allah'ın eli ifadesinin gerçek anlamda kullanıldığını fakat Allah'ın (c.c.) elinin nasıl olduğu ile ilgili bir bilginin olmadığını söylemiştir.

Şia

Şia, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'yi (r.a.) ve ehl-i beytini halifeliğe (imamet) en layık kişi olarak gören ve onu meşru halife kabul eden; ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların ortak adıdır.[13]

Şiiler, imamet konusunu inanç esaslarından biri olarak kabul ederler. Onlara göre Hz. Ali'nin (r.a.) imameti hem ayetlerle hem de Hz. Peygamber'in vasiyetiyle sabit olmuştur. Dolayısıyla Hz. Ali'den (r.a.) önce hilafet makamına gelenlerin yönetimleri meşru değildir. Tarih içinde gelişerek itikadi, siyasi ve fıkhi konularda kendine özgü fikirleriyle bağımsız bir ekol olarak varlığını sürdürmüştür.[14]

Şia düşüncesine göre Hz. Ali (r.a.), Hz. Peygamber'den sonra insanların en üstünüdür. Başta Hz. Ali (r.a.) olmak üzere çocukları da imamete en layık olanlardır. Hz. Peygamber sağlığında Veda Haccı'ndan dönerken Gadîr-i Hum denen mevkide Hz. Ali'yi (r.a.) kendisinden sonra halife tayin etmiştir. Çünkü halife tayini ümmetin istek ve seçimine bırakılacak kadar küçük işlerden değildir. Buna göre on iki imam, masum yani günahsızdır. Bu imamların sonuncusu olan Muhammed Mehdi'nin bir gün dünyaya döneceğine inanılır.[15]

13 Ethem Ruhi Fığlalı, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, s. 133.
14 bk. Mustafa Öz, "Şîa", TDV İslam Ansiklopedisi, C 39, s. 111.
15 bk. İlyas Üzüm, "Şîa", TDV İslam Ansiklopedisi, C 39, s. 117.

Şema 5.5: Şiâ'nın 12 İmamı

Günümüzde Şiilik denildiği zaman genellikle İmamiye ekolü anlaşılır. Nas ve tayinle imam olanların sayısının on iki olduğuna inandıkları için "İsnâ aşeriyye" olarak da isimlendirilen İmamiye, İran'da resmî mezhep olarak benimsenmiştir. İmamiye ekolüne göre dinin temel esasları tevhid, nübüvvet, imamet, ahiret ve adalet olmak üzere beştir. İman esasları içinde yer alan imamet inancına göre imamların sayısı on ikidir ve on ikinci imam halen sağdır ve günü geldiğinde tekrar taraftarları arasına dönecek ve yeryüzünü adaletle yönetecektir.[16]

Şia'nın diğer önemli bir ekolü olan Zeydiye, İmamiye'nin dördüncü imamı Ali Zeynelabidin'in oğlu Zeyd'i imam kabul eder. Bugün Yemen'de yoğun olarak yaşayan Zeydiler, imamet konusundaki bazı görüşleriyle diğer Şii fırkalardan ayrılırlar. Onlara göre Hz. Peygamber isim ve şahıs belirterek kimseyi imam olarak tayin etmemiştir. Haşimoğullarına mensup, ilim, cesaret ve takva sahibi bir kimse imametini ilan ederek imamlığı hak etmiş olur. Zeydiler, imamların hatasız ve günahsız olmadığına, sayılarının da on iki ile sınırlandırılmadığına inanırlar.[17]

4. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE FIKHİ YORUMLAR

Farklı coğrafyalarda yaşayan insanların sahip oldukları kültürel birikim dini algılama biçimlerini ve günlük yaşamlarını etkilemiştir.

Allah'ın (c.c.) tüm insanlar için gönderdiği İslam dini, Arabistan Yarımadası'yla sınırlı kalmayıp kısa zamanda farklı coğrafyalara yayılmıştır. Bunun sonucunda farklı kültür ve yaşam tarzına sahip olan insanlar İslam dini ile tanışmışlardır.

İslam dinini yeni kabul eden toplumlar bazı sorunlarla karşılaşmış ve pek çok soru sormuşlardır. Fıkhi alandaki bu soru ve sorunlara çözüm bulabilmek için çalışan İslam

16 bk. Mustafa Öz, "İmamiyye", TDV İslam Ansiklopedisi, C 22, s. 207-209.
17 bk. Mustafa Öz, "Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye", s. 43-58.

Not Edelim

İslam mezhepleri, dinin yorumları olarak kabul edilmelidir.

âlimleri etrafında topluluklar oluşmuş böylece ameli fıkhi yorumlar ortaya çıkmıştır. Ayet ve hadisleri yorumlayarak hüküm çıkarma yeterliliğine sahip olan İslam âlimleri, çalışmaları sonunda elde ettikleri bilgi ve tecrübeleri öğrencileriyle ve diğer Müslümanlarla paylaşmışlardır. Halkın dinî uygulamalar konusundaki sorularına verilen cevaplar, zamanla sistemleşerek fıkhi mezhepleri oluşturmuştur.[18]

Dinî uygulama alanında ayet ve hadislerin farklı yorumlanması ve ameli anlamda ortaya çıkan küçük farklılıklar İslam toplumu için önemli kolaylıklar sağlamıştır. Fıkıh âlimleri farklı görüşleriyle halkın ibadetleri daha rahat anlayabilmesi ve uygulayabilmesine yardımcı olmuşlardır. Böylece farklı konular üzerinde Kur'an ve sünnete bağlı kalarak yorumlar yapmışlar ve günün meselelerine çözümler bulmuşlardır. Bu sayede Müslümanlara yeni ufuklar açmışlardır.

Düşünelim-Konuşalım

Fıkhi yorumlardaki çeşitlilik Müslümanların ibadet uygulamalarına nasıl yansır?

İslam âlimleri arasında, İslam'ın kesin hükümleri konusunda ihtilaf yoktur. Ancak bunların dışındaki bazı konularda mezhepler arası farklılıklar vardır. Dinin kesin hükümleri; beş vakit namaz, namazın farzları, oruç, zekât, hac gibi konular, Kur'an-ı Kerim'de açıklanan ve ihtilaf konusu olmayan meselelerdir.[19] Zamanla ortaya çıkan yeni meselelerle ilgili yeni yorumların ortaya konması her dönemde vardır. Bu yorumların temel esaslara ve temel kaynaklara bağlı olarak yapılması, sorunların çözümünde kolaylık sağlayacak ve İslam toplumuna zenginlik kazandıracaktır.

İslam düşüncesinde ameli-fıkhi yorumlar genellikle kurucuları kabul edilen müctehid imamların isimleriyle anılmaktadır. İmam Ebû Hanife, İmam Malik, İmam Şafiî, İmam Ahmed b. Hanbel ve İmam Cafer Sadık gibi büyük fakihler bugün İslam dünyasında yaşamakta olan Hanefi, Maliki, Şafii, Hanbeli ve Caferi mezheplerinin oluşmasına öncülük etmişlerdir.[20]

Hanefilik

Hanefilik, İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin görüş ve düşüncelerine dayanan fıkhi ekolün adıdır. Ebû Hanife, kendinden önceki fıkhi görüş ve rivayetleri, dönemindeki şartları ve ihtiyaçları dikkate alarak değerlendirmiştir. Dinin genel ilkelerini göz önünde bulunduran Ebû Hanife, nakil ile akıl ve hadis ile rey arasında dengeli bir yol benimsemeye çalışmıştır.

Görsel 5.6: Ebû Hanife'nin "el-Fıkhu'l-Ekber" adlı eseri.

Ebû Hanife fıkhi içtihatlarda bulunurken akla ve akıl yürütmeye başvurması sebebiyle kendisine ve taraftarlarına rey

18 bk. Ferhat Koca, "Mezhep", TDV İslam Ansiklopedisi, C 29, s. 537-542.
19 Muhammed Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, s. 70.
20 bk. Mehmet Erdoğan, Fıkıh İlmine Giriş, s. 17-57.

ehli denilmiştir. Dinin genel ilkelerini, toplumun geleneklerini ve insan için faydalı olanı dikkate alarak yapmış olduğu içtihatlar, Hanefi mezhebinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ebû Hanife'nin önde gelen öğrencileri İmam Muhammed ve Ebû Yusuf gibi alimlerin, bu mezhebin gelişmesinde ve yayılmasında önemli katkıları olmuştur. Irak'ta doğan Hanefi mezhebi, Abbasiler Dönemi'nden itibaren İslam coğrafyasının özellikle doğu bölgelerinde yaygınlaşarak büyük bir gelişme göstermiştir. Hanefilik, günümüzde daha çok Türkiye, Balkanlar, Hindistan, Pakistan, Afganistan, Irak, Suriye ve Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan Müslümanlar arasında yaygındır.[21]

Bilgi Kutusu

İmam Ebû Hanife Kimdir?

Asıl adı Numan b. Sabit olan Ebû Hanife 699 yılında Kufe'de doğdu ve 767 yılında vefat etti. Irak'ın ünlü âlimlerinden ders alarak bilgisini geliştirdi. Hocası Hammad b. Ebî Süleyman'ın vefatı üzerine onun yerine geçti ve ders vermeye başladı. Kısa sürede ünü tüm ilim çevrelerinde yayıldı ve öğrencileri arttı. Ticaretle de uğraşan Ebû Hanife, müctehit düzeyinde birçok talebe yetiştirdi. Fıkıh bilgisi ve birçok konudaki pratik çözümleri sayesinde İmamı Azam ismiyle anıldı. Ömrünün büyük bir kısmını ilim öğrenmek ve öğrenci yetiştirmekle geçirmiştir. Fıkhu'l Ekber en önemli eseridir.

(bk. Mustafa Uzun Postalcı, "Ebû Hanîfe", TDV İslam Ansiklopedisi, C 10, s.131-138.)

Malikilik

Malikilik, büyük hadis ve fıkıh âlimi olan Malik b. Enes'in görüşlerine dayanır. Görüş ve uygulamalarında Kur'an, sünnet, sahabe ve tabiin sözlerine sırasıyla riayet eder. Maliki mezhebinin en önemli özelliği, Medine halkının uygulamalarına diğer mezheplerden daha fazla önem vermesidir. Bunun için de Medine halkının örfü, dinin anlaşılmasında önceliklidir. Çünkü Hz. Peygamber, yaklaşık on yıl burada yaşamış, onların örf ve âdetlerinden dine aykırı olanları kaldırmış, bir kısmını düzeltmiş ve bazılarına da dokunmamıştır.

Görsel 5.7: İmam Malik'in "Muvatta" adlı eseri.

İmam Malik'in görüşleri Hicaz bölgesinde yayılmış, ardından öğrencileri aracılığıyla Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs'e taşınmıştır. İspanya'da kurulan Endülüs Emevi Devleti, bir dönem Malikiliği resmi mezhep olarak benimsemiştir. Günümüzde Maliki mezhebi Mısır, Tunus, Cezayir, Fas ve Sudan'da yaşayan Müslümanlar arasında yaygındır.

21 bk. Ali Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 16, s. 1-21.

Bilgi Kutusu

İmam Malik Kimdir?

Malik b. Enes, 712 yılında Medine'de dünyaya geldi. İlmi tahsilini burada tamamladı. Dönemin büyük âlimlerinden ilim öğrenen İmam Malik, Mescid-i Nebevi'de ders ve fetva vermeye başladı. Medine fıkhının imamı olarak tanınan Malik b. Enes, 795 yılında vefat etti. Muvatta isimli hadis kitabı İmam Malik'in hadislerden ve sahabe sözleriyle tabiîn fetvalarından derlediği en önemli eseridir.

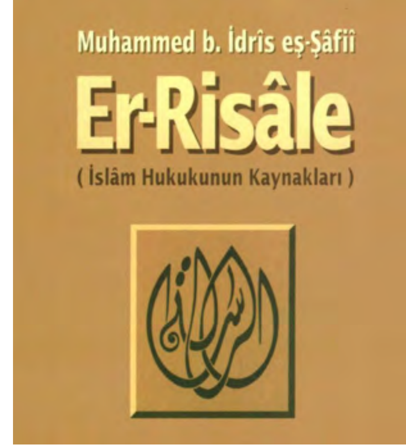
(Ahmet Özel, "Mâlik b. Enes", TDV İslam Ansiklopedisi, C 27, s. 506-513.)

Şafiilik

Şafii mezhebi, Muhammed b. İdris eş-Şafii'nin dinî yorum ve görüşlerini esas alır. İmam Şafii, çok farklı coğrafyalarda bulunmuş ve karşılaştığı farklı problemlere cevap verme konusunda kendisinden sonraki âlimlere örnek olmuştur. Yaptığı yorumlar, karşılaşılan farklı sorunların çözümünde ufuk açıcı olmuştur.

Dönemin birçok ilim merkezini gezen ve buralardaki gelenekler hakkında bilgi sahibi olan İmam Şafii, bazı fetvalarını bulunduğu çevrenin şartları doğrultusunda zaman zaman gözden geçirmiştir.

İmam Şafii, fıkıh usulünün sistemleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Fıkıh usulü ilminin temel ilkelerini ortaya koyduğu "er-Risale" isimli kitabı günümüze kadar ulaşmış önemli eserlerdendir. Bu eseri kendisinden sonra gelen pek çok fıkıh âlimine kaynak olmuştur.[22]

Görsel 5.8: İmam-ı Şafiî'nin "er-Risâle" isimli meşhur eseri.

Şafii mezhebi de diğer mezhepler gibi herhangi bir meselenin çözümü için ilk önce Kur'an ve sünnete başvurur. Eğer bir mesele hakkında hüküm Kur'an ve sünnette varsa başka delile başvurulmaz, yoksa önce icma ardından da kıyas deliline gidilir. Şafii mezhebi, ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile Mısır, Suriye, Filistin, Irak ve Endonezya gibi ülkelerde yaşayan Müslümanlar arasında yaygındır.

Bilgi Kutusu

İmam-ı Şafiî Kimdir?

İmam-ı Şafii, 767 yılında Filistin'in Gazze şehrinde doğdu. Küçük yaşlarda Medine'ye yerleşerek tahsilini burada tamamladı. Döneminde Hicaz ve Irak olarak belirginleşen fıkıh ekollerinin yaklaşımlarını ve yöntemlerini öğrenerek bu iki fıkhı birleştirmeye çalıştı. İmam Şafii, fıkıhta kendi yöntemini ortaya koyarak birçok öğrenci yetiştirmiştir. Ömrünün sonlarına doğru Mısır'a yerleşen İmam Şafii, buranın örf ve âdetlerini göz önünde bulundurmuş; bazı fetvalarından vazgeçerek bunların yerine yeni görüşler ortaya koymuştur. Fıkıh usulünün temellerini "er-Risale" isimli eserinde kaleme alan İmam Şafii, 820 yılında Mısır'da vefat etmiştir.

(bk. Bilal Aybakan, "Şafiî", TDV İslam Ansiklopedisi, C 38, s. 223-233.)

22 bk. Bilal Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 38, s. 233-247.

Bilgi Kutusu

İcmâ: İslam âlimlerinin dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmelerini ve bütün Müslümanların ortaklaşa benimsedikleri dinî hükümleri ifade eden dinî delil.

(İbrahim Kafi Dönmez, "İcmâ", TDV İslam Ansiklopedisi, C 21, s. 417.)

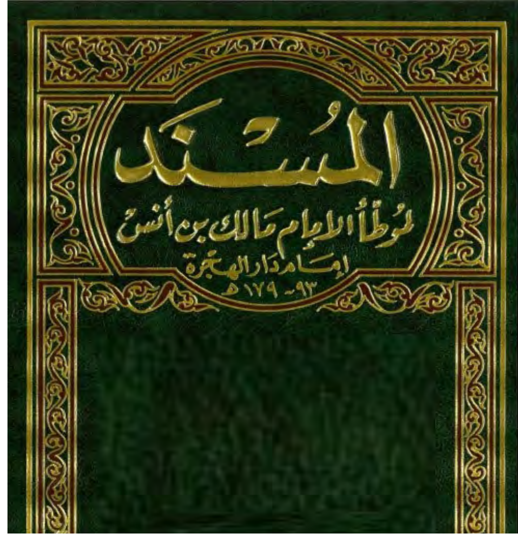
Kıyas: Fıkıhta, "hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özelliğe veya benzerliğe dayanarak hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemek" anlamına gelir.

(H. Yunus Apaydın, "Kıyas", TDV İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 529.)

Hanbelilik

Hanbeli mezhebi, ünlü hadis ve fıkıh âlimi Ahmed b. Hanbel'in görüşlerini esas alır. Hanbeli mezhebinin, dinî konularda hüküm verirken öncelikli kaynağı Kur'an, sonrasında ise Hz. Peygamber'in sünneti olmuştur.

Hanbelilik mezhebi, "Hakkında haram olduğuna dair kesin bir hüküm bulunmayan şey helaldir." ilkesini esas alan bir yorum ve anlayışa sahiptir. Bu yorum sayesinde İslam toplumunda günlük hayatta karşılaşılan pek çok sorunun çözümü sağlanmıştır. Müslümanlar, yeni karşılaştıkları birçok şeyin helal mi haram mı olduğu şüphesinden kurtulabilmiştir. Hanbeli mezhebinde zorunlu olmadıkça kişisel görüşle karar verme (rey) tercih edilmemiştir. Bunun için de mezhepte hadise dayalı bir fıkıh anlayışı hâkimdir.

Görsel 5.9: İmam Ahmed b.Hanbel'in "Müsned" adlı eseri.

Bağdat'ta ortaya çıkan Hanbelilik, Ahmed b. Hanbel'in önde gelen öğrencileri tarafından İslam dünyasının diğer bölgelerine de yayılmıştır. Bu mezhep günümüzde daha çok Hicaz bölgesi, Irak, Suriye, Filistin ve Mısır'da yaygındır.[23]

Bilgi Kutusu

İmam Ahmed b. Hanbel Kimdir?

781 yılında Bağdat'ta doğan Ahmed b. Hanbel küçük yaşlardan itibaren İmam Muhammed, Ebû Yusuf ve İmam Şafii gibi dönemin âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. İslam dünyasının birçok bölgesini dolaşarak hadis derlemiş ve bunları el-Müsned isimli hadis kitabında bir araya getirmiştir. Kur'an'ın mahluk olmadığını dile getirdiği için Abbasiler Döneminde baskıya maruz kalmıştır. İmam Şafii'nin fıkıh bilgisini ve hüküm çıkarma yöntemini benimseyen Ahmed b. Hanbel, sadece rivayetlerle yetinmemiş, bunların fıkhı amaçlarını da araştırmıştır. Ahmed b. Hanbel 855 yılında vefat etmiştir.

(bk. Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 15, s. 525-547.)

23 bk. Ferhat Koca, "Hanbeli Mezhebi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 15, s. 525-547.

Caferilik

Caferi mezhebi, İmam Cafer-i Sadık'ın inanç, ibadet ve muamelat konusundaki görüşlerini esas alan bir oluşumdur.

Cafer-i Sadık, hadis ilminde otorite olarak kabul edilmiştir. İmam Malik ve Ebû Hanife ile görüş alışverişinde bulunmuş, fazilet ve takvasıyla tanınan bir kişi olmuştur. Bu özellikleri sebebiyle birçok âlimin ve Müslümanın saygı ve sevgisini kazanmıştır.

Bilgi Kutusu

İmam Cafer-i Sadık Kimdir?

Cafer-i Sadık Medine'de doğmuştur. İmamiye'nin beşinci imamı Muhammed el-Bâkır'ın oğludur. İlk tahsilini dedesi ve babasından almıştır. Babasından sonra imamet görevini üstlenerek Şia'nın altıncı imamı olmuştur.

İmamet konusunda Zeydîler hariç Şia'nın tüm kolları Cafer-i Sadık'ın imam olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Fazilet ve takva sahibi olan İmam Cafer-i Sadık, tüm Müslümanların saygı ve sevgisini kazanmıştır. Hadis ve fıkıh ilminde büyük bir yeri olan Cafer-i Sadık, Ebû Hanife gibi döneminin önemli âlimleriyle de görüşerek ilmî konular hakkında görüş alışverişinde bulunmuştur. 765 yılında Medine'de vefat etmiştir.

(bk. Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdık", TDV İslam Ansiklopedisi, C 7, s. 1-3.)

Caferilik, on iki imama inanmayı dinin asli bir hükmü olarak kabul eder. Caferiler, dinî konularda Kur'an-ı Kerim ve sünnetin yanı sıra masum kabul ettikleri on iki imamın sözlerini de delil olarak kullanırlar. Dinî konularda içtihat etme yetkisine sahip olmayanlar hayatta olan bir müçtehidi kendisine rehber edinerek taklit etmek zorundadır. Sözleri hadis kabul edilen on iki imamdan nakledilen rivayetlerle birlikte diğer hadisleri de içinde barındıran dört temel eser Caferi mezhebinin ana kaynaklarını oluşturur.

Günümüz İmamiye Şiası'nın ameli/fıkhi yorumu olan Caferilik; İran, Irak, Suriye, bazı körfez ülkeleri ile Afganistan ve Pakistan gibi yerlerde yaşayan Müslümanlar arasında yaygındır. Ülkemizin bazı yörelerinde de bu mezhebi benimseyen Müslümanlar yaşamaktadır.

Not Edelim

Caferi mezhebine on iki imamı kabul ettiklerinden dolayı İsna Aşeriyye; imamlara inanmayı imanın şartlarından biri olarak gördükleri için İmamiyye; itikad ve ibadette Cafer-i Sadık'ın görüşlerine dayandıkları için Caferiyye denilmiştir.

5. KUR'AN'DAN MESAJLAR: NİSA SURESİ 59. AYET

> **"Ey İnananlar! Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz, Allah'a ve ahiret gününe inanmışsanız onun halini Allah'a ve Peygambere bırakın. Bu, hayırlı ve netice itibariyle en güzeldir."**

Nisâ suresi, Medine Dönemi'nde inmiştir. 176 ayettir. Sure, özellikle kadın haklarından, onların hukuki ve sosyal konumlarından bahsettiği için bu adı almıştır. "Nisâ" kadınlar demektir.

"Söz tutmak, boyun eğmek, emri yerine getirmek" manasına gelen itaat, sosyal, siyasi, hukuki ve ahlaki boyutları olan bir kavramdır. Çünkü insan toplum içinde ve toplumun oluşturduğu en üst kurum olan devlet içinde yaşamak durumundadır.

Allah'a (c.c.) itaat, O'nun ve elçisinin emir ve iradesine uymak demektir.[24] Hz. Peygamber'e itaat ise de öncelikle tebliğ ettiği Kur'an'a ve sünnete uymaktır.

Müslümanların Allah (c.c.) ve Resulü yanında kendi içlerinden yöneticilere de itaat etmeleri gerekir. Bu itaatin sınırları da hadislerde şu şekilde ifade edilmiştir: "*Hiçbir mahlûka, Allah (c.c.) emrine uymadığı takdirde itaat edilemez.*", "*Ancak mâruf (meşrû) olan emre itaat edilir.*", "*Allah'a (c.c.) itaatsizlik sayılan emre itaat edilmez.*" mealindeki[25] hadisler bu kaideyi açıkça ifade etmektedir.

Yorumlayalım

"Bin işçiye bir başçı lazımdır." atasözünü yöneticilere itaat etmenin gerekliliği açısından yorumlayınız.

Ayetin nüzul sebebi de aynı kaideyi destekler mahiyettedir: Hz. Peygamber gönderdiği bir birliğin başına Abdullah b. Huzâfe'yi görevlendirmişti. Abdullah bir sebeple öfkelenmiş, emri altındakilere odun toplayıp yakmalarını, ateş yanınca da içine girmelerini emretmişti. Emri alanlar tereddüt içinde kaldılar. Bir kısmı "Komutana (Ulu'l-emre) itaat edilir." diye ateşe girmeye teşebbüs ediyorlar, bir kısmı ise "İtaatin, buyruğun meşrû olmasına bağlı bulunduğunu" düşünerek onları engelliyorlardı. Bu çekişme devam ederken ateş söndü, seferden dönünce durumu Hz. Peygamber'e arz ettiler. "Ateşe girseydiler kıyamete kadar ondan kurtulup çıkamazlardı. İtaat ancak meşru emre olur." buyurdu.[26]

Yorumlayalım

"Eğer üzerinize Habeşli ve burnu kulağı kesik bir köle, emir tayin edilse, sizi Allah'ın (c.c.) kitabı ile sevk ve idare ettiği sürece, onun emirlerini dinleyiniz ve itaat ediniz."

(İbn Mâce, Cihâd, 39; Buhârî, Ahkâm, 4.)

Yukarıdaki hadisi yöneticilere itaat ve itaatin ölçüsü açısından yorumlayınız.

İslam dini, gerek kamu gerekse özel hayatta bazı sıfat ve özellikleri taşıyan kimselere itaat edilmesini, onların buyruklarının yerine getirilmesini ve söylediklerine uyulmasını istemiştir. Başkan, aile reisi, kumandan, ana baba ve bilmeyenlere göre alimler bunlardandır.

24 Ömer Mahir Alper, "İtaat", TDV İslam Ansiklopedisi, C 23, s. 444-445.
25 Buhârî, Ahkâm, 4; Megâzî, 59; Müslim, İmâre, 39.
26 Buhârî, Ahkâm, 4; Megâzî, 59.

“Bir hususta anlaşmazlığa düşmek” Allah (c.c.) ile mümin kulları arasında olamaz, Hz. Peygamber ile O’na inananlar arasında da düşünülemez. Geriye yönetici, yönetilen, bilen, soran... şeklinde toplum kalır. Bu çerçevede toplum arasında bir anlaşmazlık çıktığında mesele Allah’a (c.c.) ve Resule götürülür.

Meselenin “Allah’a (c.c.) götürülmesi” Kur’an’a, “Resule götürülmesi” ise sünnete başvurmayı gerektirir. Kıyamete kadar ortaya çıkacak bütün anlaşmazlıkların konu konu, parça parça çözümü Kitap ve Sünnette bulunmaz. Ancak bütün anlaşmazlıkların çözümüne ışık tutan ilkeler, işaretler ve örnek çözümler vardır. Bunlardan yararlanarak çözüm bulma yoluna gidilir.

Yorumlayalım

Güneş kendisine verilen görevi bir süreliğine yerine getirmese ne olurdu? Toplumu oluşturan her bir fert kendilerine verilen emirleri yerine getirmese o toplum, o devlet varlığını nasıl sürdürür?

Etkinlik Yapalım

Nisâ suresinin 59. ayetini inceledikten sonra çıkardığınız mesajları aşağıdaki boşluklara yazınız.

....

....

....

....

....

....

Ünitemizi Değerlendirelim

A) Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere doğru sözcüğü/sözcükleri yazınız.

1. ...., İslam dünyasında ortaya çıkan ilk siyasi itikadi yorumdur.
2. İslam itikadını delilleriyle savunan ilme .... denir.
3. İslam düşüncesinde inanç konularıyla ilgili olarak yapılan tartışmalar sonucunda ortaya çıkan ve en yaygın olarak bilinen siyasi itikadi mezhepler; .... ve Şia'dır.
4. .... Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'yi ve ehl-i beytini halifeliğe (imamet) en layık kişi olarak gören ve onu meşru halife kabul eden; ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların ortak adıdır.
5. ...., İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin görüş ve düşüncelerine dayanan fıkhi ekolün adıdır.

B) Aşağıdaki açık uçlu soruların cevaplarını boş bırakılan yerlere yazınız.

6. **İslam düşüncesinde din ve din anlayışı arasındaki fark nedir?**

7. **Mezhep ne demektir?**

8. **İslam düşüncesinde yorum biçimleri kaça ayrılır?**

9. **İslam düşüncesinde yorum biçimlerinin birbirinden farklı olmasının sebepleri nelerdir?**

10. **İslam düşüncesinde yorumları birleştiren unsurlardan "nübüvvet" (peygamberlik) konusunu bir ayetle açıklayınız.**

C) Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları okuyunuz ve doğru seçeneği işaretleyiniz.

I. Hz. Peygamber'in vefatından sonra hilafetin, kıyamete kadar Hz. Ali (r.a.) ve soyundan gelenlere ait olduğunu iddia eden siyasi mezhep, Şia'dır.

II. Önceleri Mutezile'ye mensup iken ayrılıp kendi itikadi mezhebini oluşturan din bilgini, İmam Eşarî'dir.

III. Fıkıh ilmindeki başarısı ve fıkhi meselelere sunduğu çözümlerle "İmam-ı Azam" ünvanını alan din bilgini İmam Mâturidî'dir.

IV. Hadis alanında yazılmış ilk eserlerden biri olan "Muvatta"nın yazarı İmam Şafî'dir.

11. Yukarıdaki bilgilerden hangileri doğrudur?

A) I-II B) I-III C) I-II-III D) I-II-IV E) I-III-IV

12. İslam düşüncesinde yorumları birleştiren unsurlarla ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Tevhit konusunda mezhep imamları ortak görüşler ileri sürmüşlerdir.

B) İslam mezhepleri Kur'an-ı Kerim'in ilahi kitap olduğunu kabul etmişlerdir.

C) Allah'ın (c.c.) varlığının akılla bilinebileceği bütün mezhepler tarafından kabul edilmiştir.

D) İslam mezhepleri nübüvvetin gerçek olduğu konusunda ortak görüş belirtmişlerdir.

E) Ahirete imanın bir gereklilik olduğu İslam mezheplerince kabul edilmiştir.

"İnsanın bakış açısı, sosyal hayatının kendine özgü yapısı içerisinde gelişir. Bireyin köyde veya şehirde yaşıyor oluşu, ekonomik farklılıklar, toplumsal refah düzeyi, afetler, savaş-barış ortamları toplumların dinî anlayışlarını etkiler."

13. Yukarıdaki paragrafa göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılamaz?

A) İnsanların bakış açısı zamanla gelişebilir.

B) Ekonomik farklılıklar insanların yorumlarını etkiler.

C) İnsanların bakış açılarının birbirinden farklı olmasında bazı sebepler etkilidir.

D) Dinî anlayışlar hiç bir zaman insanların bulundukları ortama göre değişmez.

E) Toplumsal refah düzeyi insanların dinî anlayışlarını etkiler.

"İslam düşüncesindeki yorumları birleştiren unsurlardan bir tanesi de Kur'an-ı Kerim'dir.(I) Kur'an-ı Kerim, hem lafzı hem manasıyla bir mucizedir ve kıyamete kadar da değişmeyecektir. (II) Ahirete iman konusundaki yorumlar da benzer özelliklere sahiptir. (III) Mezhep imamları, Kur'an-ı Kerim'in lafız ve mana bakımından yalnızca Allah (c.c.)'a ait olduğu ve peygamberler dahil hiçbir insan sözünün onda olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. (IV) Bu sebeple mezhep imamlarının dinî bir konuda hüküm çıkarmak için başvurdukları ilk kaynaktır. (V)"

14.Kur'an-ı Kerim'le ilgi yukarıdaki paragrafta numaralandırılmış cümlelerden hangisi anlam akışını ve konu bütünlüğünü bozmaktadır?

A) I B) II C) III D) IV E) V

İnsan yorum yapabilen bir varlıktır. Herhangi bir konuyu anlamaya çalışırken kendi mizaç ve karakterinin etkisinde kalır ve farklı sonuçlara varabilir. İnsanın bu özelliği, farklı din anlayışlarının oluşmasını sağlayan önemli etkenlerin başında gelmektedir.

15.Yukarıdaki paragrafta din anlayışındaki farklılıklara sebep olan etkenlerden hangisine değinilmiştir?

A) Ekonomi B) Ortam ve kültür C) İnsanın yapısı D) Toplumsal değişim E) Evrensellik

16, 17 ve 18. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Dünyanın bütün renkleri bir araya toplanmışlar. Hangi rengin en önemli ve en özel olduğunu tartışmaya başlamışlar.

Yeşil söze başlamış: Elbette en önemli renk benim. Ben yaşamın ve umudun rengiyim! Çimenler, yapraklar, ağaçlar için seçilmişim. Yeryüzüne şöyle bir bakın, her taraf benim rengimle kaplı değil mi?

Mavi oradan atılmış: Sen sadece yeryüzünün rengisin, ya ben? Ben hem denizin hem gökyüzünün rengiyim. Gökyüzündeki mavi, insanlara huzur verir ve huzur olmadan da siz hiçbir şey yapamazsınız!

Sarı söze karışmış: Siz dalga mı geçtiğinizi sanıyorsunuz? Ben güneşin rengiyim, bu dünyaya sıcaklık verenim. Ben olmasam hepiniz soğuktan donardınız.

Turuncu onun sözünü kesmiş: Ya ben? Ben direncin ve sağlığın rengiyim. İnsanın yaşaması için gerekli vitaminler benim rengimde. Pek ortalarda görünmeyebilirim; ama güneş doğarken ve batarken gökyüzüne o güzelim rengi veren benim, unutmayın!

Kırmızı dayanamayıp sözü almış: Ben hepinizden üstünüm! Ben kan rengindeyim! Kan olmadan yaşam olur mu? Hem ben cesaret ve tehlikenin rengiyim! Ateş, rengini benden alır.

Mor ayağa kalkmış: Hepinizden üstün olan benim! Ben gücün ve asaletin rengiyim. Bütün liderler ve krallar beni seçmişler. Otorite ve bilgeliğin rengi benim. İnsanlar beni sorgulamaz. Aksine beni dinler ve bana itaat ederler. Ve bütün renkler bir ağızdan konuşmaya devam edip kavgaya tutuşmuşlar.

Bir anda şimşekler çakmaya ve yağmur damlaları gökten inmeye başlamış. “yağmur”un sesi duyulmuş: “Bu kavganızın anlamı ne? Bu üstünlük kavganız neden? Siz bilmiyor musunuz ki her biriniz farklı bir görev için yaratıldınız, birbirinizden farklısınız ve her biriniz çok özelsiniz. Haydi, şimdi el ele tutuşup bana gelin!”

Renkler bu sözlerden çok utanmışlar. El ele tutuşup gökyüzüne doğru havalanmışlar ve bir yay şeklinde oraya yerleşmişler. Yağmur, “Bundan sonra her yağmur yağdığında siz birleşip bir renk cümbüşü olarak gökyüzünden yeryüzüne doğru uzanacaksınız. İnsanlar sizi gördükçe huzur duyacak güç bulacaklar. İnsanlara yarınlar için bir umut olacaksınız. Gökyüzünü bir kuşak gibi saracaksınız ve size ‘gökkuşağı’ diyecekler. Anlaştık mı?” dedi. Bu yüzden ne zaman dünyamızı yağmur yıkasa ardından gökkuşağı belirir.

Biz de gökkuşağındaki o renkler gibi birbirimizden farklı ve çok özeliz. Bunun farkında olmalı ve uyum içinde yaşamalıyız. İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorumlar da kendi içinde, uyumlu ve özel olabilir. Ancak bunlar Allah’ın (c.c.) insanlığa rahmet olarak gönderdiği Kuran’ın ışığında birer zenginlik demektir. Bu yorumlar ve mezhepler Kur’an’a bağlı kaldıkları ve onun ışığından faydalandıkları sürece bir gökkuşağı oluşturabilirler.
(bk. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (2010), s. 153-160.)

16. Renklerin kendilerini diğerlerine göre daha özel hissetmelerinde öne çıkan temel unsurlar nelerdir?

17. Renklerin bir araya gelmesinde yağmurun birleştirici rolünü açıklayınız.

18. Dinî yorumların, çağlara ve ortama göre dinin anlaşılma biçimlerini ortaya koyan bir zenginlik olmasında, farklı düşüncelere saygı duymanın nasıl bir önemi vardır?

SÖZLÜK

A

ahlak : İnsanın yaratılışından gelen özellikleri ile insanların iyiliğini ve mutluluğunu hedef alan kuralların hayata geçirilmesi ile kazanılan iyi ve güzel davranışlar.

aile : Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik.

akıl : Düşünme, anlama ve kavrama gücü, us. Sadece insanda var olan; yararlı ile zararlıyı, iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini ayırt etme yeteneği.

âlim : Bilen, ilim sâhibi.

analiz : Bir şeyin, bir bütünün, bir problemin, parçaların ayrı ayrı incelenmesi, parçaların birbiriyle olan ilişkilerinin incelenmesi ya da parçaların bütünle olan ilişkisinin araştırılması amacıyla, bileşensel öğelerine ayırılması.

antropoloji: İnsanın kökenini, biyolojik özelliklerini, toplumsal ve kültürel yönlerini inceleyen bilim, insan bilimi.

arş : Allah Teâlâ'nın yarattığı en büyük varlık. Yedi kat göklerin ve kürsînin üstünde olup, halk (madde) âleminin sonu, emr (maddesizlik) âleminin başlangıcı.

asr-ı saâdet: Hz. Peygamber'in yaşadığı devir hakkında kullanılan bir terim.

B

batıl : Fani, geçici, devamlı olmayan, yok olan. Dinin özünde olmayan, sonradan uydurulan şeyler

beytullah : Kâbe

böbürlenmek: Övünerek kabarmak, üstünlük taslamak, kurulmak

C-Ç

cahiliyye : Arapların İslam'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslami devirdekinden ayırt etmek için kullanılan kavram. İslam'a uymayan her türlü inanç, söz, fiil ve davranışı ifade eder.

D

değer : Üstün nitelik, meziyet, kıymet.

din : Lügat olarak usul, adet, tutulan yol, hüküm, ceza, itaat anlamına gelir. Terim olarak, Allah Teâlâ tarafından konulmuş olan, insanların yeryüzündeki yaşayışlarını düzenleyerek onları hem bu dünyada hem de ahirette saadete eriştiren, akıl sahibi kimseleri kendi hür iradeleriyle hayırlı ve güzel şeylere işlere yönelten, ilahi kanun ve düzendir.

E

ecel : Süre, belirlenmiş vakit. Ölüm için belirlenen ve takdir edilen zaman.

ekoloji : Canlıların hem kendi aralarındaki hem de çevreleriyle olan ilişkilerini tek tek veya birlikte inceleyen bilim dalı.

ekonomi : İnsanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü, iktisat.

el-emin : 1. Kendisine güvenilen kişi

2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) lakabı.

erdem : 1. Ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı, fazilet 2. İnsanın ruhsal olgunluğu.

evren : 1. Gök bilimi, gök varlıklarının bütünü, kâinat, cihan, âlem, kozmos 2. Düzenli ve uyumlu bir bütün olarak düşünülen bütün varlıklar.

F

fazilet : Olgunluk, erdemlilik, üstünlük, değer, kıymet.

fesat : Önceden düzenli olan bir şeyin bozulması, bir kimsenin doğruluktan sapması.

fetva : Herhangi bir işin dine (İslamiyet'e) uygun olup olmadığına dâir İslam âlimleri tarafından verilen cevap.

fıkıh : İslam ibadet ve hukuk ilmi.

fıtrat : Yaradılış, hilkat.

G

gazve : Hz. Peygamber'in doğrudan katıldığı askeri/siyasi seferler.

günah : 1. Suç. 2. İlahi emir ve yasaklara aykırı fiil ve davranış.

H

hadis : 1. Hz. Muhammed'in söz ve davranışları. 2. Bu söz ve davranışları inceleyen bilim.

hanif : 1.İslam Dini'ne sımsıkı bağlı olan kimse. 2. İslamiyet'ten önce tek Tanrıya inanan.

hayâ : Utanma, çekinme anlamına gelir. Ahlak kavramı olarak, kınanma endişesiyle, kurallara aykırı davranmaktan kaçınma ve bunu sağlayan duygu.

hikmet : İnsanın varlıkların hakikatini, gerçek yüzünü, gücü oranında bilip ona göre hareket etmesi.

hilye : Peygamberimizin huylarını, güzel ahlakını, yaşayış tarzını, dış görünüşünü ve kişisel özelliklerini anlatan rivayetleri, güzel ve süslü yazıyla yazılarak oluşturulan levhalar.

I-İ

ibadet : Boyun eğme, itaat etme, saygı duyma. Allah'ın (c.c.) insanlara emrettiği ve insanların da Allah'a (c.c.) karşı yapmakla yükümlü oldukları tüm davranışlar.

ibaha : Mübah, haram veya mekruh olmayan, yapılması dinen yasaklanmamış, Allah katında yapılıp yapılmaması eşit olan davranışlar.

içtihat : Yasada veya örf ve âdet hukukunda uygulanacak kuralın açıkça ve tereddütsüz olarak bulunmadığı konularda, yargıcın veya hukukçunun düşüncelerinden doğan sonuç. İçtihat yapan kişiye müçtehit denir.

iddet : "Saymak, miktar, adet" anlamına gelen iddet, bir fıkıh kavramı olarak, herhangi bir sebeple evliliğin sona ermesi halinde, kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süre.

iffet : İnsan ruhundaki yapıcı kuvvetin, yâni şehvetin iyiye kullanılmasından ortaya çıkan huy. Nefsi kötü isteklerinden men etmek. Ar, nâmus, hayâ duygusu.

ihlal : 1. (isim) Bozma, zarar verme 2. Yasa ve düzene uymama.

ilim : Allah'ın (c.c.) sübûtî sıfatlarından biri. Allah'ın (c.c.) gerek duyular âlemine gerekse duyu ötesine ait bütün nesne ve olayları bilmesi.

iman : İnanma, tasdik etme.

imrenme : İmrenmek işi, imrenti, gıpta.

infak : Allah'ın hoşnutluğunu kazanma amacıyla kişinin kendi servetinden harcamada bulunması, ihtiyaç sahiplerine aynî ve nakdî yardım etmesi.

irfan : Allah'ın zatı ve sıfatları hakkında şüphe götürmeyecek bilgiye sahip olma.

istişare : Danışma, mühim bir iş için güvenilir birisiyle fikir alış-verişinde bulunma.

itikat : Kişinin Allah (c.c.), insan ve evren hakkındaki düşünce ve anlayışları. İnanmak, din adına tebliğ ettiği konularda peygamberi doğrulamak anlamında bir terim.

J-K

kamu yararı: Devletin gereksinimlerine cevap veren ve bu ihtiyaçları karşılayan, topluma yarar sağlayan değerler bütünü.

külliye : Bir caminin çevresinde cami ile birlikte kurulmuş medrese, imaret, sebil, kitaplık, hastane vb. yapıların bütünü.

L

lütuf : Önem verilen, sayılan birinden gelen iyilik, yardım.

M

mahremiyet: Gizlilik.

mahşer : Kıyamet günü dirilenlerin toplanacaklarına inanılan yer.

manevi : Görülmeyen, duyularla sezilebilen, ruhani, tinsel, maddi karşıtı.

meâl : Kur'an ayetlerini her yönü ile aynen çevirme iddiası olmaksızın, başka bir dile aktarmak.

medeniyet: Uygarlık.

mehir : Erkeğin evlenirken eşine verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veyahut başka bir mala denir.

mevlit : Hz. Peygamber'in doğumunu, doğum sırasında meydana gelen olağanüstü olayları ve hayatından bazı kesitleri anlatan manzum eserlerdir. Ülkemizde çok okunan, Süleyman Çelebi'nin "Vesîletü'n-Necât" adlı eseridir.

minnet : Yapılan bir iyiliğe karşı kendini borçlu sayma, gönül borcu.

münafık : Kalbi ile inanmadığı halde dili ile inandığını söyleyerek mümin görünen kimse.

mürted : Müslüman iken dinden çıkan, kâfir olan kimse.

müsâmaha: Hoşgörü, bağışlama, kolaylık gösterme. İslam'da bir kimsenin hatasını yüzüne vurup mahcup etmeksizin hoş görme, anlayış göstererek bağışlama veya hatasını düzeltmesi için imkân verme.

müspet : Olumlu.

N-O-Ö

nafile : Farz ve vacip olmayan, yapıldığında mükafat verilen, terk edildiğinde ceza gerektirmeyen şeyler.

nass : Metin, söz, delil anlamına gelir. İslam literatüründe genel olarak ayet ve hadisleri ifade eder.

nebi : Kendisine kitap indirilmemiş peygamber.

nikâh : Bir erkekle bir kadının evlilik birliği kurmasını sağlayacak yasal işlem, evlilik akdi.

P-R

rey : Kur'an-ı Kerim ve sünnetin açıkça çözüme kavuşturmadığı meseleleri ayet ve hadislerin ışığında karara bağlamak ve bir çözüm bulmak için takip edilen

yol, bu konularda görüş belirtme.

rivayet : Bir şeyi haber vermek veya haber verilen şey. Nakletmek, bildirmek.

S

sahabi : Arkadaş, dost anlamına gelir. Çoğulu 'sahabe' veya 'ashâb'dır. Terim olarak, Hz. Peygamber devrine yetişmiş, Müslüman olarak Hz. Peygamber'i görmüş, O'nun sohbetinde bulunmuş ve Müslüman olarak ölmüş olan kimselerdir.

samimiyet: Tutum ve davranışlarda sadece Allah'ın hoşnutluğunu gözetme, riyakârlıktan ve gösterişten uzak olma.

sanat : Bir duygu, tasarı, güzellik vb. nin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık.

sancak : Bayrak.

sebeb-i nüzûl: Kur'an ayetlerinin bir kısmı bir hadise veya soru üzerine inmiştir. Sure ve ayetlerin inmesine sebep olan bu hadise ve sorulara nüzul sebebi denmektedir. Her ayet için bir nüzul sebebi yoktur. Nüzûl sebeplerini bilmenin yolu sahih hadislerdir. Nüzûl sebeplerinin bilinmesi, ayetlerin anlamını ve emredilen şeyin hikmetinin anlaşılmasını kolaylaştırır.

seciye : Yaradılış, huy, karakter.

seriyye : Hz. Peygamber'in doğrudan katılmayıp, sahabileri görevlendirdiği askeri/siyasi seferler.

sorumluluk: Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet.

sünnetullah: Allah'ın (c.c.) evren ve evrenin içindeki canlı cansız tüm varlıklar ile ilgili koyduğu kurallar, değişmez yasalar.

Ş

şahsiyet : Kişilik, belirgin özellik, kişi.

şer : Kötü, fena, kötü iş, bela, musibet.

T-U-Ü

talak : Evliliğin sona ermesi, erkeğin karısını boşaması.

tasavvuf : Yün giymek, saf olmak anlamına gelen tasavvuf, kötü huyları terk edip, güzel huylar edinmektir. İslam'ın ahlaki yorumunu esas alan ilim dalı.

terbiye : Eğitim, görgü.

tercüme : Bir sözü bir dilden diğer dile nakletmek, bir sözün anlamını diğer bir dilde dengi bir sözle aynen ifade etmek demektir. Tercüme tefsiri ve harfi tercüme olmak üzere ikiye ayrılır. Kur'an'ın harfi tercümesini yapmak mümkün değildir. Tercüme yapanlar tefsiri tercüme yapmaktadırlar. Bunun için tercüme yerine meal kullanmaktadırlar.

V-Y-Z

yermek : Birinin veya bir şeyin kusurlarını ortaya koymak, hicvetmek, övmek karşıtı.

zarurat-ı diniye: Hz. Peygamber tarafından haber verilen ve her Müslümanın tarafından iman .edilmesi gereken dinî hükümler.

KAYNAKÇA

ABDULAZİM, Said, **Çocuk Yetiştirmede Nebevi Yöntem (10 Yaş ve Üzeri)**, Polen Yayınları, İstanbul, 2007.

ABDÜLHAMİD, İrfan, "Eş'ari, Ebu'l Hasan", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 11, İstanbul, 1995.

AKSEKİ, A. Hamdi, **İslam Dini (İtikat, İbadet, Ahlak)**, Nur Yayınları, Ankara, 1993.

AKTAŞ, Hamza, "İslam'da Çevre Bilinci ve Eğitimi", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish**, Cilt 9, Sayı 8, Ankara, 2014.

ALPER, Ömer Mahir, "İtaat", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 23, Ankara, 2001.

APAK, Adem, **Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Gençler**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2009.

ARI, Mehmet Salih, "Üsâme b. Zeyd", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 42, İstanbul, 2012.

ARMAĞAN, Servet, **İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

ARMAĞAN, Servet, "İslam'da Çevre ve Korunması", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı 15, Konya, 2010.

AYBAKAN, Bilal, "Şâfiî Mezhebi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 38, İstanbul, 2010.

AYDIN, Mehmet Akif, "Aile", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 2, Ankara, 1989.

AYGÜN, Hacı Ali; HERDEM, Kevser, "Ayet ve Hadislerle Desteklenmiş Materyallerin Çevre Eğitimine Katkısı", **Milli Eğitim Dergisi**, Cilt 45, Sayı 209, Ankara, 2016.

AYHAN, Halis, **Eğitime Giriş**, Damla Yayınları, İstanbul, 1986.

BAĞDÂDÎ, Abdulkâhir, **Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark Beynel-Fırak)**, (çev. Ethem Ruhi Fığlalı), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.

BALTACI, Cahid, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

BARDAKOĞLU, Ali, "Hanefî mezhebi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 16, İstanbul, 1997.

BAŞARAN, Selman, **Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1994.

ÇETİNKAYA, Bayram Ali, "İslam Medeniyetinin İşaretlerini Taşıyan Mekânlar", **Diyanet Aylık Dergi**, Sayı 322, Ankara, 2017.

CEVİZCİ, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Ekin Yayınları, Ankara, 1996.

ÇAĞRICI, Mustafa, "Ahlak", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 2, Ankara, 1989.

ÇAĞRICI, Mustafa, "Zan", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 44, İstanbul, 2013.

ÇAĞRICI, Mustafa, **Anahatlarıyla İslam Ahlakı**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1985.

ÇAĞRICI, Mustafa, “Gıybet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 14, Ankara, 1996.

ÇAĞRICI, Mustafa, “Haset”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 16, İstanbul, 1997.

ÇAĞRICI, Mustafa, **İslam Düşüncesinde Ahlak**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

ÇAĞRICI, Mustafa,“Ahlak”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 2, İstanbul, 1989.

ÇELEBİ, İlyas, “Sıfat”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 37, İstanbul, 2009.

ÇELEBİ, İlyas, **İslam’ın İnanç Esasları**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010.

ÇELİK, Ali, **Sünnetin Aktüel Değeri**, Kitap Neşriyat Dağıtım, Ankara, 2007.

ÇOLAK, Abdullah, “İslam’da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 7, İstanbul, 2016.

DERMAN, M. Uğur, “Hat”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 16, Ankara, 1997.

DERMAN, F.Çiçek, “Tezhip”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 41, Ankara, 2012.

DİĞLER, Mustafa, “Osmanlı Minyatürüne Bir Bakış”, **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Diyarbakır, 2000.

EFENDİOĞLU, Mehmet, “Sahâbe”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 38, İstanbul, 2008.

EL-ASKALANİ, İbn Hacer, **Seçkin Sahabeler**, Sağlam Yayınları, İstanbul, 2008.

EL-MÂTURÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed, **Kitâbu’t-Tevhid**, İslami Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.

ERDEM, Hüsamettin, “Deizm”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 9, İstanbul, 1994.

ERDOĞAN, Mehmet, **İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.

ERDOĞAN, Mehmet, **Fıkıh İlmine Giriş**, Dem Yayınları, İstanbul, 2009.

ERSOY, Mehmet Akif, **Safahat**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1985.

FAYDA, Mustafa, “Aişe”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 2, İstanbul, 1989.

FAYDA, Mustafa, “Muhammed”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 30, İstanbul, 2005.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, “Ali”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 2, İstanbul, 1989.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, **Günümüz İslam Mezhepleri**, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2008.

HAMİDULLAH, Muhammed, **İslam Peygamberi**, (çev. Salih Tuğ), İrfan Yayıncılık, Cilt 1-2, İstanbul, 1993.

GÖRMEZ Mehmet, M.Emin Özafşar, İ. Hakkı ÜNAL, Yavuz ÜNAL, Bünyamin ERUL, **Hadislerle İslam**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

İBN SA’D, Ebû Abdillah Muhammed b. Müslim, **et-Tabakâtü’l-Kübrâ**, Beyrut, 1985.

İBNÜL-ESÎR, İzzuddîn, **Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe**, Beyrut, 1994.

MEB, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9.10.11 ve 12. Sınıflar) 2018.

KANDEMİR, M. Yaşar, "Ali", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 2, İstanbul, 1989.

KAPAR, Mehmet Ali, **Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri**, Esra yayınları, Konya, 1993.

KARAGÖZ, İsmail, **Aile ve Gençlik**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007.

KARAKOÇ, Sezai, **Yitik Cennet**, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2011.

KARAMAN Fikret; İ. Karagöz; İ. Paçacı; M. Canbulat; A. Gelişgen; İ. Ural, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.

KARAMAN, Hayreddin, **İslam Hukukunda İctihad**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

KARAMAN, Hayreddin; A. Özek; İ. Kafi Dönmez; M. Çağrıcı; S. Gümüş; A. Turgut, **Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, TDV Yayınları, İstanbul, 1982.

KARAMAN, Hayreddin, **İslam'da Kadın ve Aile**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1994.

KARAMAN, Hayreddin; A. Bardakoğlu; H. Yunus Apaydın; **İlmihal**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.

KARAMAN, Hayreddin; M. Çağrıcı; İ. Kafi Dönmez; S. Gümüş, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012.

KAYA, Eyyüp Said, "Mâlikî Mezhebi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 27, İstanbul, 1995.

KAZICI, Ziya; H. Ayhan, "Talim ve Terbiye", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 39, İstanbul, 2010.

KILAVUZ, A. Saim, **İslam Akaidi ve Kelama Giriş**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012.

KILIÇ, Mustafa, "İslam Kültür Tarihinde Mûsiki (Başlangıçtan Emevilerin Sonuna Kadar", **Ankara Üniversitesi Fakültesi Dergisi**, Cilt 40, Ankara, 1989.

KIRCA, Celal, **Kur'an ve Fen Bilimleri**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997.

KOCA, Ferhat, "Hanbelî Mezhebi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 17, İstanbul, 1997.

KOCA, Ferhat, "Mezhep", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 29, İstanbul, 2004.

KOÇ, Turan, "Sanat", TDV, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 36, İstanbul, 1989.

KÖSE, Ali, "İman", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 22, İstanbul, 2000.

NASR, Seyyid Hüseyin, "İslam Sanatı ve İslam Düşüncesi Arasındaki İlişki", **Diyanet Dergisi**, Cilt 26, Ankara, 1990.

OKAY, M. Orhan, "Edebiyat" , **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 10, İstanbul, 1989.

ÖCAL, Mustafa, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991.

ÖKTEN, Sadettin, "İslam Medeniyet Tasavvurunda Şehir", **Diyanet Aylık Dergi**, Sayı 322, Ankara, 2017.

ÖNKAL, Ahmet, “Ca’fer b. Ebû Tâlib”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 6, İstanbul, 1992.

ÖNKAL, Ahmet, **Rasülûllah’ın İslam’a Davet Metodu**, Esra Yayıncılık, Konya, 1989.

ÖZ, Mustafa, “İmamiyye”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 22, İstanbul, 2000.

ÖZ, Mustafa, “Şîa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 39, İstanbul, 2010.

ÖZ, Mustafa, “Zeyd b. Zeynelâbidîn ve Zeydiyye”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 19, İstanbul, 2000.

ÖZCAN, Güngör, “Mabetten Medeniyete”, **Diyanet Aylık Dergi**, Sayı 322, Ankara, 2017.

ÖZCAN, Hanifi, “İman”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 22, İstanbul, 2000.

ÖZÇELİK, Mustafa, **Bizim Yunus**, Eskişehir Valiliği Yayınları, Ankara, 2010.

RUMÎ, Mevlana Celaleddin, **Mesnevî** (Çev. Veled İzbudak), Cilt 2, S.283; Cilt 6 s.241-242, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.

SALMAN, Yüksel, **Etkili Bir Din Hizmeti Açısından Hz. Peygamberin Örnekliği**, TDV Yayınları, Ankara 2002.

SANCAKLI, Saffet, “Hz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tesbiti”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, Samsun, 2006.

SARIÇAM, İbrahim, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

SARIÇAM, İbrahim, **Hz. Peygamber’in Çağımıza Mesajları**, TDV Yayınları, Ankara, 2001.

SELÇUK, Mülayim, “Mimari”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 30, İstanbul, 2005.

SELÇUK, Mülayim, “Sinan”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 37, İstanbul, 2009.

SELMAN, İsa, “Hattat ve Tezhibci Nişaburlu Şah Mahmud”, **Vakıflar Genel Müdürlüğü Dergisi**, Sayı 12, Ankara, 1978.

SERİNSU A. Nedim, M. Sürmeli, A. Kalkan, Ö. Akyürek, B. Deliser, A. Baştürk, A. Çınar, Y. Mavili, **Dinî Terimler Sözlüğü**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

SİNANOĞLU, Ahmet Faruk, “Toplumsal Değişim ve Din”, **Hikmet Yurdu**, Cilt 1, Sayı 2, Malatya, 2008.

ŞAHİN, Adil, “İslam ve Sosyal Değişme”, **Diyanet İlmi Dergi**, Cilt 37, Sayı 1, Ankara, 2001.

ŞEKER, Mehmet; GENÇ, Süleyman, **Türk İslam Medeniyeti Tarihi**, Mihrabad Yayınları, İstanbul, 2018.

ŞEKERCİ, Osman, **İslam’da Resim ve Heykel**, Nûn Yayıncılık, İstanbul, 1996.

ŞENER, Sami, “Sosyal Değişmenin Dinî Hayata Etkisi”**, Sosyal Değişme ve Dinî Hayat (Sempozyum)**, İlmi Neşriyat, İstanbul, 1991.

TOPALOĞLU, Bekir, “Allah”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 2, Ankara, 1989.

TOPALOĞLU, Bekir, “Esma-i Hüsnâ”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 11, İstanbul, 1995.

TOPALOĞLU, Bekir, “Fırka”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 13, İstanbul, 1996.

TÜMER, Günay, “Din”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 9, İstanbul, 1994.

ULUDAĞ, Süleyman, **İslam’da Emir ve Yasakların Hikmeti**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1989.

ÜLGEN, Hicabi, “Türk Ebru Tarihi’nde Ustalar ve Üslup Değişimi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 25, Bursa, 2016.

ÜZÜM, İlyas, “Mezhep”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 29, İstanbul, 2004.

YARAN, Cafer Sadık, “İslam’ın Çevre Estetiğinin Dört Kuramı Sekiz İlkesi: Hiyerarşik Bir Sınıflandırma Denemesi, İstanbul Üniversitesi”, **Çevre ve Din Sempozyumu**, İstanbul, 2008.

YARDIM, Ali, “Esma bint Ebû Bekir es-Sıddîk”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 11, İstanbul, 1995.

YAŞAROĞLU, M. Kamil, “Koca”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Cilt 26, Ankara, 2002.

YAZGAN, Bestami, **Gülü İncitme Gönül**, Nar Yayınları, İstanbul, 2013.

Yazım Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.

YAZICI, Nesimi, **İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1992.

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dini Kur’an Dili**, Cilt 2, Azim Dağıtım, İstanbul, tarihsiz.

YETKİN, Suut Kemal, **İslam Sanat Tarihi**, Ankara ,1954.

YILDIZ, Hakkı Dursun, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Kombassan Şirketler Topluluğu, İstanbul, 1994.

YILMAZ, Musa K., “İslam Şairi Yunus Emre”, **Diyanet Dergisi**, Cilt 27, Sayı 1, İstanbul, 1989.

GENEL AĞ KAYNAKÇASI

http://www.sonpeygamber.info/uhud-sehidi-genc-sahabe-mus-ab-b-umeyr(Adem Apak, "Uhud şehidi Genç Sahâbe Mus'ab b. Umeyr", (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

http://www.sonpeygamber.info/muminlerin-bilge-annesi-ve-fakih-kadinlarin-oncusu-hz-aise-ra(Abdullah Kahraman, "Müminlerin Bilge Annesi ve Fakih Kadınların Öncüsü: Hz. Aişe (r.a.)", (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

http://www.sonpeygamber.info/babasinin-sirri-fatima-hazretleri(Gülgen Uyar, "Babasının Sırrı Fatıma Hazretleri", (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

http://www.sonpeygamber.info/iki-kusak-sahibi-esma-binti-Ebû-bekir(Gülşen Gezel, "İki kuşak sahibi Esma binti Ebû Bekir" (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

http://www.siyerinebi.com/tr/hz-peygamber-sas-ve-gencler(Adem Apak, "Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Gençler", (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

http://izmir.meb.gov.tr/dinogretimi/4-mimari/ (Erişim tarihi: 18.02.2018)

http://ktp.isam.org.tr (TDV İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi), (Erişim tarihi: 18.02.2018)

http://www.tdk.gov.tr, (Erişim tarihi: 02.05.2018)

http://www.diyanet.tv/arsiv, (Erişim tarihi: 18.02.2018)

http://kuranmeali.com, (Erişim tarihi: 18.02.2018)

http://ailetoplum.aile.gov.tr, (Erişim tarihi: 02.05.2018)

http://kuran.diyanet.gov.tr, (Erişim tarihi: 02.05.2018)

https://safahat.diyanet.gov.tr, (Erişim tarihi: 02.05.2018)

http://hadislerleislam.diyanet.gov.tr (Erişim Tarihi: 21.02.2018)

http://www2.diyanet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/VaazHizmetleri/Giybet,%20%C4%B0ftira,%20Yalan.pdf (Erişim Tarihi: 02.05.2018)

http://www.allahaiman.com/denge-delili (Erişim Tarihi: 21.02.2018)

http://www.ekrembugraekinci.com/makale.asp?id=472 (Erişim Tarihi: 02.05.2018)

GÖRSEL KAYNAKÇA

1. ÜNİTE

1. Ünite Kapak.
https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/521607922?size=huge_jpg, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.1. https://www.shutterstock.com/tr/image-illustration/conceptual-tree-apple-root-this-3d-63858766, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.2. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/when-will-curious-little-boy-helping-316507238?src=rxCmdwSUeBlHkx3gxNgwDQ-1-14, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.3. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/man-sitting-on-bench-park-sunny-497705080 (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.4. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/majestic-sunset-nature-landscape-aerial-panorama-527093959, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.5. https://www.shutterstock.com/tr/image-illustration/diagram-planets-solar-system-1827206, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.6. https://www.dreamstime.com/royalty-free-stock-image-four-large-parrot-image19493666, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.7. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/underwater-panorama-on-shallow-coral-reef-117535072, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.8. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/ramadan-kareembeautiful-boy-muslim-praying-mosquepeace-652269805, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

1.Düşünelim-Konuşalım.
https://www.dreamstime.com/stock-photo-large-collection-fruits-vegetables-healthy-foods-image95311739, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.9. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/rice-field-river-ninhbinh-vietnam-landscapes-162316043, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.10. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/peacock-111317411, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.11. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/islamic-calligraphy-name-allaharrazzaq-means-giving-1010330707 (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.12. https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/559661182?src=wvvXWlwQMjJtmlEYNE6RDw-1-45&size=huge_jpg, (Erişim Tarihi: 03.06.2018)

Görsel 1.13. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/child-speaking-alphabet-letters-coming-out-75757024, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.14. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/quran-koran-holy-book-muslims-turkish-127620701, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.15. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/close-on-human-hands-gesture-holding-317126723 (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.16. https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/576751996?src=library&size=huge_jpg, (Erişim Tarihi: 17.05.2019)

Görsel 1.17. https://www.shutterstock.com/image-photo/humble-businessman-muslim-prayer-mosque-434482840, (Erişim Tarihi: 17.05.2019)

Görsel 1.18. https://www.dreamstime.com/royalty-free-stock-image-istoc-mosque-ritual-worship-centered-prayer-istanbul-tur-turkey-july-muslims-who-pray-new-july-turkey-new-last-years-image39425396, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.19. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/muslim-man-hands-holding-rosary-quraan-641652841?src=Dj8conX9hmFXMQyD7ATvYg-15-, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 1.20. https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/576751996?size=huge_jpg, (Erişim Tarihi: 30.04.2019)

Görsel 1.21. https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/541166605?size=huge_jpg, (Erişim Tarihi: 30.04.2019)

Okuma Parçası.
https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/746336260?src=library&size=huge_jpg, (Erişim Tarihi: 01.05.2019)

2. ÜNİTE

2. Ünite Kapak.
https://www.dreamstime.com/editorial-image-muslims-who-pray-grand-mosque-bursa-turkey-november-interior-view-great-ulu-cami-november-turkey-great-image60499730, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 2.1. https://www.dreamstime.com/royalty-free-stock-image-holy-quran-image10249036, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 2.2. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/man-universe-person-standing-on-top-316733576, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Düşünelim- Konuşalım.
https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/view-cave-hole-forest-river-landscape-743351356, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 2.3. https://www.dreamstime.com/royalty-free-stock-images-sheep-flock-herd-maroc-image31660439, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 2.4. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/inside-haghia-sophia-mosque-istanbul-2092460, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 2.5. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/isometric-arab-house-166430234, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Düşünelim- Konuşalım.
https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/727218277?size=huge_jpg, (Erişim Tarihi: 30.04.2019)

Düşünelim- Konuşalım.
Yahya Öztürk izniyle kullanılmıştır, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 2.6. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/writing-old-feather-flying-birds-open-710423452, (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

Görsel 2.7. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/two-muslim-girls-holy-book-koran-82809463, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 2.8. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/cute-child-painting-playing-his-mother-74368798, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Düşünelim- Konuşalım.
https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/75059074?size=medium_jpg, (Erişim Tarihi: 30.04.2019)

3. ÜNİTE

3. Ünite Kapak.
https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/climate-change-concept-image-141168931, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.1. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/muslim-traditional-family-together-having-dinner-536245615, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.2. https://www.dreamstime.com/stock-photo-evlilik-cuzdani-marriage-license-white-table-red-roses-image92069546, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.3. https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/519134656?src=library&size=huge_jpg, (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

Görsel 3.4. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/agra-uttar-pradesh-india-morning-view-593203085, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.5. https://www.dreamstime.com/editorial-stock-photo-prophet-muhammad-s-mosque-medina-saudi-ara, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.6. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/seagulls-over-blue-mosque-bosphorus-istan-

bul-674760808, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.7. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/selimiye-mosque-146517671, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.8. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/interior-suleymaniye-mosque-istanbul-turkey-89311840?src=68BiEMt7-gumkYxql7KG9g-1-19, (Erişim tarihi: 08.08.2018)

Görsel 3.9. http://www.yenimeram.com.tr/mevlana-muzesi-yine-ilk-sirada-278792.htm, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.10. Komisyon tarafından hazırlanmıştır.

Görsel 3.11. https://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,12228/mehmet-akif-ersoy-yili-etkinlikleri.html, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.12. http://topkapisarayi.gov.tr/en/mehter-concert-0, (Erişim Tarihi: 18.08.2018)

Görsel 3.13. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/arabic-calligraphy-verse-number-28-chapter-707983033, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.14. Emine Geçtan'ın arşivinden alınmıştır.

Görsel 3.15. Büşra Sayi'nın arşivinden alınmıştır.

Görsel 3.16. Sema ONAT'ın arşivinden alınmıştır.

Görsel 3.17. https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/307424684?src=uLtxQcwLKTsdVA7IjUguHw-3-13&size=medium_jpg, (Erişim tarihi: 08.08.2018)

Görsel 3.18. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/panoramic-image-plantation-date-palms-that-620245871?src=dBHSrJ7La3zYMYZRLNCfpA-1-1, (Erişim Tarihi: 22.06.2018)

Görsel 3.19. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/technology-hands-businessmen-110678570, (Erişim tarihi: 08.08.2018)

Görsel 3.20. https://www.dreamstime.com/royalty-free-stock-photos-holy-quran-image25737658, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Ders Dışı Etkinlik.

https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.21. https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/536340229?size=huge_jpg (Erişim Tarihi: 01.05.2019)

Görsel 3.22. https.//www.dreamstime.com/stock-photos-house-hands-image16475923, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.23. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/tired-labourer-concept-carpenter-woodworker-builder-1086083615?src=kzUE6kFNDzh8jmjoGj6a6A-1-35, (Erişim Tarihi: 22.06.2018)

Görsel 3.24. https://www.dreamstime.com/stock-photo-worker-factory-industrial-metal-cutting-machine-asian-to, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.25. https://www.dreamstime.com/stock-photo-law-justice-book-legal-system-weight-scale-education-gavel-intellectual-property-image59745397, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.26. https://www.shutterstock.com/tr/image-illustration/conceptual-image-teamwork-56902006 (Erişim Tarihi: 17.05.2019)

Görsel 3.27. https://www.saglik.gov.tr/TR,54804/bakanlik-binasinda-ilk-yardim-ve-kurtarma-tatbikati-gerceklestirildi.html, (Erişim Tarihi: 02.05.2019)

Görsel 3.28. https://www.shutterstock.com/tr/image-illustration/flying-dove-formed-out-people-seen-96346388, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 3.29. https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/566877226?size=huge_jpg, (Erişim Tarihi: 08.05.2019)

Görsel 3.30. https://www.shutterstock.com/image-vector/hacking-account-social-networking-thief-hand-208553293 (Erişim Tarihi: 01.05.2019)

Yorumlayalım.

https://www.tccb.gov.tr/faaliyetler/15temmuz/, (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

Görsel 3.31. İlhan Uçar izni ile kullanılmıştır.

Okuma Parçası.

https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/711620887?src=siLCPeoxcYvFKrhWfu3wlQ-1-36&size=huge_jpg, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

4. ÜNİTE

4.ÜNİTE KAPAK.

https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/109627127?size=medium_jpg, (Erişim tarihi: 08.08.2018)

Görsel 4.1. https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/344201303?src=library&size=huge_jpg, (Erişim tarihi: 03.05.2019)

Görsel 4.2. https://www.dreamstime.com/stock-image-ramadan-fasting-aya-holy-quran-image15601451, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 4.3. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/employee-stands-crossroads-draws-new-arrow-515220766, (Erişim tarihi: 08.08.2018)

Görsel 4.4. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/education-tree-knowledge-open-book-effective-767491552, (Erişim tarihi: 08.08.2018)

Görsel 4.5. https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/564123418?size=huge_jpg, (Erişim Tarihi: 01.05.2019)

Görsel 4.6. İlhan Uçar izni ile kullanılmıştır.

Görsel 4.7. Aygül Öztürk izni ile kullanılmıştır.

Görsel 4.8. https://www.diyanet.gov.tr/fr-FR/Institutionnel/d%C3%A9tail/11874, (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

Görsel 4.9. https://www.halisaile.com/haber/970/yalancitoplumda-yer-bulmaz, (Erişim Tarihi: 25.06.2018)

Görsel 4.10. https://www.dreamstime.com/stock-image-fire-place-image27324411, (Erişim Tarihi: 08.05.2019)

Görsel 4.11. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/deception-concept-disguise-between-shark-goldfish-426716044, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 4.12. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/paper-shopping-bags-trolley-ideas-about-575822176 (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 4.13. https://www.shutterstock.com/tr/image-illustration/man-walking-balancing-on-rope-over-248863420, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 4.14. https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/672909358?size=huge_jpg, (Erişim Tarihi: 30.04.2018)

Görsel 4.15. https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/125366117?size=huge_jpg, (Erişim Tarihi: 01.05.2019)

Okuma Parçası.

https://www.shutterstock.com/tr/download/confirm/1043306803?src=library&size=huge_jpg, (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

5. ÜNİTE

5. Ünite Kapak.

https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/series-on-hajj-visiting-kaaba-mecca-142115380, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Yorumlayalım.

https://www.dreamstime.com/royalty-free-stock-photography-optical-illusion-created-clay-columns-image5967577, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Yorumlayalım.

https://www.dreamstime.com/stock-photo-istanbul-aerial-view-turkey-image35979870, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

https://www.dreamstime.com/stock-photo-houses-aegean-villages-images-turkey-summer-area-image43153495, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Yorumlayalım.

https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/diversity-diverse-ethnic-ethnicity-unity-variation-427071943, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 5.1. https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/four-seasons-collage-several-images-beautiful-274637654, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 5.2. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/stack-books-isolated-on-white-hand-592493390, (Erişim Tarihi: 3.05.2019)

Görsel 5.3. https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/vector-open-paper-book-speech-clouds-236184151, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Not Edelim

https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/two-roads-road-sign-ahead-arrows-248171203, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 5.4. https://www.dreamstime.com/stock-photo-mausoleum-imam-al-matrudiy-samarkand-uzbekistan-beautiful-image85921677, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Görsel 5.5. https://www.harita.gov.tr/uind-26-indirilebilir-anasayfa.html, (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

Görsel 5.6 Komisyon tarafından düzenlenmiştir.

Görsel 5.7 Komisyon tarafından düzenlenmiştir.

Görsel 5.8 Komisyon tarafından düzenlenmiştir.

Görsel 5.9 Komisyon tarafından düzenlenmiştir.

Yorumlayalım.

https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/closeup-bees-on-honeycomb-apiary-selective-420380341, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

Yorumlayalım.

https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/dynamic-colorful-outer-space-background-vector-784706440, (Erişim Tarihi: 22.02.2018)

CEVAP ANAHTARI

1. ÜNİTE

A)

1. Zâtî sıfatlar 2. Samed’tir 3. sözle 4. oyun 5. tövbe

C)

11. B 12. A 13. B 14. C 15. E

2. ÜNİTE

A)

1. Ashab-ı Kehf 2. Hilfu’l-fudul 3. gençleri 4. Cafer b. Ebi Talib 5. yumuşak

B)

6. C (Genç bir öğretmen)
7. D (Genç bir yönetici)
8. E (Genç bir anne)
9. A (Genç bir davetçi)
10. B (Genç bir komutan)

D)

14. B 15. E

3. ÜNİTE

A)

1. sünnetimdir 2. güzel ahlak 3. Kutadgu Bilig 4. minyatür 5. sağlık

C)

8. B 9.D 10.B 11.C 12.B
13. E

4. ÜNİTE

A)

1. kardeş olunuz   2. iyi amelleri   3. günahtır   4. Kur’an   5. kıyamet günü

C)

11. C   12. C   13. D   14. D   15. E

5. ÜNİTE

A)

1. Sünnilik   2. kelam   3. Ehl-i Sünnet   4. Şiilik   5. Hanefilik

C)

11. A   12. C   13. D   14. B   15. C